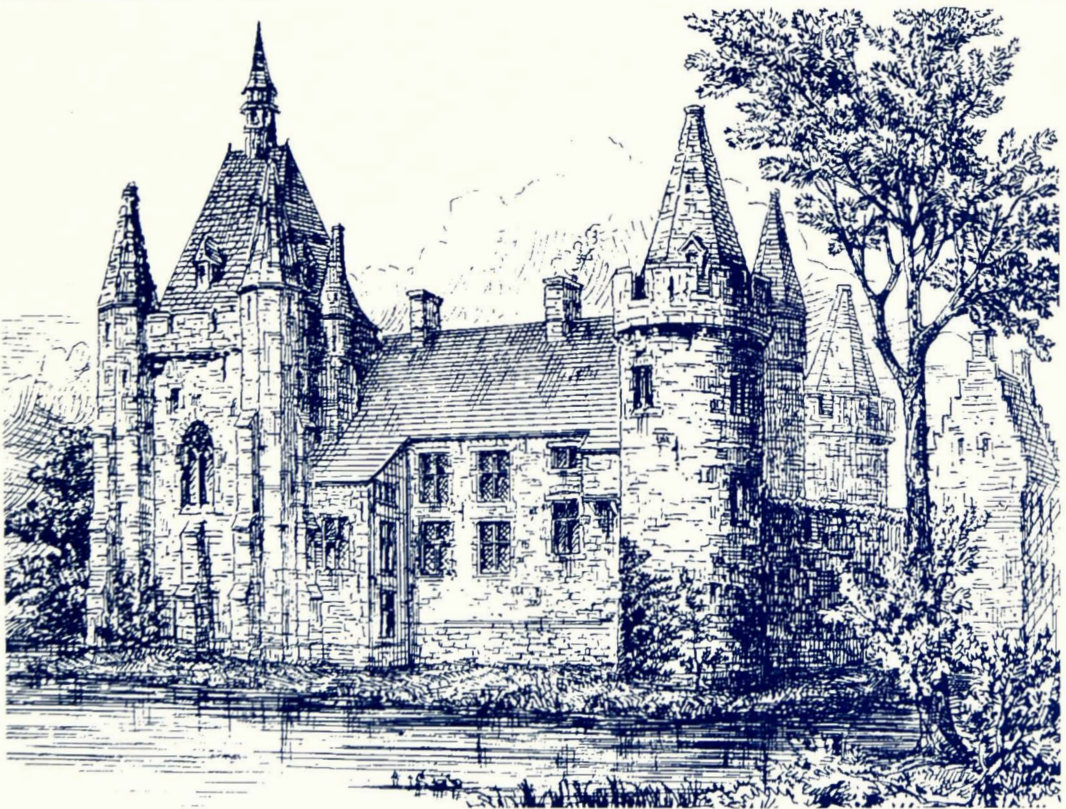

Provincie
Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

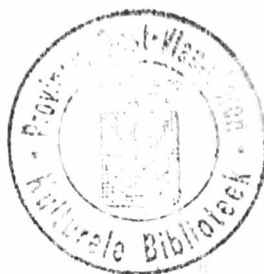
castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XIV — NR. 1 — MAART 1997

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Molenstraat 23, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

JAARGANG XIV – Nr. 1 – MAART 1997

EDITORIAAL

Het tijdschrift Castellum begint zijn veertiende jaargang. Ons bestuur werd versterkt met de aanwezigheid van dhr. Felix Waldack uit Kalken, die zijn sporen reeds heeft verdiend op genealogisch vlak en die, gedreven door zijn interesse voor geschiedenis in het algemeen, nu ook voor ons tijdschrift zijn steentje wil bijdragen.

Wij hopen alleszins met dit eerste nummer voldoende diversiteit te brengen: de schriftelijke neerslag van cultureel toerisme op het kasteel van Laarne (hoe zag het er vroeger inwendig uit?), een beeld van het verenigingsleven van de KAV in Kalken, een bruikbare tip voor genealogen, enz...

Het artikel over het kasteel werd door de redactie verlucht met enkele foto's en in de tekst vermelde tekeningen van A. Heins (met dank aan E. Balthau en L. Hanselaer).

Wij kunnen de lezer nu al meedelen dat de nummers 2 en 3 van deze jaargang zullen versmelten tot een dubbelnummer. Hierin zal een artikel over vondelingen en verlaten kinderen te Laarne en Kalken tijdens de 19de eeuw het leeuwendeel uitmaken. De tekst is van de hand van "onze vorser ter plaatse" Antoon Afschrift, die in deze materie zeer beslagen is. Volgens onze planning zou deze tekst nog voor de zomervakantie bij u in de bus moeten vallen.

Eind dit jaar of begin volgend jaar plannen wij - onder andere - een analyse van de bezitsverhoudingen in het Laarne van 1861 aan de hand van de Poppkaart met legger uit dat jaar.

Voor het zover is, zal historicus en bestuurslid E. Balthau tijdens een voordracht een beeld schetsen van het leven der heren van Kalken en Laarne tijdens de Middeleeuwen. Deze voordracht (met dia's) is vastgelegd op woensdag 7 mei e.k. om 20 uur. De plaats zal later worden meegedeeld (waarschijnlijk te Laarne).

Met tenslotte een woord van dank aan onze leden die vlot hun lidmaatschap hernieuwden en ons zo in staat stelden om een degelijke planning op te stellen.

ONTSTAAN EN GROEI VAN KAV-KALKEN TIJDENS DE PERIODE 1938 TOT 1978

Basisgegevens: Suzanne De Landtsheer-Bracke
Verwerking: André Van De Sompel

Verantwoording

In het kader van het onderzoek voor het boek *Kalken, van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek* kregen Eugeen Bogaert en André Van De Sompel het door Suzanne Bracke chronologisch opgesteld historisch overzicht van de Kalkense KAV-afdeling in handen. Omdat in bovengenoemd werk slechts een fractie van die gegevens kon opgenomen worden, kreeg de Vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne van het KAV-bestuur en van de auteur van het historisch overzicht de toestemming om die rijke bron van gegevens te verwerken in het tijdschrift *Castellum*.

1. De voedingsbodem voor het ontstaan van KAV-Kalken

In het kader van de Katholieke Aktie was de KAV-werking op nationaal vlak reeds ontstaan in de periode rond 1920.

Het zou tot eind 1938 duren vooraleer een plaatselijke afdeling in Kalken van start ging. Voordien konden de geïnteresseerden terecht in de afdeling van Wetteren.

De plaatselijke KAV-afdeling ontstond toen E.H. Loontjens, proost van de kajotsters, in 1938, samen met enkele jonggehuwden van hen en enkele anderen het initiatief nam om een vrouwengilde te stichten. Wijkmeesteressen Georgine Drieghe, Paula Van Bogaert, Paula Bonne, Anna Clerick, Germaine Rooms, Zulma Vion, Clara Troch, Alice Buyle, Martha Plové, Aline Roelandt en Martha De Grauwe, die eerder al lid was in Wetteren, gingen samen op huisbezoek, straat per straat. Soms werden ze begrijpend, elders afwijzend ontvangen. Maar op het einde van december 1938 hadden ze tachtig leden. De bijdrage bedroeg 1,50 frank per maand. Jw. Drieghe werd leidster van de groep. In 1939 groeide de wijkmeestersploeg aan met Anna De Bruycker, Madeleine Van Hende en Elza Van der Sijpt. Het ledenaantal steeg tot 175 in december 1939.

Een nieuw initiatief vanuit KAV was de *Raadpleging voor Zuigelingen - Moeder- en Kinderzorg* of de *weeg*. De raadplegingen gingen door in het

kasteel van de familie Tibbaut op de Dendermondsesteenweg, in de woning van koster Braeckman, naast de pastorie en uiteindelijk in een lokaaltje in het Parochiehuis. Dokter Cieters was de kinderarts en het comité bestond uit mw. Tibbaut-De Wilde, mw. Vanham, juffrouwen Hélène Ongena en Agnes Cremers en mevrouw Onselaere-Van Bossche. Er werd een doopkleed met witte sjaal, mutsje en sokjes gekocht, dat werd uitgeleend aan de leden bij het doopsel van hun kindje. Ook in 1939 werd gestart met de club Jonge Vrouwen (jonger dan 35 jaar) met als leidster Marie Van Bossche.

Als hoofdactiviteiten van dat jaar golden een koffiefest en een kerstfest met filmvoorstelling.

2. De moeilijke oorlogsjaren

a. De jaren 1940-1942

In april 1940 telde de afdeling reeds 190 leden. Korte tijd na de paasviering brak op 10 mei de Tweede Wereldoorlog uit. KAV moest “onderduiken” en het ledenaantal daalde tot vijfenvijftig betalende leden. Vooral tijdens die eerste oorlogsmaanden probeerde men in stilte verder te werken. Vanaf september 1940 kon gedacht worden aan een uitgebreide werking met een recollectie en een eerste reeks lessen *naaien en patronen tekenen* door de *Practische School*. In december 1940 telde de afdeling opnieuw 150 leden. 1941 bracht weinig verandering. Nog steeds was de werking, met de oprichting van een godsdienstige studiekring, een koffiefest in september en het eerste Sint-Niklaasfest, minimaal te noemen. Eind december 1941 betaalden de 177 leden één frank lidgeld per maand, maar het aantal betalende leden zou in de eerstvolgende maanden dalen tot 157. De beperkte financiële middelen ten gevolge van de oorlog en een nieuwe vorm van fondsenwerving, via Calvariebergprenten, postkaarten, kalenders en familieboeken, konden daarvan de oorzaak zijn. Na een algemene vergadering met tombola, in oktober, en een kerstfest steeg het ledenaantal tot 218.

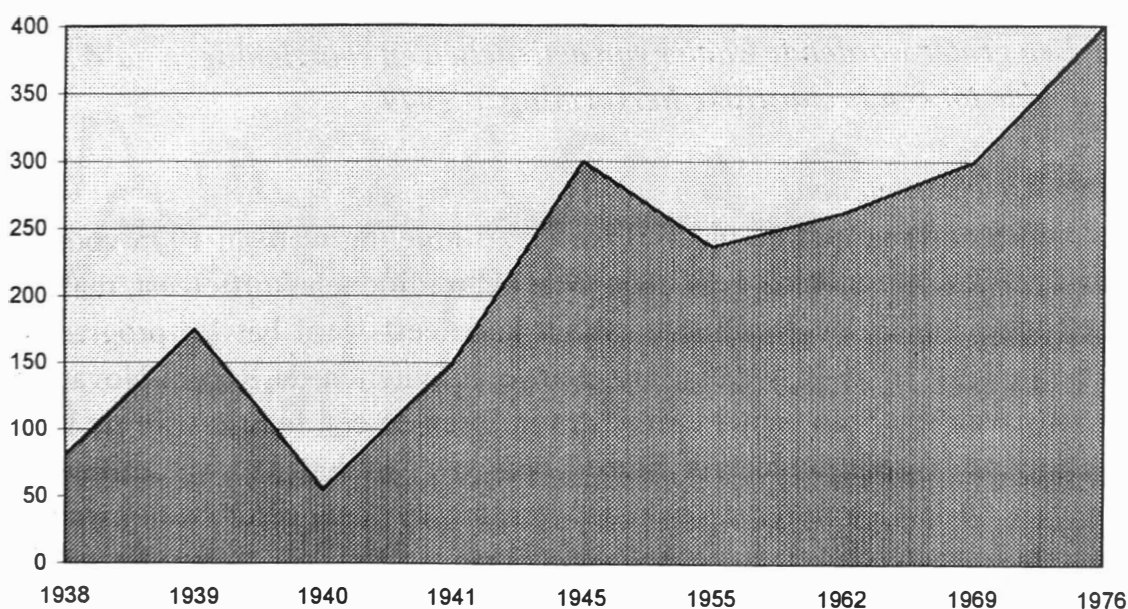
b. Het jaar 1943: hervormingen op last van de nationale leiding verhoogden het ledenaantal

De nationale leiding wou in 1943 de plaatselijke verenigingen een volwassener imago geven. Ze dacht die doelstelling te bereiken door de term *leidster* te vervangen door voorzitter en die *voorzitter* zou voortaan en gehuwde vrouw moeten zijn. De club Jonge Vrouwen zou geleid worden door een *verantwoor-*

delijke. In Kalken werd mw. Gabriëlle Vion voorzitter, mw. M. Van Bossche verantwoordelijke Jonge Vrouwen en jw. Drieghe werd, waarschijnlijk als compromis, als *leidster* behouden.

Bovendien werd de dienst *De Moederkas* opgericht. Bij de geboorte van een tweede kind werd een geboortepremie van vijftig frank uitbetaald, voor een derde en eventueel volgende kinderen was telkens zestig frank voorzien. Bij een overlijden werd tweehonderd frank uitgekeerd. De plaatselijke voorzitter was tevens verantwoordelijke voor die dienst.

Begin 1944 betaalden 257 vrouwen hun maandelijkse bijdrage. Voor het eerst kwamen in het jaarbegin de moeders van plechtige communicanten samen.

Tabel 1. Evolutie ledenaantal KAV-Kalken, periode einde 1938 tot 1976. De ontslagen na een lidgeldverhoging komen in de tabel niet expliciet tot uiting. Regelmatig werden speciale ledenwervingsacties op touw gezet (in 1961, 1968 en 1972).

1938	1,5 frank
1941	1 frank
1945	3 frank
1945	3 frank
1952	6 frank

1954	7,5 frank
1962	8 frank
1963	10 frank
1967	15 frank
1974	20 frank
1975	25 frank

Tabel 2. Evolutie van de maandelijkse lidgelden.

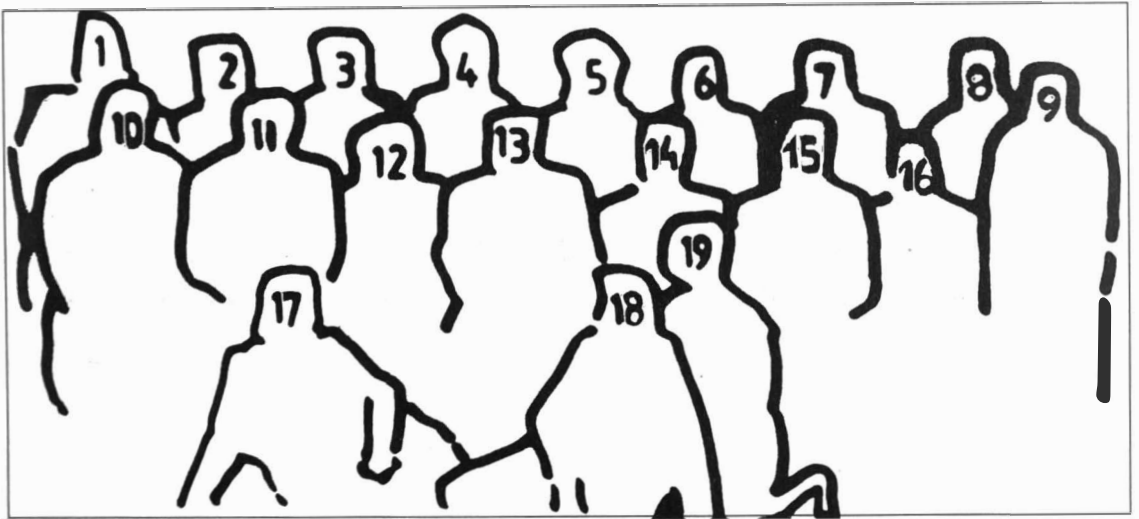
3. Een groter wordende waaier van activiteiten en voorzieningen na W.O. II leidde tot een bestuurlijke hervorming in 1949

a. Nieuwe activiteiten

In samenwerking met de plaatselijke KWB-afdeling werd in 1945 voor het eerst een kinderzegening gehouden. Met het traditionele koffiefest, maar nu met echte koffie, de recollectie en het kerstfeest werd het jaarprogramma vervolledigd. In 1946 werden als nieuwe activiteiten de Rerum-Novarum-viering, een reis, een aantal demonstratielessen en een feestje voor de wijk-meesteressen geïntroduceerd. Steeds opnieuw werden nieuwe activiteiten ingelast. In 1947 waren dat een moederkesfeest in mei, een toneelopvoering door de Jonge Vrouwen en het helpen organiseren van de Vlaamse Kermis op *Het Weiken* in de Kouterstraat. In 1948 organiseerde men *De dag van de moeders* en, in samenwerking met ACW, een groot Christus-Koningfeest. Het werkjaar werd afgesloten met een Sint-Niklaasfeest in de kantschool en het traditionele kerstfeest. Vanaf 1949 werd eveneens een paasfeest ingericht en de leden zetten zich in voor een actie voor Oostpriesterhulp.

b. Nieuwe sociale voorzieningen

In 1946 werden twee nieuwe diensten opgericht: *Voorhuwelijkssparen voor meisjes vanaf veertien jaar* en *Vrouwenmutualiteit voor jonge vrouwen*. In het kader van dat voorhuwelijkssparen mocht per maand tien tot vijftig frank per maand gespaard worden. De leden van de vrouwenmutualiteit betaalden tien frank per maand. Dat gaf recht op een tussenkomt van 420 frank bij de geboorte van een kindje, dertig frank per dag bij verblijf in de kliniek of de materniteit

Illustratie 1: De kernleden van de KAV-afdeling in 1957
Verzameling Suzanne Bracke

Namen van de personen

1. De Grauwe Martha - 2. Van de Velde Margriet - 3. Bracke Suzanne -
4. Drieghe Paula - 5. De Wilde Germaine - 6. Audenaert Blanche -
7. De Plus Alice - 8. Van Hende Madeleine - 9. Drieghe Georgine -
10. Hoogewijs Gabriëlle - 11. Van der Sypt Elza - 12. Fiers Maria -
13. De Bruycker Anna - 14. Raman Denise - 15. Buyle Alice -
16. Braeckman Maria - 17. Clerick Georgine - 18 Vion Anna -
19. De Wilde Paula

en tweeduizend frank bij het overlijden van de echtgenoot.

In 1949 betaalde de plaatselijke KAV-afdeling een bijdrage voor de oprichting van de dienst Familiehulp-KAV.

c. De maandelijke bijdragen

In 1945 werd het KAV-ledenblad *Vrouwenbeweging* boven het doopvont gehouden. In datzelfde jaar werd het lidgeld in twee fasen verhoogd van één tot vijf frank per maand. Een nieuwe verhoging van het lidgeld, in 1947, zou enkele ontslagen kosten.

d. Een dagelijks bestuur

Jw. Julia Verstraeten verving in 1946 Marie Van Bossche als verantwoordelijke voor de jonge vrouwen.

Door de grotere verscheidenheid aan activiteiten waren nieuwe organisatievormen nodig. Vanaf 1948 kon de Club Jonge Vrouwen onafhankelijk activiteiten ontwikkelen, want ze had een eigen kas. Een jaar later zou uit de vergadering van de wijkmeesteressen een *Klein Bestuur* of dagelijks bestuur gekozen worden om de KAV-afdeling te leiden. Het dagelijks bestuur bestond in 1949 uit voorzitter G. Vion, leidster G. Drieghe, verantwoordelijke Jonge Vrouwen Julia Verstraeten en secretaris-penningmeester Suzanne Bracke.

naam	functie	periode
Vion Gabriële	voorzitster	1949-1958
Drieghe G.	leidster	1949-1958
	voorzitster	1958-1968
Verstraeten Julia	verantw. Jonge Vrouwen	1949-1952
Bracke Suzanne	secretaris-penningmeester	1949-1967
	verantw. Lourdesspaardienst	1967-1968
	voorzitster	1968-1978
	secretaris	1978-
De Wilde Paula	verantw. Praktische School	1950-1970
	ondervoorzitster	1970-1978
	verantw. Praktische School	1978-
Raman Denise	verantw. Jonge Vrouwen	1952-1960
Audenaert Blanche		1958-
Praet Adrienne	verantw. Jonge Vrouwen	1960-1961
Van de Calseyde Paula	verantw. Jonge Vrouwen	1961-
De Wilde Clarisse	secretaris	1967-
De Meyer Cecile	penningmeester	- 1977
Verschraegen Huberta	penningmeester	1977-
Caljon Annie	voorzitster	1978-
Troch Diane	ondervoorzitster	1978-

Tabel 3. Samenstelling van het dagelijks bestuur.

4. De jaren 1950: creativiteit en politieke vorming na de instelling van het stemrecht voor vrouwen voor de nationale verkiezingen (1949)

a. Creativiteit en inzet voor de gemeenschap

Alle activiteiten van de vorige jaren werden regelmatig opnieuw ingericht. In 1951 wordt het koffiefest vervangen door een Groot Zomerfeest in open lucht. De werking Jonge Vrouwen kent een groeiend succes en in 1951 werd een Feestclub voor Jonge Vrouwen opgericht. Vooral kindertoneel (1951) en praktische clubs voor koken, knutselen, bloemenschikken (1953) kregen de aandacht. In 1955 en 1956 werden toneelvoorstellingen in het programma ingelast.

De nationale instantie Familiehulp deed een extra beroep op de plaatselijke

Illustratie 2. De kernleden van de KAV-afdeling in 1969
Verzameling Suzanne Bracke

Namen der personen van ill. 2

1. Van Hende Madeleine - 2. Troch Martha - 3. Arents Maria -
4. Borgelioen Maria - 5. Praet Adrienne - 6. De Veirman Denise -
7. Clerick Anna - 8. Clerick Irma - 9. Rooms Germaine -
10. Van der Sypt Elza - 11. Buyle Alice - 12. Bracke Suzanne -
13. De Bruycker Georgette - 14. De Gucht Clara - 15. Van Brussel Mariette -
16. De Meyer Cecile - 17. E.H. Torrekens - 18. Vion Zulma -
19. Huylebroeck Julienne - 20. Drieghe Paula - 21. De Bruycker Anna -
22. Braeckman Yvonne - 23. De Lausnay Marie-Therese -
24. De Wilde Paula - 25. De Wilde Clarisse

KAV-afdelingen. Naast een bijdrage uit de kas, hield de plaatselijke afdeling een “speldenverkoop”.

Na enkele jaren onderbreking werd in 1957 opnieuw een kerstfeest ingericht. Datzelfde jaar werd ook voor het eerst een *grootouderviering* gehouden.

b. Politieke vorming

In 1949 kregen de vrouwen voor het eerst stemrecht voor de nationale verkiezingen. Vooral tijdens de tweede schoolstrijd (1955-1958) werd ook een beroep gedaan op de leden van KAV om blok te vormen tegenover de Belgische Socialistische Partij. Zo werd in september 1955 in Brussel mee opgestapt in de betoging voor het katholiek onderwijs. In de aanloop naar de verkiezingen van 1958 werd een voorlichtingsvergadering onder de titel *Vrouw en Politiek* gehouden.

5. De jaren 1960: nieuwe wegen

De verslaggeving voor de jaren 1960-1965 was matig, wat kan doen veronderstellen dat in de werking weinig nieuwe zaken te melden waren. Nieuw waren enkele kooklessenreeksen, een lessenreeks *Gezondheidsleer*, demonstraties van firma's in de voedingssector en lessen *Kinderkleding*. Bovendien werden de leden jaarlijks op twee koffiefesten uitgenodigd.

De diensten *Voorhuwelijkssparen* en *Vrouwenmutualiteit* wogen te zwaar op de nationale KAV-kas en ze werden overgenomen door de Christelijke Mutualiteiten.

Pastoor-vernieuwer Herman De Boe zag in 1961 nog weinig nut in de vergaderingen voor de moeders van de plechtige communicanten en in de kinderzegening. Ze vielen dus weg. Ook het Sint-Niklaasfeest ging ter ziele. De werking Jonge Vrouwen, die naar het einde van de jaren 1950 was stilgevallen, werd in 1968 met matig succes heropgestart.

6. Godsdienstige herbronning, aandacht voor de dagelijkse (familiale) problemen en ontspanningsactiviteiten in de jaren 1970

a. Lourdesbedevaarten, debatavonden en lessenreeksen rond godsdienstige herbronning

In de jaren 1970 wordt verder gewerkt rond een godsdienstige herbronning waarvan het begin rond 1966 kan gesitueerd worden. In dat jaar werd voor het

eerst een bijbelwake ter gelegenheid van Kerstmis gehouden en het onderwerp van een debatavond was *Geloven in een moderne wereld*. In juli van het daaropvolgende jaar werd, met het oog op de verbondelijke bedevaart naar Lourdes, een Lourdesspaardienst opgericht. In het Lourdesjaar 1969 trok een groep van achtentwintig personen, leden van KAV én KWB, naar Lourdes-Frankrijk. Voortaan zou om de twee jaar zo'n bedevaart ingericht worden. In 1976 noteerde men tweeënveertig deelnemers.

De verbondsproost van A.C.W. was in 1968 moderator van drie gespreksavonden rond *Geloven in een moderne wereld*. In de periode 1970 tot 1972 werden gespreksavonden met als titels *Sakramenten in ons leven*, *Godsdienstige opvoeding van kinderen*, *Biecht in ons leven*, *Kiezen tussen God en het geld* en *Rechtvaardigheid*.

Het Paas- en Kerstfeest getuigden van die andere aanpak van godsdienstige opvoeding.

b. Aandacht voor de familiale problemen

Allerhande debatavonden in de familiale sfeer worden aangeboden met als titels: *Reclame*, *Gemengde ontmoetingen van tieners*, *Project onderwijs voor meisjes*, *Veiligheid in de gemeente*, *Voetpadenactie*, *Werkloosheid*, *Inkomensherverdeling*, *Verlengde leerplicht*, *Gezonde voeding* enz...

c. Ontspanningsactiviteiten

De toenemende vrije tijd stimuleert de afdeling om vanaf 1971 reeksen zwemlessen te programmeren. De vanaf 1968 ingerichte turnlessen hadden in 1973 nog steeds succes. Jaarlijks werd minstens één culturele dagreis ingericht.

7. Een geschikt onderkomen voor de vereniging

Tot in het midden van de jaren 1950 vond de vereniging, zoals andere katholieke verenigingen, een onderkomen in de kantschool. Dat gebouw moest echter wijken voor de uitbreiding van de provinciale weg Oosterzele-Lokeren. In afwachting dat in het huidige parochiehuus de lokalen beschikbaar waren, werd regelmatig vergaderd in het huis van koster Braeckman, naast de pastorie.

8. Erkenning bij de viering van dertig en vijfendertig jaar KAV-Kalken en een nieuwe bestuursploeg

Op 30 november 1968 werd in zaal De Pluim in de Koffiestraat 30 jaar KAV gevierd. Naast de 133 ingeschreven leden, waren er elf genodigden, namelijk E.H. Pastoor, E.H. De Scheemaecker, E.H. Torrekens, E.H. Joris Eeckhout (verbondsproost), burgemeester W. Tibbaut, mw. Steendam-De Landtsheer Ida (verbondvoorzitster), mw. Van de Cruyce-De Knop Maria (verbondssecretaris), Marcel Scheire (voorzitter A.C.W.), mw. Crommelynck-Tavernier (voorzitster Raadpleging zuigelingen), mw. Maria Van Hoecke (verpleegster van raadpleging zuigelingen) en mw. De Lausnay-Verstraeten Julia (secretaresse van raadpleging zuigelingen). Tijdens dat feest werden enerzijds de overleden leden herdacht (zie tabel 4) en anderzijds de verdienstelijke leden gehuldigd.

Op 28 september 1974 werd het 35-jarig bestaan van de plaatselijke KAV-afdeling gevierd. Ook dan werden verdienstelijke leden in de bloemetjes gezet (zie tabel 5).

Omdat een vereniging bestaat uit heel wat mensen, willen we dan ook de lijsten van al die personen in deze bewerking opnemen.

9. Algemene bedenking

Voor al het ledenbestand van een vereniging en de reactie na een lidgeldverhoging, waarbij dikwijls een aantal "trouwe" leden afhaken, is een maat voor de interesse die door een relatief grote schare werkende bestuursleden gewekt wordt. Voortdurend moet gezocht worden naar zinvolle en ladingdekkende activiteiten om een zo gevarieerd mogelijk publiek te bereiken. Vooral met de plaatselijke KWB-afdeling werd regelmatig aan nationaal ingerichte activiteiten deelgenomen, bijvoorbeeld de Lourdesreizen en een Romereis (in 1971). Af en toe werden met diezelfde vereniging enkele voordrachten ingericht.

Samenwerking met andere (katholieke) verenigingen is zonet een must, dan toch wenselijk om als een grote familie naar buiten te komen. De nieuw gekozen bestuursploeg van 1978 heeft nog veel werk...

naam	jaar van overlijden	hoedanigheid
Drieghe Georgine	1968	stichtster-leidster
Vereecken Gabriëlle	1968	wijkmeesteres
Vion Gabriëlle	1958	voorzitster
De Bruycker Clara	1951	wijkmeesteres
De Bruycker Maria	1950	wijkmeesteres
Vereecke-De Craene Clara	1968	lid
Janssen-Gistelinck Agnes	1967	lid
De Blauwer-De Meulenaere Hélena	1967	lid
Slabbaert-Van de Velde Emma	1966	lid
Hoogewijs-Drieghe Zulma	1966	lid
Van Trappen-De Bock Madeleine	1964	lid
Van Acker-Van Damme Marie	1960	lid
Van Eeckhout-Gieselaere Emma	1960	lid
Uyttersprot-Rooseparck Julie	1959	lid
De Kegel-Cours Romanie	1958	lid
Bracke-Roels Alice	1956	lid
Cours-Claus Marie	1956	lid
De Wilde-Bonnaerens Alice	1955	lid
Roucquaert-De Grauwe Bertha	1954	lid
Covent-Borgelioen Delfine	1954	lid
Rooms-Clerick Albine	1954	lid
Borgelioen-Van de Velde Madeleine	1953	lid
De Meyer-Piens Marie	1950	lid
Audenaert-Bauwens Augusta	1949	lid
Verstraeten-De Letter Elodie	1947	lid
De Caluwé-Backx Rachel	1947	lid
Cotman-Scheire Alida	1947	lid
Borgelioen-Fiers Anna	1946	lid
Cattoir-De Bruycker Albine	1944	lid
Bracke-Vereecken Aline	1944	lid

Tabel 4. Lijst van de overleden KAV-leden, 30 november 1968.

naam	reden huldiging
Buyle Alice	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
Clerick Anna	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
De Bruycker Anna	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
Vion Zulma	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
Rooms Germaine	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
Van der Sijpt Elza	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
Van Hende Madeleine	30 jaar wijkmeesteres en 30 jaar lid
Clerick Irma	25 jaar wijkmeesteres
Drieghe Paula	25 jaar wijkmeesteres
Huylebroeck Julienne	25 jaar wijkmeesteres
Van Acker Margriet	25 jaar wijkmeesteres
Vion Anna	25 jaar wijkmeesteres
De Grauwe Martha	30 jaar lid
Matthijs Leonie	30 jaar lid
Roelandt Aline	30 jaar lid
Opdorp Suzanne	30 jaar lid
Van de Velde Margriet	30 jaar lid
De Meyer Marie	30 jaar lid
Lauwaert Clara	30 jaar lid
Vereecken Sylvie	30 jaar lid
Fiers Pharaïlde	30 jaar lid
Gerard Germaine	30 jaar lid
Stevens Alice	30 jaar lid
Roels Maria	30 jaar lid
Rogiers Julia	30 jaar lid

Tabel 5. Lijst van de gevierde KAV-leden, 30 november 1968.

De Meyer-Buyle Alice	35 jaar kernlid
Van Damme-Rooms Germaine	35 jaar kernlid
D'Hollander-Vion Zulma	35 jaar kernlid
De Rocker-Van Hende Madeleine	35 jaar kernlid
Bracke-Van der Sijpt Elza	35 jaar kernlid
Goossens-Huylebroeck Julienne	35 jaar kernlid
D'Hondt-Drieghe Paula	35 jaar kernlid
Van De Velde-Vion Anna	35 jaar kernlid
Roels-De Bruycker Anna	35 jaar kernlid
Van Bogaert-Van Acker Margriet	35 jaar kernlid
Scheire-Audenaerde Suzanne	25 jaar kernled
De Landtsheer-Bracke Blanche	25 jaar kernlid
Meys-De Wilde Paula	22 jaar kernlid

Tabel 6. Lijst van de gevierde KAV-leden, 28 september 1974.

naam	periode
E.H. Pieter Loontjens	1938-1939
E.H. Alfons Vernimmen	1939-1944
E.H. Marcel De Ganck	1944-1950
E.H. Frans De Paepe	1946-1950
E.H. Michel Coessens	1950-1956
E.H. Audomar Duffeleer	1956-1960
E.H. Herman Steenhoudt	1960-1966
E.H. Jules Torrekens	1966-1970
E.H. Kamiel Philips	1970-1974
E.H. Roger Van de Velde	1974-1977
E.H. Jan Colpaert	1977

Tabel 7. De proosten, periode 1938-1978.

Fabel en realiteit.

Het kasteel van Laarne volgens enkele bezoekers in de 19de en 20ste eeuw (1838-1969).

P. DEVOS

Over de geschiedenis van Laarne weet men nog weinig. A fortiori bleef de oudste geschiedenis bijna helemaal onbekend. Volwaardig wetenschappelijk onderzoek werd pas sedert zowat tien jaar gestart. Ofschoon het kasteel nu een alom bekend monument is, werd er evenmin omstandig onderzoek verricht. In beide gevallen was het archeoloog E. Balthau die samen met L. Hanselaer en F. Verhaeghe de eerste fundamentele studies uitvoerde. Samen met anderen zoals M. Buyle, F. Doperé, M. Gysseling, E. Schepens, W. Ubregts, D. Van Damme, gebeuren deze vorsingen op een heel andere wijze dan vroeger.

De oude literatuur mag, hoe gebrekkig ook, toch niet zomaar in haar geheel verworpen worden. Zij biedt, naast duidelijke misvattingen - talrijker dan men doorgaans zou denken - toch ook heel wat informatie, ... én bovendien ook stof tot nadenken. Uit haar inhoud ontleen we behalve nu nog zichtbare situaties ook nog drie soorten gegevens: niet controleerbare feiten, niet controleerbare hypotesen en niet controleerbare eigentijdse observaties; beide laatste gegevens gaan nauw samen en worden samen behandeld.

Onder de eerste categorie zijn ondermeer volgende feiten te rangschikken: de brandstichting van het poortgebouw of van heel het kasteel, de inname en de bezetting door de Gentenaars van 1382 tot 1390, de inname en de bezetting door de Witte Kaproenen en daarna door de bende van de "Groene Tenters" (1449-1456). Deze laatsten waren groepen rovers die de streek in de 15de eeuw onveilig maakten.

Andere gegevens zijn gebaseerd op een bezoek van de auteurs aan het kasteel. Zij bevatten beschrijvingen van situaties die nu niet meer bestaan alsook diverse interpretaties.

P. BLOMMAERT was in 1838 een eerste, opmerkelijke bezoeker¹. Hij stipte de grote regelmatig aangelegde zone aan ten westen van het kasteel die met grachten omringd was alsook met wallen (*remparts*) die toen nog bestonden en

¹ (*Le chateau de Laarne*, in *Messenger des sciences et des arts de la Belgique*, 6, 1838, 369-380).

die men in oorlogstijd zou bezet hebben met houten schutsels. Aan de donjon noteerde hij, duidelijk verkeerd, vier hoektorens. De cellen van de zijtorens dienden volgens hem als gevangenis en de bovenmuren hadden oorspronkelijk kantelen. De noordvleugel en de noordoostvleugel schatte hij even oud als de donjon. Hij nam aan dat de (oost-?)gevel van de noordoostvleugel en het interieur in de 15de eeuw gewijzigd waren geweest. De oudste delen situeerde hij in de 13de eeuw, en mogelijk zelfs in de 12de; de jongste delen omstreeks 1650.

Hij had oog voor de stenen spitsen van de ronde torens en gaf door een tekening aan dat de weergangen afgedekt waren door leidaken die bij de spitsen aansloten. Deze observatie is belangrijk want zij legt uit waarom de torentoppen soms eens als volledige leidaken geïnterpreteerd werden. Op de eerste verdieping van de noordwesttoren vermeldde hij dat de oude kasteelarchieven daar opgestapeld lagen en dat de archieven van de griffie van Laarne in de zuidtoren bewaard werden. Hij was de eerste die de functie van de vier paviljoenen op het ereplein opschreef: ten noordoosten de portier, ten zuidoosten de kapelaan, ten noordwesten de koetsier en ten zuidwesten de tuinier. Over de zone tussen kerk en kasteel zegde P. Blommaert dat deze vroeger park en bos

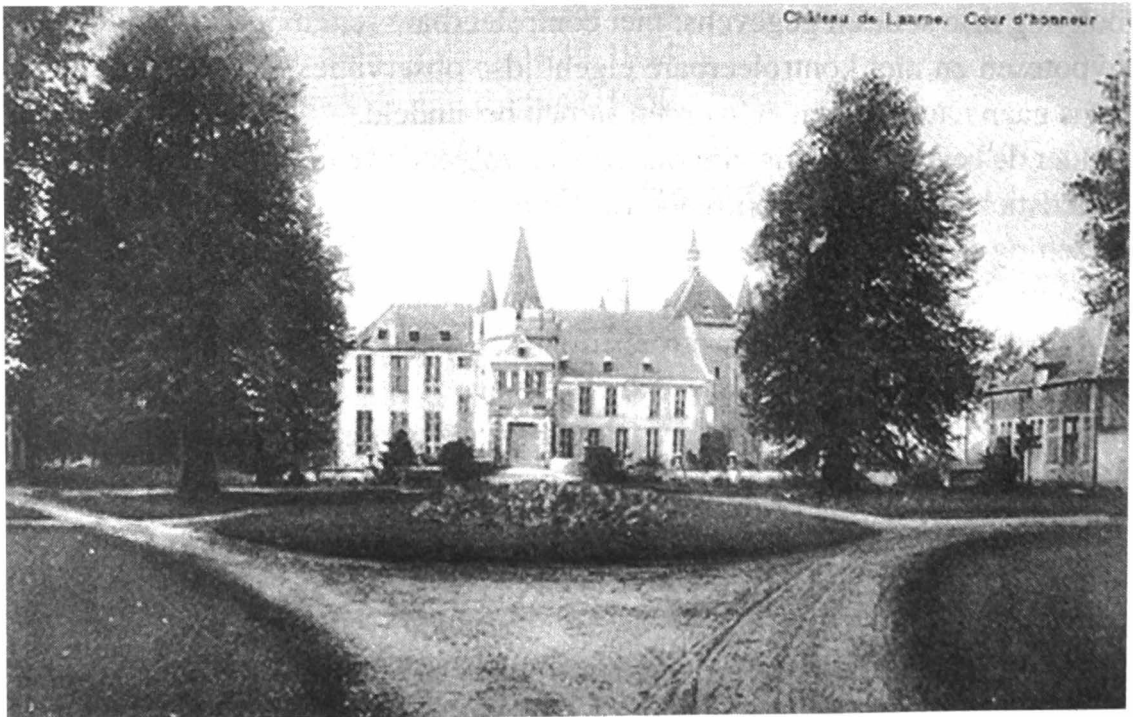

Fig. 1: Oostgevel van het slot van Laarne, gezien vanop de erekoer (vóór restauratie)

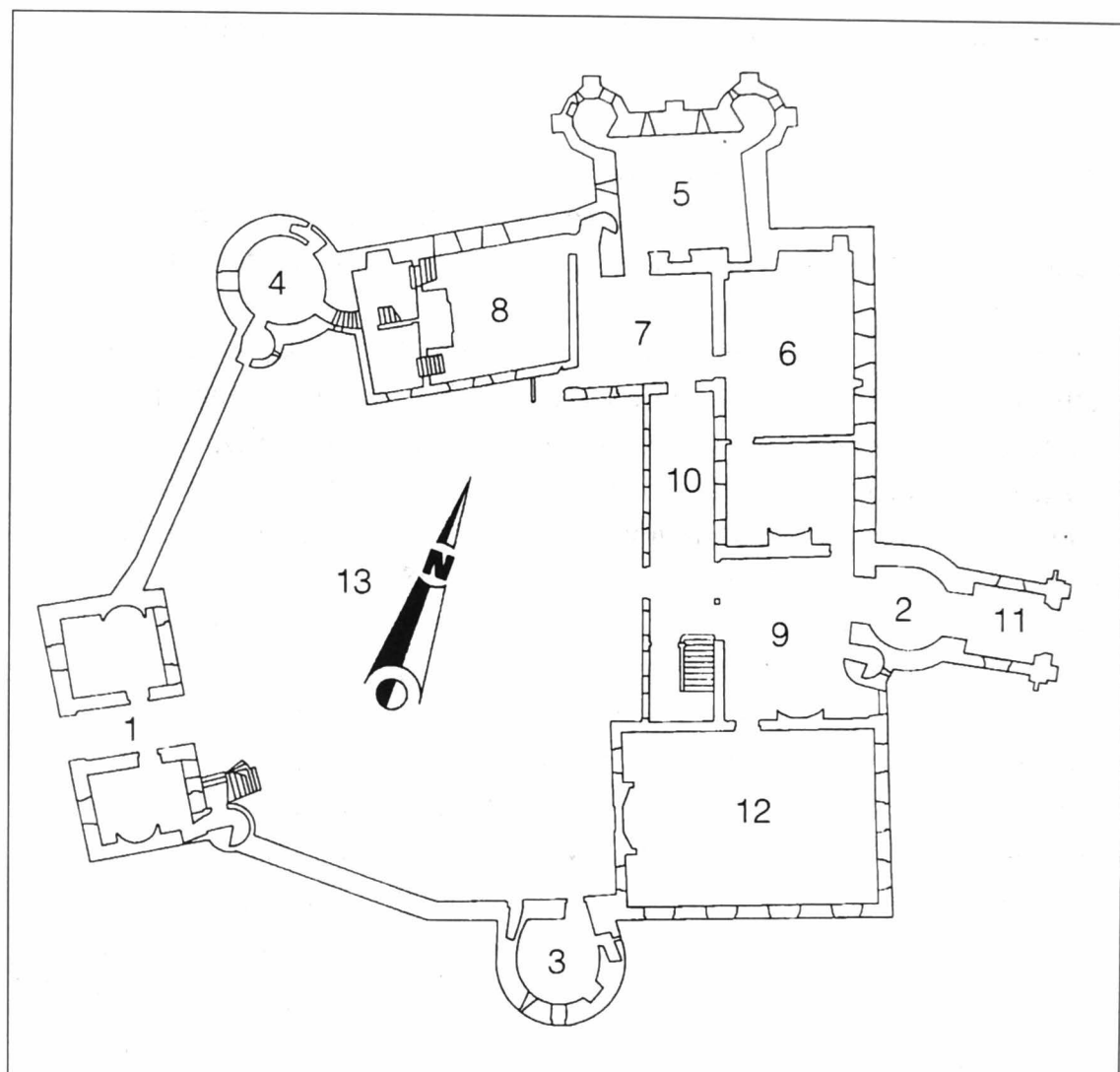
was, en dat de gronden die nog gekend stonden als *warande* in akkergrond omgevormd waren.

Het artikel was geïllustreerd met twee gravures: een algemeen grondplan met benaming van de onderdelen, en een wat onhandige maar raak geobserveerde tekening van de zuidtoren (die enkel als *tour d'enceinte* vermeld staat).

De volgende bezoeker die een geschreven spoor naliet dook pas in 1883 op en heette A. VERHAEGEN². Als interessantste algemene gedachte uitte hij de hypothese dat er in onze streken weinig (middeleeuwse) kastelen waren omdat de vrije gemeenten zeer vroeg opkwamen en de feodale ontwikkeling doorbraken en onderbraken. Zijn dateringen waren identiek aan die van P. Blommaert, op wie hij overigens herhaaldelijk steunde. Beiden beschouwden de buitenomwalling als inherent tot de oorspronkelijke defensie behorend en met gekanteelde "muren" bekroond. In deze weidse zone zouden ook het neerhof en de dienstgebouwen gestaan hebben. De muren van het huidige kasteel omschreef hij als gebouwd van Doornikse steen, een onjuistheid die wellicht door de grijze patina ingegeven was. Mogelijk onder inspiratie van de theorieën van E. Viollet-le-Duc dacht hij dat de weermuren van het kasteel wellicht met houten hordijzen bezet waren geweest. Hij merkte de afwezigheid op van mezekauwen die volgens hem niet nodig waren omdat het kasteel omgeven was door water en toch niet kon ondermijnd worden. Hij noteerde de toegemetselde doorgang van het oud poortgebouw. Aan de ronde torens interpreteerde hij de haken boven de vensters als sporen van neerklappende afschermluifels tijdens belegeringen. Ook de stenen torenspitsen werden uit beschermingsoogpunt geïnterpreteerd. Merkwaardig is dat de leien bedekking over de weergang van de torens niet vermeld. Bij de donjon vermoedde hij dat de spitsen der hoektorens vernieuwd waren geweest en dat de weergang eerst met kantelen bekroond was geweest. Hij merkte in de zijtorens de vroegere sakristie op alsook de twee cellen op de verdieping. Het oude poortgebouw omschreef hij als een wachtpost (*corps de garde*). Uit de dikte van de muren, uit een waterlijst op 80 cm onder het dak en uit de hoogte van de andere gebouwen leidde hij af dat de konstruktie alsook de traptoren ervan, vroeger een verdieping hoger waren.

²

(*Le chateau de Laarne*, in *Revue de l'art chrétien, nouvelle série*, 1, 26, 1883, 539-543).

1. oud poortgebouw	8. noordwestvleugel met keuken en salons
2. oosttoren	9. zuidvestibule
3. zuidtoren	10. galerijvleugel
4. noordwesttoren	11. loggiabouw
5. donjon met kapel en rechts zaal	12. zuidvleugel met ridderzaal en zilverkamer
6. noordoostvleugel	13. binnenplein
7. noordelijke vestibulebouw	

Fig. 2: Overgenomen uit P. Devos, "Het kasteel van Laarne", Gent, 1995, p. 4

De totale militaire bemanning van het kasteel berekende hij op zowat honderd personen waarvan 48 in het poortgebouw. Van de andere vleugels vond hij dat ze sterk gewijzigd waren geweest. Zijn artikel werd geïllustreerd door vier lithografieën van architect H. Geirnaert die de toenmalige situatie weergaven.

In 1889 publiceerden F. DE POTTER en J. BROECKAERT in hun reeks over de geschiedenis van de gemeenten in Oost-Vlaanderen³, hun artikel over Laarne. De analyse van het kasteel berustte uitdrukkelijk op het werk van P. Blommaert. De twee auteurs noteerden bovendien dat de archieven van de griffie naar het Rijksarchief van Gent overgebracht waren. Verder vielen hen enkele oude tapijten op, die bij de twee eerste bezoekers niet vermeld waren: *voegen wij er bij dat eene der benedenzalen des kasteels gelijkmede eene der slaapkamers op het eerste verdiep, met prachtige oude tapijten zijn bekleed, eene jacht en andere heerlijke landschappen voorstellende, welke in een museum niet zouden misplaetst zijn.*

Over de zone ten westen van het kasteel stipten zij aan dat er *eene met dreven doorsneden boschage wordt aangetroffen, overblijfsel van een grooten woud dat in de middeleeuwen schier geheel de vlakte tusschen Laarne en Heusden besloeg en eene wildrijke jacht uitmaakte.* Tenslotte wezen beide auteurs erop dat het kasteel bijna vijftig jaar niet meer bewoond was geweest.

Na De Potter en Broeckaert wijdde L. DE BUSSCHER in 1898 over het kasteel een kort artikel⁴. Zijn gevoelsvolle beschrijving met veel oog voor vorm, kleur, speciaal ook de natuur, maakte er een boeiend stuk van. Vele onderdelen kwamen bij de twee vorige bezoekers niet voor, ofschoon ze toch wel reeds moeten aanwezig geweest zijn. De grote dreef bedroeg vijf rijen breedte en was met beuken beplant en zou, naar men hem verteld had, vroeger van een heel bos deel uitgemaakt hebben. De eerste walgracht wemelde van riet, irissen en waterlelies. Op het ereplein vielen hem vier reusachtige linden op die twee à

³ (Laarne, (Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, 4e reeks, arrondissement Dendermonde, 1e deel), Gent, 1889, afzonderlijke paginering).

⁴ (Le château de Laarne, in Cercle archéologique de la ville et de l'ancien pays de Termonde, Annales, deuxième série, tome VII, 1898, 278-283).

NVDR: Deze tekst is een licht gewijzigde versie van een artikel verschenen in Le Petit Bleu du matin, 2e année, n° 108, van vrijdag 19 april 1895. Men vindt het artikel op pag. 2, verlucht met 2 tekeningen (1 plattegrond en 1 zicht van de oostgevel). Het kranteknipsel berust in de Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent, Handschriftenleeszaal, Fonds Vliegende Bladen I L2.

driehonderd jaar oud waren en die men "op de oude wijze" gesnoeid had, namelijk *sans aucune branche latérale*.

De oude stallingen waren verlaten of in een neerhof veranderd (*converties en basse-cour*). De vijver rond het kasteel schommelde naar schatting tussen 20 en 60 m breedte. Opvallend was de rijke begroeiing op de muren (*rongé par une lèpre de lichen et de pariétales*) en aan de voet ervan, bij het water; hetzelfde viel ook in het binnenplein van het slot op. De galerij werd vergeleken met die van het Plantijnhuis te Antwerpen. Een salon trok speciaal de aandacht. Hier zag L. De Busscher zoals zijn twee voorgangers prachtige tapijten hangen. Hij omschreef ze als Oudenaards, uit het midden van de 17de eeuw, met als motieven een *décor précieux et tourmenté de jardins à la française, ridicules et charmants: des singes, parmi les raisins et les limons, agacent des canards au bec fantastiquement bleu*. Verder merkte hij een hele rij lege kamers op waarvan verschillende nog met houtbeschoot bekleed waren en mogelijk omstreeks 1800 (*premier Empire*) in een "afschuwelijk groen" geverfd werden. Overal vielen hem de buitengewoon grote muurkasten op, *grands comme nos modernes appartements*, in "muren van tien voet dik" (= bijna 3 m!), waarin hij duidelijk schromelijk overdreef. Zijn lyrische bewondering steeg ten top in de kapel. (zie fig. 3). Daar stond hij in stomme aanschouwing voor het Cordobaans goudlederbehang dat getooid was met gouden bloemen op een granaatrode ondergrond, en zowat drie meter hoogte besloeg. Tevens merkte hij de slechte staat ervan op. Het altaar omschreef hij foutief als "rokoko" en had er weinig oog voor. De "enorme muren" met het groot noordvenster troffen hem diep. In de sakristie zag hij een oude eiken koffer (*bahut*) met misgewaden. In de onderbouw van de donjon kwam hij gemakkelijk in vervoering: hij vond de ruimte een "enorme kelder", met "zwarte Romaanse pijlers" (meervoud).

"De monsterkopmotieven van de kapitelen van deze pijlers waren onder de kalklagen verborgen". Naast deze op hol geslagen fantasie was hij realistisch genoeg om de bakstenen dwarsmuur te noteren die toen de ruimte middendoor deelde. Daarop ging hij naar de aanpalende keuken waar men in "de schoorstenen een volledige os had kunnen roosteren en waar ook een hele batterij haarden aanwezig waren", een typisch voorbeeld van ongebreidelde verbeelding ten opzichte van een heel gewone oude haard en een stenen fornuis met kleine houtskoolhaarden.

In relatie met de keuken stipte hij een schilderij aan uit het begin van de 18de eeuw dat plaatse bewaard werd. Hij identificeerde het als een soort "familieportret" van het voltallige personeel dat in de keuken geschaard was rond de kasteelvrouwe.

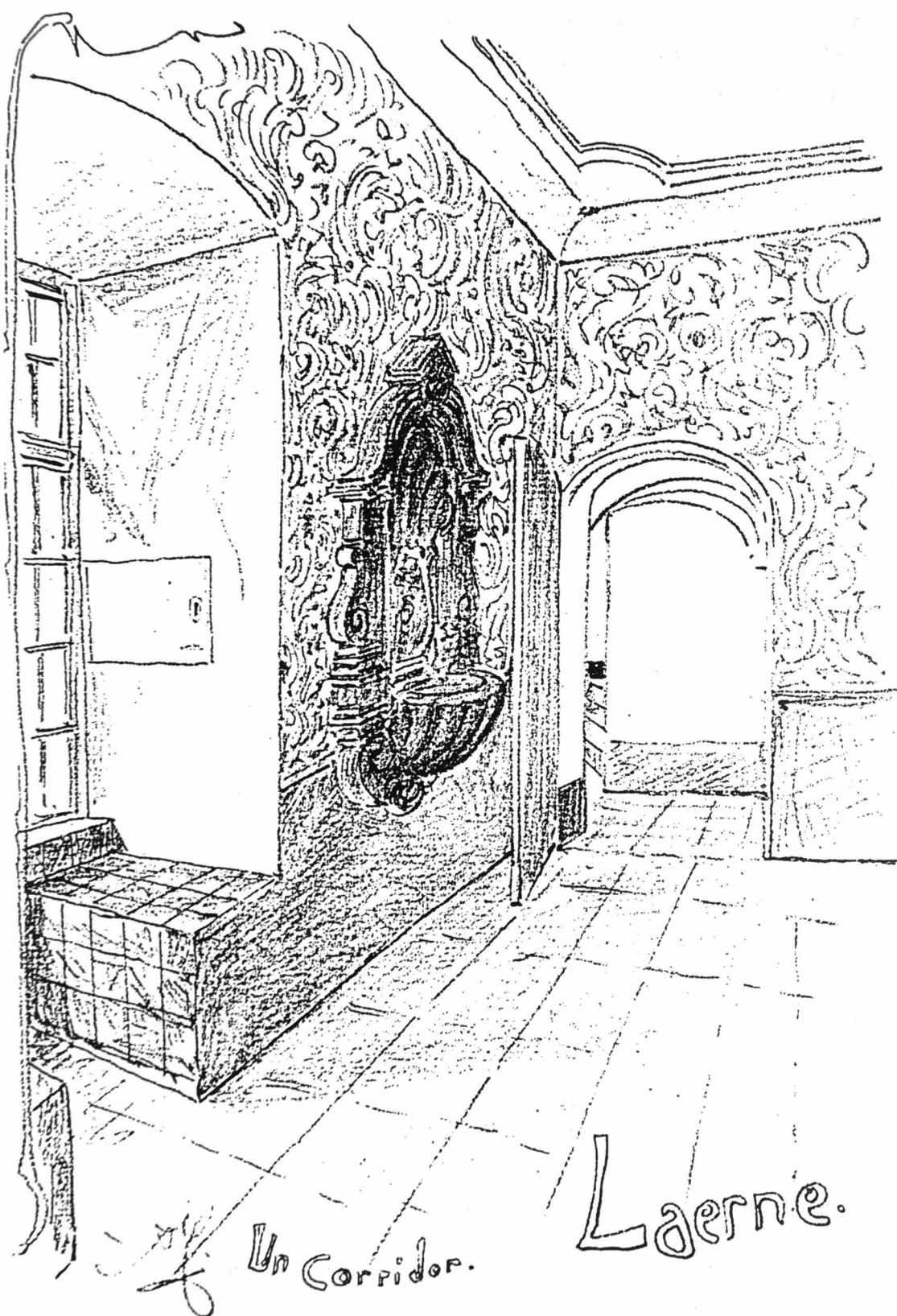

Fig. 3: Binnenzicht in de kapel van het slot met de oude wandbekleding

Als toegang naar de verdieping noteerde L. De Busscher een prachtige eikenhouten trap. Gelet op de volgorde in zijn beschrijving moet deze trap dichtbij de keuken gestaan hebben, wellicht in de kleine kamer ten westen ervan. Deze functie van trapzaaltje is ook bij deze analyse van het gebouw gebleken. Van deze trap is geen spoor meer over.

In de 18de-eeuwse slaapkamers had hij geen goed woord voor het beschilderd wandbehang. Eén kamer omschreef hij als *chambre d'honneur*, waar een suite oude tapijten hing. Het omkaderde een geschilderd portret van een abdis in vol ornaat, met kromstaf en wapenschild en reliekschrijn. Hij schreef het toe aan een lid van de familie van Vilsteren (= Maria Joanna Caroline, ± 1675-1714, karmelietes te Waasmunster).

In de onmiddellijke nabijheid strekte zich een gang uit met dikke muren waarin stenen banken waren en waar zich ook een prachtige fontein bevond (*admirable vasque de marbre antique*) die met tritonenhoofden getooid was. (zie fig. 4). Deze gang leidde naar de raadzaal, volgens hem een kleine kamer met getraliede vensters die een uitkijk boden naar het water. In de kamer hingen slechte nabootsing van Teniers. Een smalle gang leidde naar een bergkruis waar men de *manants attendant la justice du seigneur* plaatste. Wellicht in hetzelfde gebouwtje was er een rookkamer (*fumoir*) uit het einde van de renaissance, waar nog 17de-eeuwse zetels en stoelen stonden. De zojuist beschreven gang is te situeren in de noordvleugel en te vereenzelvigen met het zogenaamd zomersalon (boven de keuken), met zijn stenen vensterbanken en beschadigde fontein (zonder sporen van tritonen). De kleine ruimte met de schilderijen was in een nu afgebroken aanbouw gelegen die als baljuwskamer gekend stond en waar ook de *fumoir* moet geweest zijn; de constructie telde drie bouwlagen. Vanaf dat punt bestee L. De Busscher de donjon via de traptoren die uitmondde op een gekanteeld overdekt platform. Het landschapsbeeld dat men vandaar kreeg omschreef hij als *assez terne*. De bovenzaal in de donjon vond hij *fruste et sombre*. In de aanpalende "immense zolder" troffen hem de drieledige schaargebinten en de "kolossale schoorstenen". Bij het afdalen kwam hij in een hoge, koude zaal (= huidige zilverzaal?) waarvan de vensters gedeeltelijk toegemetseld waren en waar hem verteld werd dat het er spookte. Op de begane grond gekomen ging hij in de zogenaamde ridderzaal, die hij als wachterszaal omschreef. Hij noteerde er de afgeslagen wapenschilden op de balksleutels en was getroffen door de enorme afmetingen van de ruimte. Hij stipte er als voorbeeld van een schoorsteen aan die op getorseerde zuilen rustte en die meer dan vijf meter breed was. Op het met oude fruitbomen beplante binnenplein van het kasteel nam hij alle gevels in oogopslag. De baksteenmuren waren met klimmende planten begroeid. Hij wierp een vaag oog op de weermuren en op het oud poortgebouw. Hier stipte hij een onderaardse gang (*souterrain*) alsook romaanse pijlers aan. Met deze laatste bedoelde hij ongetwijfeld de enige, erg korte zuilschacht in de onderbouw. De reden om hier lang het artikel van L. De Busscher te behandelen is evident. De vorige auteurs zochten het militair aspect en de structurele samenhang van het kasteel op. Hij had oog voor het detail, voor de stoffering, en noteerde heel wat elementen die vandaag verdwenen zijn. Met zijn beschrijving blijkt dat het kasteel wel niet bewoond werd maar geenszins ontmanteld was.

Un Corridor.

Laerne.

Fig. 4: A. Heins, 1905, p.l. XVI (r.). (zomersalon met fontein)

Een belangrijke impuls tot de belangstelling voor het kasteel van Laarne bracht ongetwijfeld A. HEINS met zijn sfeervolle litografieën. Hij publiceerde de platen vanaf 1901/1902 eerst in *Vieux coins en Flandre*⁵ en bundelde die van Laarne in 1905 samen met nieuwe afbeeldingen in een werk *Le manoir féodal de Laerne près Gand*⁶ die hij van kommentaar in eerder gebrekkig Frans voorzag. Voor de historiek steunde hij zwaar op P. Blommaert, De Potter en Broeckaert en Verhaegen. Bij plaat 7 stipte hij aan dat het "salon" in de noordoostvleugel "tot vóór enige jaren" mooie tapijten bevatte. Bij plaat 9 voegde hij eraan toe dat de beide kamers in deze vleugel respectievelijk in Lodewijk-XV en in Lodewijk-XVI stijl ingericht waren geweest. (zie fig. 5). De tapijten bevonden zich in het eerste salon. Bij plaat 10 (zuidtoren) refereerde hij naar P. blommaert en merkte hij op dat ook de weergang van de andere torens met een leidakje overdekt waren geweest. Zoals L. De Busscher viel hem de verwildeerde binnentuin op waar hij de resten zag van sculpturen en getorseerde zuilen. In de keuken (plaat 11) zag hij dat de haardboezem met kleine tegels bekleed was. De trap in de aanpalende ruimte werd niet vermeld. In de oosttoren (plaat 12) was hij de eerste die de gewelfsleutel met paaslam-afbeelding opmerkte. De top van de donjon was volgens hem eerst bekleed geweest met hordijzen (plaat 13) of houten weerstellingen. In de bovenzaal was hij de eerste om allerlei voorwerpen op te merken: *des débris d'anciens décors, des écussons, des panneaux peints ou sculptés aux armoiries de certains propriétaires*.

In de onderbouw van de donjon zag hij de zogenaamde romaanse zuil die hij echter als een latere wijziging uit de 15de eeuw beschouwde. De kapel (plaat 16) werd vrij neutraal omschreven. Hij zag dat het altaar naar het oosten gericht was, uit de 17de eeuw dateerde en getorste zuilen had. Aan de muren hing Cordobaans leder en daarboven zag hij diverse oude schilderijen. In de kapelruimte zelf waren nog enkele oude stoelen aanwezig. Door een venster kon men vanuit de baljuwskamer de diensten volgen; het groot venster was volgens hem 17de-eeuws en een derde venster bleek gedicht.

Verder bracht A. Heins ook een bezoek aan de paviljoenen van het ereplein (plaat 17). In het kapelaanshuis was er nog een haardplaat met de bijbelse scène van Emmaüs terwijl de haardboezem met tegels bekleed was. Tenslotte

⁵ (2me série, Gent, 1903-1904, 2e aflevering (120 platen), plaat 44, 49, 55, 59, 63, 69, 76, 114, 115).

⁶ (ondertitel: *monographie artistique et pittoresque. Plans, vues et textes explicatifs*, Gent, 1905)?

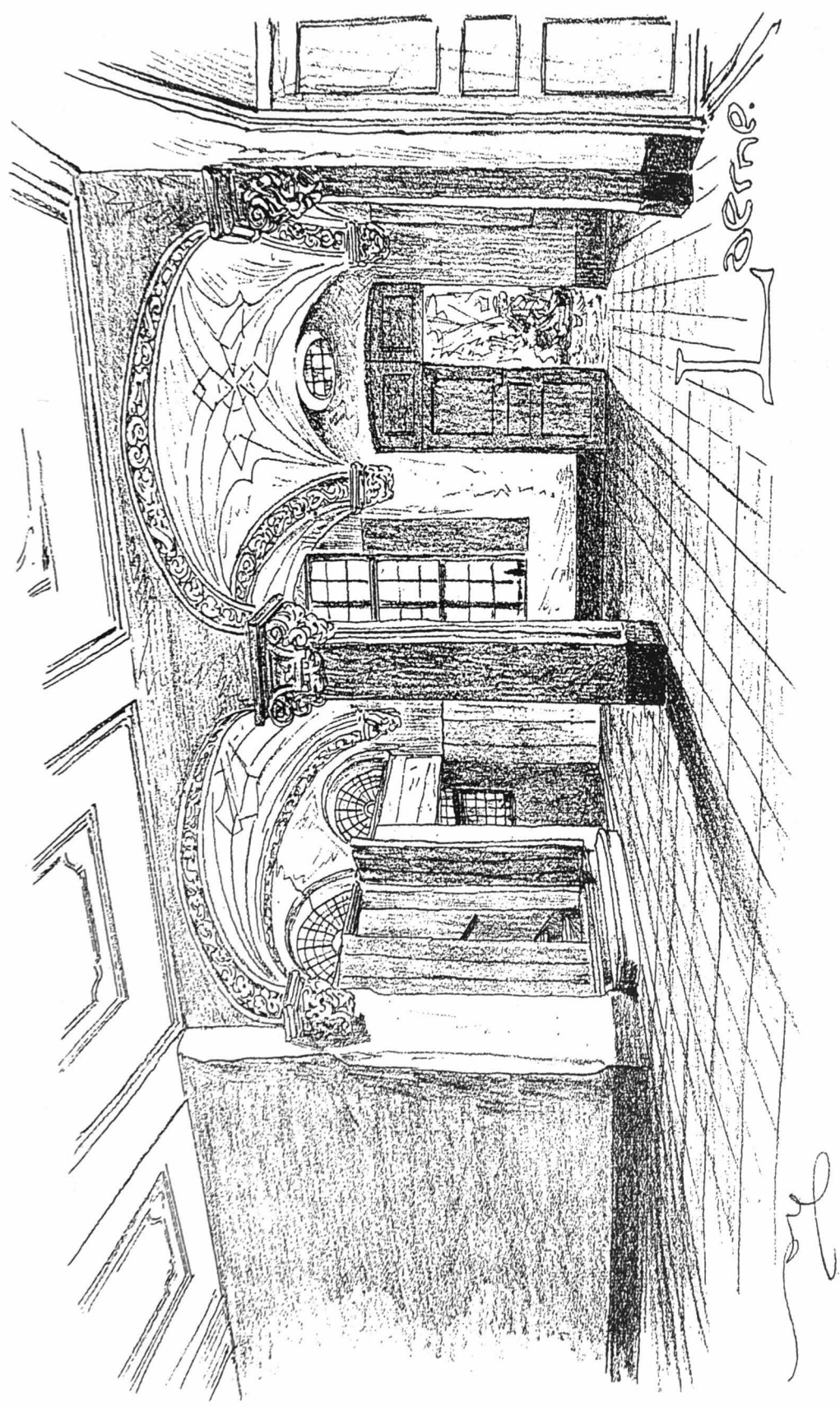

Fig. 5: A. Heins, 1905, pl. IX (galerij vleugel)

noteerde hij de zeer vervallen staat van de zogenaamde ridderzaal in het kasteel. Zoals L. De Busscher had A. Heins oog voor het zuiver visuele, terwijl anderzijds een coherent architecturaal en chronologisch inzicht veel zwakker waren. Bovendien waren zijn beschrijvingen vrij verwarrend opgesteld, zonder veel logische volgorde (zoals reeds uit bovenstaande parafrasering kan vermoed worden) terwijl de lithografieën zelf vooral het schilderachtig karakter benadrukten.

Na A. Heins volgde in 1909 een kleine publicatie van J.B. ARTIGES⁷. Hij schreef zijn boekje vooral voor de leden van de *Ligue vélocipédique belge* (Belgische fietsliga) waarvan hij de *chef du service des excursions* ("uitstapdienstchef") was, ongetwijfeld een zalige functie. Zijn beschrijving biedt zowel naar gevolgde bezoek als naar inhoud veel overeenkomsten met L. De Busscher. Ter inleiding wees hij erop dat de kleine huisjes met groene luiken in het dorp zeer proper waren en dat het geheel, samen met de vijf molens een Hollandse indruk maakte. De met vier rijen eeuwenoude bomen beplante dreef vond hij indrukwekkend, zoals eveneens de vier enorme linden op het ereplein van het kasteel. Het bezoek aan het complex gebeurde onder de begeleiding van een plaatselijke wachter die toen in het "linker" paviljoen woonde. Hier noteerde hij de grote schoorsteen en de haardplaat, die bij A. Heins in de kapelaanswoning gesitueerd was. De loggiabouw boven de huidige ingang van het kasteel vatte hij als een voormalige wachterszaal op. Zoals A. Heins betrad hij vervolgens de noordoostelijke vleugel met de twee opeenvolgende salons die hij respectievelijk als Lodewijk XIV (vergelijk met de versie van A. Heins) en Lodewijk XVI stijl omschreef. Hij wees er hierbij op dat alle tapijten en meubilair verdwenen waren, met uitzondering van het houtbeschoot (*lambris*) en diverse muurornamenten. In de kapel trof hij het lederbehang aan. Het altaar werd omschreven als in renaissancestijl opgericht, geflankeerd door vier getorste korinthische zuilen en bekroond met de wapens van de familie de Vos (in feite van Vilsteren en Van Den Mije) Het retabelschilderij stelde de *Tenhemelopneming van Maria* voor en was toegeschreven aan Rubens. Bij zijn bezoek vond hij het altaar gebruiksklaar, voorzien van de canonborden, koperen kandelaars, missaal. Een foto in zijn boekje geeft deze situatie inderdaad weer. Verder wees J. Artiges op het antependium in zijde (nog

⁷ (Le manoir féodal de Laarne, petite étude historique et descriptive illustrée, Aarschot, 1909).

steeds, zij het zeer beschadigd, aanwezig), op de oude schilderijen die aan de muren hingen, en op de stoelen in de kapel. Deze laatste droegen volgens hem de geborduurde wapens van de familie de Vos. Zoals het altaar situeerde hij ze in de 16de eeuw. Verder zag hij langs de zijden eenvoudige bidstoelen (*prie-Dieu*) uit de 17de eeuw voor het kasteelpersoneel. Behalve het al eerder aangehaald venster tussen de kapel en de baljuwskamer, merkte hij ook de openingen in de zuidmuur op die vanuit de kamers in het kasteel voor de zieken een doorkijk gaven naar het altaar.

Na de kapel trok J. Artiges naar de onderbouw van de donjon die kennelijk als wijnkelder diende. De volgende twee besproken ruimte zijn inzake lokalisatie niet duidelijk. In een kleine zaal (*la petite salle*) zag hij een deur die naar een onderaardse vluchtgang leidde; in dezelfde zaal merkte hij op dat de kasteelmuren drie meter dik waren.

De "onderbouw van de hoektoren" (*sous-sol de la tour d'angle*) diende als gevangenis en als vleesopslagplaats. Vervolgens bezocht J. Artiges de gerechtszaal (baljuwskamer) met schilderijen die hij in de 18de eeuw situeerde en die niet met het gerechtigheidsthema te maken hadden. Zoals A. Heins merkte hij daarnaast ook een kleinere kamer op. Bij zijn doortocht in het huidige zomersalon stipte hij het geschilderd wandbehang (*toile peinte*) aan alsook de fontein in renaissancestijl waarvan het kruis door de sansculotten zou vernield zijn geweest. Alle elementen van deze omschrijving (stijl, aanwezigheid van een kruis, vernielreden) lijken evenwel zuiver fantasie.

Op de schoorsteen van het *officé* (kamer ten westen van het zomersalon?) zag hij geschilderde panelen (*panneaux peints*). Op de verdieping was er een kamer behangen met papier van 40 cm zijde dat volgens hem van 1650 dateerde (vergelijk met L. De Busscher). In een andere kamer prijkt het portret van een abdis. Andere zalen waren leeg. De huidige zilverzaal omschreef hij als wachterszaal (vergelijk met L. De Busscher).

Bij de overloop van de trap zag hij mooie houten kolonnetjes. Vervolgens bleef J. Artiges lang stilstaan bij een niet nader gelokaliseerde kamer die erg vervallen was. Hier weidde hij met een lang spokenverhaal uit. Daarnaast was er een grotere kamer in Lodewijk XV stijl met een mooie vuurhaardscherm. In de bovenkamer van de donjon (gerechtigheidszaal) lagen ondermeer het voormalige torenkruis en enkele andere oude voorwerpen die hij niet omschreef. (zie fig. 6). Daarop betrad hij een achttoren (wellicht de noordwestelijke) waar hij overblijfselen vond van een "vergeetput" die met het watervlak

Fig. 6: A. Heins, 1905, pl. XIII. (Donjon-gerechtskamer)

van de slotgracht verbonden was. Zijn dramatische beschrijving van "lichamen die door hun eigen gewicht in het water terecht kwamen" betrof in feite een latrine waarvan de structuur en de natte bodem nu nog steeds te zien zijn (eerste verdieping van de noordwesttoren).

Zoals bij A. Heins was het laatste deel van het bezoek gewijd aan de "feestzaal" in de zuidelijke vleugel. De grote schoorsteen ervan dagtekende hij zonder verder uitleg van 1758.

De bijdrage van J. Artiges lag in dezelfde lijn als die van L. De Busscher. Naast veel identieke elementen werden ook heel wat nuttige supplementaire detail-observaties opgetekend terwijl enige andere verwarrend of erg bevreemdend overkomen en nu jammer genoeg meestal niet meer kunnen gecontroleerd worden.

De eerste poging tot een meer wetenschappelijke beschrijving werd in 1911 door A. VAN DER MENSBRUGGHE geschreven voor de vijfde aflevering van de *Oudheidkundige inventaris van Oost-Vlaanderen*⁸. Als globale datering van het kasteel werd de tweede helft van de 12de eeuw of het begin van de 13de eeuw gesteld, met toevoegingen in de 15de en 17de eeuw, en inwendige decoratie in de 18de. Na een korte schets van het ereplein werd gewezen op de vier 17de eeuwse linden, het gebruik van geschilderde banden die zandsteen nabootsten en op het wellicht hergebruik van 16de eeuwse hardsteen voor de ingangspoort aan de straat. In het kapelaanshuis was er een haardplaat die de datum 1653 droeg (vergelijk met A. Heins); deze woning en die van de hovenier waren in 1911 nog bewoond, respectievelijk door de wachter en door de landbouwer, de portierswoning was een bergplaats geworden en de koetsierswoning was eigenlijk een stal voor twaalf paarden. De kribben en de gekleurde faiëncetegels in de boxen waren toen nog gedeeltelijk bewaard. De oude stal- en schuurgebouwen droegen vier verschillende zandstenen opschriften, nl. 1790, 1793, 1796 en 1803. De bijzondere harde, grijze steen van het kasteel deed twijfel ontstaan over hun oorsprong waarbij namen vielen als Doorniks, Laarns of Balegems; deze laatste werd als de meest waarschijnlijke beschouwd. Zoals bij Verhaegen, en om dezelfde reden, nam men aan dat het oud poortgebouw vroeger een verdieping hoger was. De bakstenen geveltoppen en de gewelven in de kelder en in het noordlokaal van de begane grond werden als 16de-eeuwse wijzigingen geïnterpreteerd van het als 12de of 13de-eeuws te

⁸ (Gent, 1911, Het eerste deel betrof de parochiekerk, het tweede het kasteel, 5, 23).

dateren gebouw. De schoorsteen op de verdieping situeerde men in de 15de eeuw.

A. Van Der Mensbrugghe vond dat de drie ronde torens tot de oudste bouwphase van het kasteel behoorden.

Hij noteerde het Lam Gods in het gewelf van de oosttoren, één latrine in de zuidtoren en de uitkragende traptoren van deze laatste. Ook de donjon behoorde tot dezelfde bouwperiode. De zuil in de kelder werd als romaans beschouwd en opnieuw kwamen de "drie meter dikke muren" ter sprake. De onderaardse gang bleek in 1911 niet observeerbaar. In de kapel werden de diverse, reeds eerder vermelde kenmerken opgesomd. Bovendien zag de bezoeker bij het altaar een lavabonis (die nog steeds aanwezig is). Van het altaar werd een korte maar juiste beschrijving gemaakt en het wapenschild met die van de familie van Vilsteren geïdentificeerd. Behalve het retabelschilderij met de Opneming van Maria ten hemel, werden ook vier andere schilderijen gepreciseerd: zij stelden opeenvolgend een Onze-Lieve-vrouw voor, een Sint-Jozef, een Franciscus Xaverius, en een Madonna met Johannes de Doper en Jezus als kinderen. De geborduurde wapenschilden op vier stoelen werden als die van de familie de Vos geïdentificeerd terwijl de meer eenvoudige bidbanken de datum 1789 droegen. Opnieuw werden de altaarkleding en de houten koffer in de sakristie opgemerkt. Hetzelfde gold voor de bovenzaal van de donjon, de twee kerkers, de diverse wapenschilden, het torenkruis, de gewijzigde torenbekroning. Voor het eerst werd aangestipt dat de zogenaamde weergang in de torentop slechts een 17de-eeuwse aanleg was. A. Van Der Mensbrugghe uitte de hypothese dat de donjon vroeger vier torentjes had waarvan één mogelijk een soort erker was. Hij had immers de verdikking in de bovenbouw van de oostmuur opgemerkt alsook de sporen die op een enge band met de aanliggende vleugel wezen.

De noordoost- en de noordvleugels waren volgens hem nog gedeeltelijk authentiek maar hadden veel verbouwingen ondergaan. De zuidgevel van de noordvleugel zou 15de-eeuws zijn en in de andere kwamen grote vensters voor. Zoals zijn voorgangers haalde hij de twee salons aan (Lodewijk XV en Lodewijk XVI), de marmeren fontein en het sansculottenverhaaltje, de grote schoorsteen in de ridderzaal. Hier stipte hij resten aan van een tweede schoorsteen die identiek was aan de andere en die op de grond lag zodat de oorspronkelijke plaats ervan moeilijk te bepalen was. De loggia vond hij maar niets; daar stipte hij de trap naar het water aan onder de brug. Op de verdieping vermelde hij kamers "zonder belang" met Lodewijk XV en Lodewijk XVI motieven, tien stoelen en een zetel in Lodewijk XV stijl, een kamer met

Oudenaards tapijtwerk, het abdisseportret (niet ondertekend merkte hij op) en het reeds eerder aangehaald schilderij met de afbeelding van de keuken, alsook "drie schouwpanelen" met een niet nader omschreven genretafereel.

Verder zag hij ook gewelven uit de 17de eeuw en *talrijke gebrandverfde gekleurde ruitjes, namelijk op de stenen zittingen rechts en links van de venster geplaatst*. Op het binnenplein van het kasteel vielen hem het struikgewas op, en de gedichte grote opening in de zuidelijke weermuur. Aan de noordwestmuur zag hij *langs den buitenkant eene reeks uitspringende steenen..., een soort van onregelmatige trap vormende, die moeilijk te verklaren is*.

Tenslotte wijdde hij een paar woorden aan de grote rechthoekige omwalling die hij als een voorpost opvatte. Hier trof hij de resten aan van twee *oorspronkelijke ingangsdeuren*.

Journalist en romanschrijver J. CRICK verbleef in het kasteel van Laarne van 26 oktober 1923 tot 1927. Zijn herinnering hieraan zette hij pas een dertigtal jaar neer op papier (*Ik was een kasteelheer te Laarne*, in *De Autotoerist*, 1958, 790-797).

Met de bewaker Theophiel Heirman en diens vrouw, Emilie, maakte hij een huurkontrakt op, waarbij het gebruik kreeg over drie kamers welke omschreven werden als de *begijnkamer*, de *gravenkamer* en de *knechtenkamer*. Zij waren alle drie gesitueerd op de verdieping van een vleugel die "bekroond was met een spitsdaken torentje". Later kwam daar nog een kamer naast de kapel bij.

Water moest in de kelder, ergens bij de donjon wellicht gehaald worden. In een torenkamer lagen archieven opgestapeld die door een Jezuïetenpater, genaamd Schepens, ondermeer in verband met toverijprocessen bestudeerd werden. In een andere torenkamer vermeldde hij de aanwezigheid van een grote tekening door A. Baertsoen. De ridderzaal op de begane grond werd als dorsvloer gebruikt. De pachter, Casimir De Brauwier, woonde in het "linker huisje op het voorhof". Een ander huisje, dat later als restaurant ingericht werd, diende als kippenhok. Tijdens het goed seizoen vonden er onder begeleiding van de bewaker rondleidingen plaats. Tijdens zijn verblijf ontving J. Crick veel bevriende artiesten die hij als volgt opsomde: F. Courtens, H. Courtens, C. De Porre, Rassenfosse, A. Heins, H. Broeckeaert, E. De Buck, S. Buffel, T. Van Os, P. Gorus, L. Steel, E. Verstraeten, H. Maes, J. Verwest, K. Van Belle, J. Van Malderen, H. Gerlo, L. Sarteel, B. Claeys, E. Verschaffelt, L. Taeymans, P. Bosteels, A. De Beule, H. Verbaere.

Een eigenlijke beschrijving van het kasteel heeft J. Crick niet gegeven, wel

evoceerde hij graag en nadrukkelijk het mysterieus karakter ervan, de schemer-ruimten, de ongewone geluiden, kortom alles wat maar enigszins mysterieus of ongewoon aandeed.

Met hem trouwens begon de reeks schrijvers die in laat-romantische zin de sfeer van de donkere, moordachtige middeleeuwen (ongeacht de 17de eeuwse of latere situatie aanhaalde) wilden opwekken en in de romantiek van de ruïnes hun inspiratie niet zozeer vonden dan wel forceerden.

In diezelfde lijn ligt het heel bevreemdend werkje C. VLAMINCK⁹ over het kasteel dat de lezer tot een bezoek wilde aanzetten. Door middel van contrastwerking tussen de eigen tijd en de middeleeuwen, en door evocatie van geesten, jacht- en wapengeweld dichtte de auteur een soort van overromantische fascinatie aan het slot toe dat hij omstreeks 1100 dateerde, met toevoegingen in de 14de eeuw ("rechtervleugel"). In de *dubbele muur* (sic) zag hij *eene opening waardoor men vroegtijdig de moordenaars of tovenaars wierp welke terecht kwamen in eenen diepen waterput en waar zij ellendig verdronken*. Uniek bij C. Vlaminck is zijn uitgebreid hoofdstuk met negen *sagen en legenden*, waarvan hij niet vermeldde waar hij ze opgediept had. Voordien hadden enkel De Potter en Broeckaert en J. Artiges eerder discreet het verhaal gebracht van de *mollekwatertempers*. Met C. Vlaminck kwamen er in een slag heel wat verhalen bij zoals: de geheimzinnige witte dame met haar treurige liederen, de aanverwante legende van de treurende en smachtende Machteld, de mislukte schakingspoging van de *schoone Berthilde*, de oude kluizenaar in het woud bij het slot, de twee vreemde avondlijke bezoekers, de waanzinnige jonkvrouw te paard, de brandende koets zonder paarden met vier akelige gestalten die in de spookkamer gouden muntstukken telden en in een naburige hoeve (Mosthoeve) pannenkoeken bakten, de vondst van de schat in (dezelfde?) spookkamer, en tenslotte het nachtelijk monster bij de ophaalburg. Naast deze fantastische, en wellicht erg fantaistische spookverhalen, mengde C. Vlaminck enkele zowel zinnige als vergezochte commentaren. Over de ridderzaal berichtte hij dat men ze aan het herstellen was vóór 1914-1918. In de kapel of in de baljuwskamer zag hij nog overblijfselen van frescoschilderingen. De abdiskamer omschreef hij als begijnkamer.

Volgens hem werden de tapijten en de meubelen in 1918 door de Duitsers meegenomen *te Gent en Melle op schepen geladen in bestemming voor*

⁹ (Het oude slot te Laarne. Het geheimzinnig kasteel, s.l., s.d. - herdruk van een tekst uit 1926).

Duitschland. Ook werden de zes schoone zwanen... door de Duitschers gedood. Een kanon was op het neerhof geplaatst en op den zuidtoren stond een toestel van draadloze telegraaf.

Al deze gegevens ontleende hij wellicht aan de toenmalige bewaker. In tegenstrijdigheid met deze versie is de huidige mening van E. Schepens volgens wie al het meubilair door de familie de Ribaucourt zelf weggehaald geweest is en verspreid. Ondermeer zou ook nog het goudlederbehang bewaard gebleven zijn maar zou men het, na het weghalen uit Laarne, nog nooit herbruikt hebben.

Over de buitenomwalling stipte C. Vlaminck aan dat ze in 1845 nog bestond en schietgaten had. Op fantasie sloeg hij alleszins toen hij een variante gaf van zijn moordenaarsput.

Ditmaal situeerde hij een waterput (alweer een latrine wellicht) in de "west-toren". Wat de bezoekers betreft, stelde hij diverse buitenlandse namen vast die op de muren van het kasteel gegrift waren.

Een ander bezoeker was R. RAMAN, die het kasteel beschreef toen het reeds ingericht en voor het publiek opengesteld was (*Het slot van Laarne, Vlaamse toeristische biblioteek, nr. 115*, Antwerpen, 1969).

Over de omgeving merkte hij de toenemende verdichting van de bebouwing op die toen reeds een gevaar begon te vormen voor het site. Het kasteel zelf situeerde hij, zoals zijn voorgangers, in de 12de eeuw, met aanpassingen in de 15de eeuw en de 17de eeuw. Meer dan anderen benadrukte hij de (volledig onjuiste) stelling volgens welke de burcht deel uitmaakte van een waaklinie rond de stad Gent. Andere kastelen van die reeks zouden Wondelgem en Ooidonk geweest zijn. Het meest geboeid was hij door het militair karakter van de burcht, waaraan hij door elkaar zowel rake als fantaisistische commentaren gaf die hier niet in detail kunnen aangestipt worden. Raak gezien waren bijvoorbeeld het drassige site en de enge doorgangen in de burcht (waaruit hij echter géén militair concept concludeerde). Zeer onjuist was zijn interpretatie van de top van de donjon waarvan hij de talrijke verbouwingssporen niet zag. Terloops haalde hij de toen (1969) nog aan de gang zijnde restauratiewerken aan die jammer genoeg niet preciseerde. In verband met onderaardse gangen wees hij op een mogelijke toegang in de zuidtoren, die echter ook slechts een aalput zou kunnen zijn (alle sporen zijn ervan nu verdwenen). De diverse hypotetische historische gebeurtenissen (met deels foutieve datering) in de militaire geschiedenis van het kasteel stonden voor hem vast. Over de recentere

geschiedenis gaf R. Raman enkele andere informatie: baron Charles Gillès de Pelichy beoogde vrij drastisch ingrepen: reuzedoorgangen werden gemaakt, vensterbanken werden verlaagd, de kelders werden door muurtjes ingedeeld. Ook was er in de eetplaats een lift voorzien. Al deze verminkingen verdwenen na 1953 onder de huidige eigenaars. Na de overdracht van het kasteel door de Ribaucourt aan de Belgische Vereniging der Historische Woonsteden bleef de wapenverzameling van de schenkende familie geëxposeerd.

Nadien kwam ze via de Koninklijke Stichting in het Legermuseum van Brussel terecht. Met het voorzitterschap vanaf 1962 van ridder Joseph de Ghellinck d'Elseghem kregen de renovatie en de meubilering van het kasteel een bijzondere krachtige impuls. In hetzelfde élan kan men de schenking van de zilvercollectie Claude d'Allemagne situeren.

De inrichting van het kasteel werd als volgt omschreven. Doelstelling was het behoud en de hestelling van alle elementen uit de 17de eeuw en vroeger (over de 18de eeuw bleef men vaag), de afbraak van de als storend ervaren toevoegingen (ondermeer de baljuwskamer, wat nu ongetwijfeld niet meer zou gebeuren), de meubilering met authentieke stukken uit de 17de eeuw en een evocatie van die sfeer in heel het kasteel. Bij overdracht van het gebouw in 1953 werden de laatstenog aanwezige stofferings-elementen verwijderd, zoals ondermeer het goudleder, het altaarschilderij en de altaaruitrusting van de kapel. Tijdens de oorlog 1940-1945 zouden "karrevrachten Delftse tegels" afgehouwen geweest zijn en naar Gent overgebracht.

Het belang van getuigenissen bij gerechtelijke onderzoeken voor genealogische opzoekingen. Casus: de heksenprocessen te Laarne (1607-1608).

Johan R.J. De Wilde

In de eerste jaargangen van dit tijdschrift werd reeds heel wat aandacht geschonken aan de heksenprocessen te Laarne in 1607-1608. Bij het doornemen van het lijvig dossier in het archief¹ viel op dat we daarin niet alleen een antwoord vinden op de schuldvraag van de vermeende heksen, maar ook dat in de getuigenverslagen diverse aspecten van het dagelijks leven worden weerspiegeld. Een systematische ontleding van deze bron kan nuttige aanvullende informatie geven over het leven van het gewone volk op het platteland inzake taalgebruik, voeding en drank, leefgewoontes e.d.m. Teksten als de getuigenverslagen laten ons een meer mensgerichte benadering toe dan het gros van de andere archiefbronnen dat doorgaans van fiscale en financiële aard is.

In deze korte bijdrage willen wij benadrukken dat de getuigenissen naar aanleiding van gerechtelijke onderzoeken ook voor de genealogie kostbare gegevens kunnen bevatten². Volgens de geplogenheden noteerde men van de getuigen hun naam, de filiatie en de leeftijd (bij benadering). Ook vrouwen kunnen in deze lijsten opduiken... Soms ook een beroepsaanduiding.

Nu valt het de meeste genealogen bijzonder moeilijk om de ouders te vinden van een voorouder die in de eerste helft van de 17de eeuw leefde. Eén vermelding als getuige kan een beslissende doorbraak in het onderzoek brengen. Voor deze mensen zijn getuigenlijsten uit de Tachtigjarige Oorlog (1566-1648) dan ook van groot belang. Als voorbeeld geven wij hier de lijst weer van de getuigen bij de heksenprocessen, met de aanvullende gegevens, voor zover die in onze bron te vinden zijn. Deze lijst valt midden in de genoemde oorlogsperiode, en vermeldt mensen die allen in de 16de eeuw werden geboren. De jongste getuige was 20 jaar oud, de oudste ongeveer 80. Het aantal getuigenissen over de aangeklaagde personen te Laarne is groot. Waar voor de meeste getuigenverhoren doorgaans slechts 6 tot 10 mensen

¹ Rijksarchief te Beveren (RAB), Fonds Laarne Oud nr. 486.

² Wij vestigen er de aandacht op dat naast het hierboven genoemde nummer nog gelijkaardige informatie vervat ligt in RAB, Fonds Laarne Oud. nrs. 431 e.v. . Het archief van de Raad van Vlaanderen in het Rijksarchief te Gcnt (RAG) bevat eveneens enkwesten met informatie uit verschillende gemeentes in Vlaanderen, en dit van de 15de tot en met de 18de eeuw: zie RAG, Raad van Vlaanderen nrs. 3682-6809.

In deze teksten vindt men doorgaans getuigen van rijpere leeftijd, die veel weten over de wetten en gebruiken in hun dorp of streek.

werden ondervraagd, vinden we voor de heksenprocessen meer dan 80 namen, waaronder 31 vrouwen.

Wij geven hierna de de namen weer in alfabetische volgorde³. De oude spelling werd niet veranderd; wij voegden enkel de hoofdletters toe. De lezer merke op dat een groot deel van de familienamen uit 1607/8 nog steeds te Laarne opduikt op het einde van de twintigste eeuw. De opgegeven leeftijden verwijzen naar 1607/8, tenzij anders vermeld. Een asterisk* wijst er op dat beide partners van een echtpaar werden ondervraagd.

ARDOIS Pieter fs Pieters, 52 jaar

Van BASTELAERE Jacob, 49 jaar

BAUWENS Ba... fa Jans (x Jan ACKERMAN)

BAUWENS Jan fs Christoffels, 50 jaar (*cleermakere*)*

Van BELLE Jan fs Gillis, 60 jaar

Van BERLAERE Jacob uit Kalken, 40 jaar

BRACKE Claeys fs Jacobs, 30 jaar

BRACKE Pieter fs Cornelis, 43 jaar

BRACX Adriaeneken fa Jans, 47 jaar

BRACX Lysbette fa Christoffels (x Willem MATHYS), 57 jaar*

BROUCKAERT Avesoete fa Lievens (weduwe Willem DE MOERLOOSE), meer dan 50 jaar

BUECKELS Catherine (x Joos VAN HOUCKE), 43 jaar

BUYLE (?) Anthonyne fa Jacobs (x griffier van Laarne)

CLAEYS Cathelyne fa Jans (x Jan VERMEERE), 50 jaar*

CLAUWAERT Jan fs Jans, 33 jaar

CLAUWAERT Jaques fs Jaques, 26 of 27 jaar

COOLMAN Bauduyn fs Adriaens, 75 jaar

COOLMAN Jan fs Jan, 37 jaar (in 1605)

COOLMANS Cathelyne fa Bauwens (x Jan BAES), 40 jaar

COPPEJANS Pieryne fa Gillis (x Berths VANDEN KERCKHOVE), 24 jaar

Van DAMME Clare fa Bauwens (x Jan DE LETTERE), 50 jaar*

Van DAMME Laurs, 40 jaar

Van DAMMEnyntken fa Jacobs (weduwe Adriaen SCHEPENS), 47 jaar

DIERICK Jacob fs Victoors (uit Kalken), 75 jaar

³ Anders dan in het origineel waar ze kriskras door elkaar staan, en per persoon tegen wie een onderzoek liep.

DIERICK Laurs fs Ghiselbrechts, 33 jaar

DIERICK Pier fs Ghiselbrecht, 25 jaar

DIERICKX Willemyne fa Ghiselbrechts (x Jan SCHAAPMEESTERE fs Adriaens),
28 jaar *

DRIEGHE Joos fs Joos, 65 jaar

Van DRIESSCHE Joosyntken fa Joos (x Lieven DE WILDE), 48 of 49 jaar

sGHEEST Betken (x Lieven SCHATTEMAN), 39 of 40 jaar*

sGHEEST Janneken fa Jans (x Pauwels HULSTAERT), 26 jaar in 1614

GOETHALS Joos fs Pieters, 30 jaar

Van HAERDE Jacob, 42 jaar

Van HECKE Barbelken fa Lievens (x Jan BAUWENS), 40 jaar*

Van HOUCKE Jan fs Joos, 36 jaar

Van HOUCKE Lieven fs Lievens, 50 jaar

JANSSEN Jaquemyne uit het *Mageret*

De KEY Joos fs Adriaens, 29 jaar

De LETTERE Jan fs Laurs, 50 of 52 jaar (is tweemaal als getuige opgenomen)*

LOMBAERT Maeyken fa Lievens

De MAERSCHALCK Looyinne fa Elooys (x Joris DE WILDE), 34 jaar*

Van MARCKE Jan fs Claey, 55 of 56 jaar

MATHYS Janneken fa Jans (x Bauwen De Lettere), 36 jaar

MATHYS Joos fs Lievens

MATHYS Pieter fs Thomaes, in de 40 jaar oud

MATHYS Willem, 60 jaar*

De MOERLOOSE Jacques fs Willems, 20 jaar

N.N. Claerken (x Willem DAUWE)

OOSTERLYNCK Lieven fs Jans, 56 jaar

PHILIPS Willem fs Andries, 34 jaar

PLATYNCK Liefvyne fa Lievens (x Jacob VAN AERDE), 50 jaar

Van POUCKE Lieven fs Jans, 59 jaar

PYNGIOOS Joosyne fa Matheus (weduwe Lieven VANDEN BERGHE), meer dan
52 jaar

Van RYSELBERGHE Jan

Van RYSELBERGHE Jan fs Lievens, 34 of 35 jaar

SCHAEPMEESTER Jan fs Adriaens, 36 jaar*
SCHAEPMEESTERS fa Adriaens, 22 jaar
SCHALCKENS Lieven fs Laurs, 24 jaar
SCHATTEMAN Adriaen fs Jacobs, 38 jaar
SCHATTEMAN Joris, 80 jaar*
SCHATTEMAN Lieven fs Jacobs, 34 jaar*
SCHEERE Johanne fa Lievens, 54 jaar
SCHEERERS Johanne (weduwe Joos VAN DAMME)
SCHEPENS Jan fs Phls, 75 jaar
SCHEPENS Michiel fs Jans, 35 of 36 jaar
SMET Laurs fs Cornelis, 54 jaar
SMETS Joosyne fa Lieven (x Joris SCHATTEMAN), 60 jaar*

SMETS Tanneken fa Gheeraerts (x Joris DE WILDE), 37 jaar*
SPRUTE Marten fs Lievens, 40 jaar
STALPAERT Chrls fs Laurs, 46 jaar (*cleermakere*)

Van THEEMSSCHE Jan (officier)
TOLLENEERS Janneken fa Lievens (x Jacob VAN BASTELAERE), 36 jaar

sVEERMANS Lauryne fa Jacob, 43 jaar
VERCRUCEN Lysbette fa Laurs (x Joos VAN SPANHOVE), 50 jaar
VERHEEKE Maeyken fa Sanders (x Joos Hewaut ?), 48 jaar
VERMEERE Jan fs Roelandts, 60 jaar*
VERZYPE Lieven fs Bauwens, 30 jaar

De WILDE Joorys fs Lievens, 34 of 35 jaar*
De WILDE Joris fs Andries, 40 jaar*
De WILDE Lieven fs Roelandts, 45 of 47 jaar (is tweemaal als getuige opgenomen)*

Van ZELE Jacob (uit Heusden), 40 jaar

Over de gezinssituatie van de beklaagden in de heksenprocessen komen wij het volgende te weten:

Janneken CALLENS fa Pieters was gehuwd met smid Michiel DE COENE. Zij hadden een zoon Stoffel.
Joosyne LUYCKX was de dochter van koster Jan LUYCKX bij Elisabeth NAUTS. Haar man was Adriaen SCHAEPMEESTER. Zij was ongeveer 53 jaar.
Paesschyne NEYTS fa PAUWELS was gehuwd met Pieter TWEECRUYS.
Joosyne CELIS was gehuwd met Matheus DE WULLEMAKERE
Willemyne sVEERMANS fa Ghiselbrechts was gehuwd met Jan BAERT.
Lieven LAMMENS was de zoon van Jan en Lysbette SCHATTEMANS en 41 jaar Oud ten tijde van zijn proces.

De vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne Jaarverslag 1996

André Van De Sompel

We achtten het nuttig in het eerste tijdschriftnummer van een nieuw werkjaar een kort jaarverslag van het voorbije werkjaar op te nemen. Daarmee krijgt elk lid een idee van de werking van de kring.

Vergaderingen

In 1996 kwamen de bestuursleden zes maal samen (31 januari, 24 april, 19 juni, 7 augustus, 16 oktober en 11 december) om in een bestuursvergadering het beleid te bepalen. De grootste doelstelling was het brengen van verzorgde en wetenschappelijk verantwoorde bijdragen in ons tijdschrift om zo tot een groter ledenaantal te komen. Telkens bij het verschijnen van een tijdschriftnummer werden werkvergaderingen georganiseerd.

Om het contact met andere heemkundige kringen te bevorderen, nam voorzitter Marcel Meys in juni deel aan de Gouwdag Oost-Vlaanderen te Gent en woonde hij in oktober de zesmaandelijks vergadering van het Verbond voor Heemkunde Oost-Vlaanderen bij.

André Van De Sompel en Johan De Wilde waren respectievelijk in december 1995 en in februari 1996 aanwezig op een vergadering van het Nationaal Boerenkrijgcomité.

Activiteiten en contacten met andere verenigingen

Op de Dag van de Natuurreservaten op 12 mei 1996 verzorgde de vereniging een informatiestand in de Kalkense Meersen.

In de voorbereidingsperiode van Open Monumentendag werd de vereniging door de Koning Boudewijnstichting aangeschreven om deel te nemen aan die manifestatie. Omdat de gemeentelijke Raad voor Toerisme die activiteit op gemeentelijke vlak wil coördineren, hebben we ons beperkt tot het opstellen en bemannen van een informatiestand in het gemeentehuis van Kalken en tot het gidsen in het slot.

Op de regenachtige zondag 25 augustus namen een dertigtal deelnemers deel aan een historische rondleiding per fiets door Ertbuer. Johan De Wilde zorgde

voor een gesmaakte namiddag.

De VVF-dag van de Gouw Oost-Vlaanderen op zondag 20 oktober in Kalken was een ander hoogtepunt. Op die dag werden interessante contacten gelegd tussen heemkundigen en genealogen.

Een maand later, tijdens het weekend van 19 en 20 november, werd met een informatiestand deelgenomen aan de boekenbeurs van KWB-Kalken.

Op vraag van de gemeentelijke Raad voor Toerisme leverden enkele bestuursleden bijdragen voor de *Kastelenroute*, die in het voorjaar van 1997 zal voorgesteld worden.

Bibliotheekwerking en bekendmaking van het tijdschrift

Een andere doelstelling van de vereniging is het kunnen openstellen van een bibliotheek voor de leden. Een aantal voorstellen werden besproken en er werd een optie genomen op een lokatie.

Ons tijdschrift kan in de rijksarchieven te Gent, Beveren en Ronse, in het stadsarchief van Gent, in de universiteit van Gent, in de gemeentelijke bibliotheken van Laarne, in de provinciale bibliotheek in het gebouw aan het Woodrow Wilsonplein ter lezing opgevraagd worden. Van belang is ook de opname van de verschenen artikelen in bibliografieën, zoals bijvoorbeeld in de Belgische Bibliografie van het Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis.

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:**

Marcel Meys, Kruisenstraat 31, 9270 Kalken

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

**ADRESWIJZIGINGEN, NIEUWE ABONNEMENTEN en
LIDMAATSCHAP CASTELLUM**

Gewoon lid: 400,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

ADDENDA en CORRIGENDA in Castellum XIII, nr. 3-4

p. 45 nr. 139 lees: J. De Wilde (1992), p. 6.

nr. 140 Voeg toe: Bewoonde Ghyselbrecht De Wilde de Zwaene?

p. 45 Niet Joos Sanders, maar Anna Heyman overleed korte tijd na de geboorte van hun zoon.

p. 74 Onder N. KERCKHAERT (1977-1993): lees: Oost-Vlaanderen.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 325 exemplaren

Omslagfoto: "Ancien chateau de Laerne. Facade du Nord"

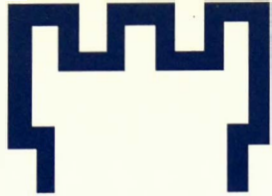
(Gilde de St.-Thomas & S. Luc. Bulletin N. X Pl. 11)

Kopie bewaard in Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent,
Handschriftenleeszaal, Vliegende bladen II L1.

INHOUD

Editoriaal	2
Ontstaan en groei van KAV-Kalken tijdens de periode 1938 tot 1978 <i>S. De Landtsheer-Bracke m.m.v. A. Van De Sompel</i>	3
Fabel en realiteit. Het kasteel van Laarne volgens enkele bezoekers in de 19de en 20ste eeuw (1838-1969) <i>P. De Vos</i>	17
Het belang van getuigenissen bij gerechtelijke onderzoeken voor genealogische opzoeken. Casus: de heksenprocessen te Laarne (1607-1608) <i>J.R.J. De Wilde</i>	37
De vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne. Jaarverslag 1996. <i>A. Van De Sompel</i>	41

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

**VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE**

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XIV — NR. 2-3 — JUNI-SEPTEMBER 1997

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Molenstraat 23, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

JAARGANG XIV – Nr. 2-3 – JUNI-SEPTEMBER 1997

EDITORIAAL

Enige tijd geleden richtten wij ons in deze rubriek tot onze leden (en andere belangstellenden) met de vraag of er mensen zich geroepen voelden om bijdragen te schrijven over mensen, feiten, gebeurtenissen uit de recente geschiedenis van Laarne en Kalken.

Deze oproep werd tot op heden vrij goed beantwoord, en blijft uiteraard gelden voor de toekomst. Wie graag zou vernemen hoe het een en ander in zijn werk gaat, kan altijd contact opnemen met de redactiesecretaris Johan De Wilde op het telefoonnummer (09) 372 78 64 (adres: zie vorige bladzijde).

Op onze vraag reageerde onder meer Antoon Afschrift, die in dit nummer een uitvoerige bijdrage brengt over een thema (of moeten we zeggen: problematiek ?) dat hem nauw ter harte gaat: het vondelingenvraagstuk, in het bijzonder tijdens de 19de eeuw. Na een algemene inleiding spitst de tekst zich toe op de situatie te Laarne en Kalken.

Ook de studie van Johan De Wilde situeert zich in de 19de eeuw. Men leert er welke hindernissen men moest nemen - en welke klippen men moest ontwijken - om de enclave Ertbuur bij de gemeente Laarne in te lijven.

Ondertussen werd de restauratie van het slot te Laarne beëindigd. Na jarenlange inspanningen, heeft de eeuwenoude waterburcht de aloude uitstraling herwonnen. Op 14 juni 1997 werd aan Jonkheer Paul de Pessemier 's Gravendries, de Afgevaardigde - bestuurder van het Slot van Laarne, voor de restauratie de Europa-Nostra Prijs toegekend.

Het bestuur van onze vereniging houdt er dan ook aan om haar ere-voorzitter voor deze opmerkelijke prestatie te feliciteren. Naar aanleiding van de succesrijke afloop van de restauratie organiseert Castellum op zondag 7 september 1997 om 14.30 u. een rondleiding voor de Castellumleden op het kasteel. Twee bestuursleden, Eric Balthau en Lieven Hanselaer, zullen hierbij deskundige uitleg verschaffen. Toegangsprijs: 50 Bfr.

NEGENTIENDE-EEUWSE VONDELINGEN EN VERLATEN KINDEREN TE LAARNE EN KALKEN

Antoon Afschrift

In de eerste helft van de 19de eeuw werden in Laarne en Kalken 140 vondelingen en 21 verlaten kinderen bij 106 verschillende pleegfamilies geplaatst. Zowat de helft van deze kinderen stierven na enkele dagen, weken, maanden. Vele kinderen verbleven slechts korte tijd in dezelfde familie en werden overgeplaatst naar een ander pleeggezin, soms in hetzelfde dorp, maar meestal elders. Enkele groeiden hier op tot volwassenen, trouwden en kregen nakomelingen. Zij behoren tot de weinige vondelingen, die datgene bereikten waarvoor ze te vondeling werden gelegd, nl. in leven blijven en niet de ellende en armoede erven van hun ongelukkige ouders. Zij schreven de weinige succesvolle vondelingenverhalen.

HET TE VONDELING LEGGEN EN VERLATEN VAN KINDEREN

Het fenomeen is zo oud als onze beschaving¹. Van de vroegste tijden tot op heden hebben ouders, onder dwang van de omstandigheden, kinderen verlaten en dit onder verschillende vormen:

- het te **vondeling** leggen (*vondeling, enfant trouvé, expositus*) waarbij kinderen, meestal zuigelingen, als het ware werden “tentoongesteld” (*expositio, enfant exposé*) op een goed zichtbare plaats, zodat ze snel werden gevonden. Dit is de meest voorkomende vorm van verlating.
- het **achterlaten** van kinderen (*enfants délaissés, abandonnés*), waarbij meestal iets grotere, vaak verwaarloosde kinderen, maar soms ook pasgeboren baby's, ergens werden achtergelaten.
- een zeer extreme vorm, die in de geest wel aansluit bij de twee vorige, is de

¹ J. BOSWELL, *Overgeleverd aan vreemden. Het verlaten van kinderen in de Oudheid en de Middeleeuwen*. Amsterdam, 1990, (oorspr. titel: *The Kindness of Strangers, The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to the Renaissance*, New York, 1988).

kindermoord.²

- dan zijn er nog enkele verkapte vormen van kinderverlating zoals **verhuren**, **weggeven**, **uitlenen**, **verkopen** van kinderen en tenslotte het zgn. **oblatisme**³.

De Oudheid

In de klassieke literatuur van Grieken en Romeinen komt het te vondeling leggen van kinderen vaak voor. Het is een literair interessant en aantrekkelijk gegeven dat allerlei mogelijkheden biedt tot het scheppen van spannende, dramatische en tragische situaties: de held, de vondeling, zoekt zijn ouders, broers, zusters, ontmoet ze, er ontstaat liefde of vijandschap, onwetend huwt hij zijn moeder, zijn zus of doodt zijn vader of broer... kortom, een plot met rijke mogelijkheden.

Zo kennen we het tragische verhaal van vondeling **Oedipus**, die onwetend zijn vader doodt en zijn moeder huwt, de mythe van **Ion**, de stamvader der Ioniërs, van **Cyrus**, de stichter van het Perzische rijk, van **Paris**, de aanstichter van de Trojaanse oorlog.

Ook **Jupiter** was een verlaten kind en zijn zoons, de tweeling **Zethus** en **Amphion**, werden te vondeling gelegd. Verder waren **Poseidon**, **Aesculapus**, **Hephaestus**, **Attis** en de godin **Cybele** vondelingen.

Het verliefde paar **Daphnis** en **Chloë** zijn vondelingen door schaapherders grootgebracht. En natuurlijk is er de stichting van de Romeinse staat die, volgens de alombekende mythe, te danken is aan een succesrijk vondelingen-verhaal: een verkrachte Vestaalse maagd baarde een tweeling, de knaapjes **Romulus** en **Remus**, die ze, op bevel van koning Amulius, aan de Tiber te vondeling legt.

² P. FERNANDEZ, *Het verschijnsel kindermoord in de Nederlanden (XIVde-eeuw)*, in: PREVENIER W., VAN UYTVEN R., VAN CAUWENBERGHE E. (eds.), *Sociale structuren en topografie van armoede en rijkdom in de 14de en 15de eeuw. Methodologische aspecten en resultaten van recent onderzoek. Handelingen van colloquium gehouden te Gent, op 24 mei 1985*, Studia HiStorica Gandensia 267, Gent, 1986, p. 111-113.

³ Arme families die te veel monden moesten voeden, of rijke burgers die hun erfenis niet onnodig wensten te versnipperen, konden hun kind afstaan aan een klooster, waar het eerst oblaat en vervolgens monnik of klerk werd. Dit zou men de meest gunstige vorm van verlating kunnen noemen omdat alle partijen er baat bij hadden:

- de ouders zagen hun familiaal probleem opgelost
- het klooster verwierf jonge krachten voor de gemeenschap
- het kind kon, als het begaafd was, opklimmen tot belangrijke posten. Kinderen uit adellijke families werden vaak abt of abdis en veroverden zo hoge functies in de kerkelijke hiërarchie.

Dat het vondelingenverhaal een literair interessant gegeven is kan niet de enige verklaring zijn voor het feit dat het zo vaak voorkomt in de Griekse en Romeinse mythen en sagen. Het te vondeling leggen en verlaten van kinderen maakte werkelijk deel uit van de dagelijkse ervaring van het lezerspubliek. Het was een vertrouwd verschijnsel in de maatschappij.

In de Oudheid was het verlaten en te vondeling leggen van kinderen een doodgewone zaak. Volgens sommige bronnen was het volkomen aanvaardbaar dat de eerstgeboren dochter werd grootgebracht en de meisjes die later werden geboren te vondeling werden gelegd. Maar ook jongens werden achtergelaten. In welstellende families werd een beperkt aantal kinderen grootgebracht en de overtallige nakomelingen (erfgenamen!) werden verlaten. Armoede dwong de armen hun kinderen te vondeling te leggen en ze koesterden daarbij de hoop dat deze “de ziekte der armoede” niet zouden erven.

Opvallend is daarbij dat er geen enkel ethisch bezwaar was tegen het verlaten en te vondeling leggen van kinderen. De Romeinen vonden het zelfs opmerkelijk dat andere volken hun kinderen niet te vondeling legden. De vele wetteksten die ze met betrekking tot dit fenomeen uitvaardigden dienden dan ook om de **rechten** van de vondeling, de ouders en de pleegouders te vrijwaren. Nergens is er sprake van een **strafbaar feit** en **bestraffing**.

De meeste van deze kinderen wachtte nochtans een treurig lot: velen werden **slaaf**, anderen kwamen in de **prostitutie** terecht (zowel jongens als meisjes), sommige jongens werden gecastreerd met de bedoeling **eunuchen** van hen te maken, andere kinderen werden verminkt om als **bedelaar** meer medelijden op te wekken. De gelukkigen onder hen werden **ondergeschoven**⁴ en de vondelingen die als pleegkinderen werden opgevoed, de zgn. **alumni**. Vaak werden deze laatsten geadopteerd als erfgenaam; ook al werden ze zelfs als volwassene nog als **alumnus** aangeduid en bleven ze maatschappelijk gezien tot de lagere klassen behoren, toch waren in de eerste twee eeuwen van het christendom meer dan de helft van hen (vrije) burgers. Een veel voorkomende naam voor **alumni** was **Eutyche**, wat zoveel betekent als ‘gelukkig gevonden’.⁵

⁴ Wanneer een kind kort na de geboorte stierf, werd het door de vroedvrouw vervangen door een vondeling en werd de moeder in de waan gelaten dat haar kind gezond en wel was.

⁵ J. BOSWELL, *Overgeleverd aan vreemden...*, p. 86-89.

Het verlaten en te vondeling leggen van kinderen zal echter door de opkomst van het christendom steeds meer in de sfeer van de misdaad komen; het werd door de Kerk als zeer verwerpelijk en zwaar zondig aangeklaagd. Het was dan ook de kerk die als eerste de georganiseerde hulp aan deze kinderen op zich nam.

Het concilie dat in 442 in Vaison werd gehouden, trachtte de gelovigen aan te moedigen zich over de **expositi** te ontfermen zonder bang te zijn dat hieruit complicaties zouden voortvloeien:

Aangaande verlaten kinderen: algemeen wordt de klacht gehoord dat zij heden te dage meer voor de honden te vondeling worden gelegd dan voor de goedheid, omdat zelfs zij die wegens het gebod van barmhartigheid genegen zijn hen te redden, worden tegengehouden door angst voor rechtsvervolging. Daarom leek het raadzaam in overeenstemming met de bepalingen van de meest godvruchtige en doorluchtige keizers te eisen dat iedereen die zich over een verlaten kind ontfermt daarvan een kerk op de hoogte stelt en een verklaring verkrijgt (waarin staat dat hij dit gedaan heeft). De pastoor dient verder op zondag vanaf het altaar aan te kondigen dat de kerk in kennis is gesteld van de vondst van een verlaten kind en de aanspraak van iedereen die het kind wil erkennen zal aanhoren tot tien dagen na het te vondeling leggen. De vinder mag zich, naargelang zijn voorkeur, voor de tien dagen verzorging laten schadeloosstellen in het heden door mensen of in het hiernamaals door Gods genade. En mocht iemand die een kind te vondeling heeft gelegd het proberen terug te eisen of trachten enige aanklacht in te dienen tegen de vinder, dan dient hij te worden bestraft met de kerkelijke sancties voor moord. ⁶

Opvallend is dat deze verordening niet poogt de ouders ervan te weerhouden hun kinderen te vondeling te leggen, maar enkel de gelovigen ertoe aanzet zich over deze kinderen te ontfermen, zonder bang te zijn voor onaangename gevolgen of voor het verlies van een kind waarin ze tijd en geld hebben geïnvesteerd.

De Kerk werd zo het toevluchtsoord voor de vondelingen en het achterlaten van kinderen in het kerkportaal - ook nadat de burgerlijke overheid de zorg over

⁶ J. BOSWELL, *Overgeleverd aan vreemden...*, p. 127-128.

deze kinderen op zich had genomen - is waarschijnlijk een voortzetting van deze christelijke traditie. Overigens moet gezegd worden dat de invloed van de Kerk op het vondelingenprobleem zowel van weldoende als van schadelijke aard was. Enerzijds heeft de Kerk enorm veel gedaan voor de goede opvang en verzorging van de vondelingen, maar anderzijds heeft de onverzettelijke houding tegenover ongehuwde moeders en bastaarden veel mensen ertoe gedwongen hun kind te vondeling te leggen.

De 19de eeuw

Ook in de 19de eeuwse literatuur is er vaak sprake van vondelingen en verlaten kinderen. Enerzijds kennen we de sprookjes van Hans Christian Andersen (1805-1875), van Jacob en Wilhelm Grimm (1785-1863 en 1786-1859) met hun verhalen waarin *'Een houthakker en zijn vrouw zo arm waren dat ze besloten hun kinderen achter te laten in het bos...'* en waarin de arme drommels door slim, eerlijk en goedhartig te zijn met veel geluk - niet zo maar een schepje, maar liefst met hele emmers vol - op het einde van het verhaal gelukkig leefden en vele kinderen kregen. Deze mythe speelt een belangrijke rol in de motivering tot het te vondeling leggen van kinderen: **de ouders hopen en willen tot elke prijs geloven dat hun kind betere kansen en meer geluk zal kennen dan zij mochten ervaren.**

Anderzijds waren er de auteurs die de rauwe werkelijkheid van dit maatschappelijk probleem probeerden aan te klagen met verhalen als *Alleen op de wereld* (Hector Malot, 1830-1907), *Oliver Twist* (Charles Dickens, 1812-1870), *Kerst-mis aan zee* en *De vondeling* (Abraham Hans, 1882-1936),...

Einde 18de en vooral in de eerste helft van de 19de eeuw nam het probleem in onze streken op ontstellende wijze toe. Het stijgende aantal vondelingen en verlaten kinderen ging samen met een toenemende verpaupering van de bevolking. De crisis in de textielnijverheid, de teloorgang van de huisindustrie (spinnen en weven), de stijging van graan- en broodprijzen door het mislukken van de oogsten, cholera- en typhusepidemieën waren de belangrijkste oorzaken van de algemene verarming. Einde de veertiger jaren trokken dagelijkse grote bendes bedelaars van het platteland naar de steden, waar de armoede in de arbeiderswijken vaak nog groter was dan er buiten. We mogen dan ook aannemen dat het overgrote deel van de vondelingen en verlaten kinderen uit

het arbeidersmilieu kwamen.

In de Franse periode werden de wetten en instellingen van de armenzorg (zo o.m. de Armentafel) van het Ancien Régime hervormd en versmolten onder de benaming “weldadigheid” (*bienfaisance*). Door de wetten van het jaar V (1796-1797) werd dit alles ondergebracht in twee besturen: de *Commission des Hospices Civils* en het *Bureau des Bienfaisances*”.

Tot in het begin van de 19de eeuw was het te vondeling leggen van een kind een strafbare daad. Maar door het decreet dat Napoleon op 19 januari 1811 uitvaardigde, kwam er een feitelijk einde aan deze situatie: het bepaalde nl. dat voortaan ieder arrondissement over een vondelingenhuis met schuif (*rolle, tour, draaitoren, sluis, kleppe...*) moest beschikken. Zo werden achtereenvolgens vondelingenhuisen opgericht te Brussel (1809), Antwerpen, Bergen, Leuven, Gent (1820).

De artikelen 3 en 4 van deze wet bepaalden:

- 1- Een *tour* of *schuif* te bouwen aan het huis waar de vondelingen zullen opgenomen worden.
- 2- Voortaan mogen geen kinderen meer op de openbare weg te vinden worden gelegd.
- 3- Er moet een tehuis zijn voor de opvang van de zwangere meisjes.
- 4- De kinderen blijven ten laste van de staat tot zij hun twaalfde jaar bereikt hebben.
- 5- Na hun twaalfde jaar worden zij ingeschreven bij de marine, indien zij voor de dienst geschikt zijn.

Het te vondeling leggen werd dus oogluikend toegelaten en zeker niet meer vervolgd als het maar gebeurde via de rol. Ook stonden vondelingen en verlaten kinderen dus niet langer buiten de wet. Men noemde hen voortaan ***les enfants de la patrie*** en het was de taak van de overheid voor hun opvang en opvoeding te zorgen. En zoals men in de Marseillaise zong *Allons enfants de la patrie le jour de gloire est arrivé...* konden ze tot hun eer en de glorie van Napoleon dienen als scheepsmatje in de keizerlijke vloot! De meisjes werden als werkkraft vaak toevertrouwd aan de hospitalen en hospices.

De Belgische wetgever wenste er evenwel de nadruk op te leggen dat het te vondeling leggen van kinderen enkel kon toegestaan worden **wanneer het gebeurde via de rol van het vondelingshuis:**

A titre de mesure complémentaire de l'ouverture des tours, le ministre de la justice (Ernst) appelait, en 1835, l'attention des procureurs généraux sur la nécessité d'appliquer le code pénal et de poursuivre les auteurs ou complices du délit d'exposition d'enfant. ⁷

Volgens het Belgisch strafrecht vallen hieronder het 'te vondeling leggen van kinderen en hulpbehoevenden' en 'de verlating van familie'. Het eerste misdrijf wordt beheerst door art. 354-360bis van het Strafwetboek, waarbij verschillende straffen worden voorzien naar gelang

1. de hoedanigheid van de dader;
- 2 de gevolgen - verminking of dood - voor de verlatene;
3. de plaats van achterlating.

De straf varieert van 1 maand tot 5 jaar.

Toch bleef het aantal vondelingen en verlaten kinderen stijgen in de jaren na de onafhankelijkheid. Van 1811 tot 1830 was het gemiddelde aantal kinderen dat in het vondelingenhuis te Gent werd binnengebracht 153 per jaar. Van 1830 tot 1835 steeg dit aantal tot 200. En in de daarop volgende "hongerjaren", vnl. van 1840 tot 1850 neemt het aantal nauwelijks af.

In vele gevallen is de oorzaak een te grote kinderlast gepaard aan bittere armoede, honger, ziekte, epidemieën. Spijts alle ellende kregen de mensen steeds kinderen bij, want contraceptiva waren weinig bekend en voor de hoofdzakelijk zeer katholieke Vlaamse bevolking onaanvaardbaar. Er kwam ook kindermoord voor, maar "*Een alternatieve en iets humanere oplossing om aan een al te grote kinderlast te ontkomen, vond men in het te vinden leggen of het verlaten van kinderen*".⁸

⁷ L. LALLEMAND, *Histoire des enfants abandonnés aux diverses époques de la Civilisation*, Parijs, 1885, p. 477.

⁸ C. VANDENBROECKE, *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, ? 1986, p. 209.

‘Een iets humanere oplossing’ was het wel, maar erg groot was het verschil niet. Zo werden in mei 1834 werden 12 vondelingen ingeschreven en in juli 1834, twee maanden later, waren er nog 5 in leven. De kinderen, vooral de pasgeborenen, kwamen meestal in zulke slechte gezondheidstoestand in de rol terecht, dat het te vinden leggen van een kind meestal een daad van de laatste kans was. De meeste kinderen stierven al na enkele dagen, weken, maanden.

Waren een groot deel van de vondelingen armenkinderen, toch was de armoede niet de enige reden om een kind achter te laten. Bedrogen meisjes en prostitués maakten veel van het vondelingenhuis gebruik. Maar ook in deze gevallen was de armoede de diepe oorzaak.

“Vele ingeschreven vondelingen werden volgens het proces-verbaal geboren in de ‘vroedschool’. Daarom onderzochten wij de situatie van de Gentse materniteit die in 1828 werd geopend. De statistieken over de eerste honderd patiënten, opgenomen tussen 16.04.1828 en 20.04.1829 geven 85% ongehuwde patiënten op...In voetnoot meldt de auteur enkele gevallen van moeders die hun kind in de materniteit achterlaten. Meestal leefden deze moeders in losbandigheid of ellende en was de publieke opinie onverbiddelijk voor hen. Door het kind achter te laten of in de rolle te leggen konden ze hun fout verbergen...”⁹

Hier dient opgemerkt dat tot het begin van de XXste eeuw enkel de armen naar de zgn. vroedschool van de Bijloke kwamen om te bevallen. Mensen die een vroedvrouw of zelfs een dokter konden betalen werden thuis van hun kind verlost.

Tenslotte nog dit: ook welstellende burgers wilden wel eens een kind kwijt. Zij die hoog op de maatschappelijke ladder stonden dachten niet alleen aan hun faam wanneer ze met een onwettig kind zaten opgescheept, maar durfden zich ook wel eens van een hinderlijke en ongewenste erfgenaam ontdoen door hem heimelijk in het vondelingenhuis te deponeren. *Ni vu, ni connu!*

⁹ M.-C. TYDGAT, *Voorgeschiedenis tot de stichting van de Congregatie Kindsheid Jesu*, in: *Zusters Kindsheid Jesu, 1835-1985*, s.l., en 1985, p.26.

De sluiting van de rol

Het duurde dan ook niet lang voordat vanuit bepaalde weldenkende kringen kritiek kwam op dit systeem: niet alleen moest de gemeenschap de kosten van de opvang en de opvoeding van deze kinderen op zich nemen - en gezien het stijgend succes van de *rolle* liepen die aardig op - maar bovendien werd het te vinden leggen schijnbaar zo gemakkelijk en praktisch risicoloos, dat het haast een uitnodiging leek om zich van kinderen te ontdoen. Edouard Ducpétiaux, inspecteur-generaal van gevangenen en weldadigheidsinstellingen, zou zelfs beweren dat men in Gent het achterlaten van kinderen aanmoedigde!

Reeds in 1822 werd de schuif van Mechelen gesloten, in 1823 volgde die van Namen en in 1835 schafte men de *tour* van Doornik af. In 1836 werd door A. Lubers, provincieraadslid van Henegouwen, een voorstel ingediend tot sluiting van *le tour* te Mons. Het was niet de bedoeling het vondelingenhuis te sluiten maar wel de rol af te schaffen en de strafwet op het verlaten en te vondeling leggen van kinderen weer in te voeren. Dit voorstel motiveerde hij in 1837 met een uitgebreid dokument¹⁰, waarin hij betoogde dat niet zozeer het financiële aspect maar wel de morele motieven tot de sluiting moesten leiden. Met statistische cijfers toonde hij aan dat de installatie van de rol het aantal vondelingen spectaculair deed toenemen en de afschaffing ervan dit aantal even spectaculair deed afnemen. Zo waren er in Doornik ten tijde van de rol gemiddeld 74 vondelingen per jaar en na de afschaffing op 20.02.1835 in dit jaar nog 3 slechts 1 in de eerste helft van 1837. Verder trachtte hij aan te tonen, met statistische gegevens uit Frankrijk, Engeland en België, dat de afschaffing van de rol niet tot kindermoord leidde - zoals de voorstanders van de rol beweerden - maar integendeel dit fenomeen deed afnemen.

Spijts dit vurige betoog bleef de rol van Mons nog open tot 1852. Brussel, Leuven en Antwerpen sloten de schuif respectievelijk in 1857, 1859 en 1860.

Als laatste werd de Gentse rolle gesloten, nl. door de *beraadslaging des gemeenteraads* tijdens de zitting van 30 mei 1863. In 1849 stelde de Gentse gemeenteraad een commissie samen met als opdracht de kwestie van de afschaffing van de rolle te onderzoeken. Een rapport van meer dan 10 blz. werd

¹⁰ Gent, O.C.M.W.-archief B.G.nr.830, *Développements de la proposition tendant à la suppression des tours dans la province*, door A. LUBERS, Mons, 1837.

tijdens de gemeenteraadszitting van 13.10.1849 aangenomen. De auteurs toonden aan hoe in de loop van de eeuw de verantwoordelijkheid voor dit werk door de staat naar de gemeentelijke overheid werd overgeheveld:

- Van 1790 tot 1810 werden de vondelingen en verlaten kinderen onderhouden door de staat.
- Van 1810 tot 1822 beperkte de staat er zich toe subsidies te verlenen aan de weldadigheidsinstellingen.
- Door het besluit van 6 november 1822 moesten de gemeenten en weldadigheidsinstellingen volledig instaan voor de kosten. De last van het Gentse vondelingenhuis was echter zo groot dat de provincie Oost-Vlaanderen besloot de uitgaven op zich te nemen. Deze regeling duurde tot 6 november 1834.
- Door de wet van 30 juli 1834 kwam de helft van de kosten ten laste van de gemeente waar de kinderen gevonden werden.

Slachtoffer werden de steden waar een rolle was geïnstalleerd. Zo beschikte West-Vlaanderen niet over een schuif, met het gevolg dat men naar Gent kwam om kinderen te vondeling te leggen. Volgens het rapport kwamen zelfs kinderen uit Noord-Frankrijk en Nederland (Zeeuws-Vlaanderen) in de Gentse rolle terecht. Gezien men zelden of nooit te weten kwam van welke gemeente het kind afkomstig was, moest de Gentse stadskas alle kosten dragen. De gemeentevaders hadden het jaar na jaar steeds moeilijker om bedragen goed te keuren die eigenlijk bestemd waren voor de armen van andere gemeenten, van andere provincies en zelfs van andere landen!

“En conséquence, au nom de votre commission, j'ai l'honneur de vous proposer de faire une adresse respectueuse au Roi, à la Chambre des Représentants et au Sénat pour demander le rapport de la loi du 30 juillet 1834, et son remplacement par une disposition nouvelle, qui fasse de l'entretien des enfants trouvés et abandonnés dont les pères et mères sont inconnus, une charge de l'Etat.”¹¹

¹¹ Vrij vertaald: “Bijgevolg heb ik, in naam van uw commissie, de eer u voor te stellen een eerbiedig verzoekschrift te richten aan de Koning, de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat, om de wet van 30 juli 1834 af te schaffen en te vervangen door een nieuwe schikking, die het onderhoud van de vondelingen en verlaten kinderen ten laste van de Staat brengt.”

Gent, O.C.M.W.-archief B.G. nr.830, *Rapport de la Commission chargée de l'examen de la question du tour des enfants abandonnés, présenté et adopté en séance du Conseil Communal le 13 octobre 1849.*

J. De Potter schrijft moraliserend - en voor een belangrijk deel onterecht - in "Gent van den oudsten tijd tot heden":

*"Ze (de rolle) werd afgeschaft om redenen, welke algemeen gegrond werden bevonden. Vooreerst gaf het bestaan der rolle aanleiding tot het verlaten van kinderen, daar het de moeder ontsloeg van alle last en in menig geval daardoor haar schande geheim blijvende, haar kon aanzetten tot verder ongeregeld leven; ten tweede werd de rolle afgekeurd omdat zij het verlaten kind alle kans benam om later zijn familie terug te vinden; verder was de rolle oorzaak dat de jonge moeders leerden verzaken aan hun heilige plichten en dat de schuldeloze kinderen een toekomst van ellende, dikwijls van ondeugd en misdaad werd voorbereid."*¹²

Op 5 juli 1863 werd de 7151ste en laatste vondeling, Eleonora Ynk, via de rol aanvaard en ingeschreven in het register. Tot begin deze eeuw werden af en toe nog vondelingen binnengebracht in het vondelingenhuis, maar jaar na jaar zou het aantal sterk afnemen. Het verlaten en te vondeling leggen was terug een strafbaar feit geworden en men stelde alles in het werk om de daders op te sporen. Men verspreidde zelfs affiches met het "signalement" van het achtergelaten kind teneinde getuigenissen te vergaren en ouders te kunnen terugvinden.

Waar men in Bergen de nadruk legde op de morele bezwaren, kwamen de Gentse raadsleden er eerlijk voor uit dat het hen om de centen te doen was. De eersten kregen 15 jaar na hun rapport genoegdoening, de laatsten moesten 14 jaar wachten. Samengevat kunnen we stellen dat vondelingenhuizen gesloten werden uit morele gronden en uit besparingsoverwegingen.

Toen men in 1863 de rolle, maar niet het vondelingenhuis, sloot was het aantal vondelingen reeds sterk afgenomen, maar de last zou toch nog vele jaren doorwegen op het stadsbudget.

Dat het aantal vondelingen van dan af spectaculair afnam moet zeker niet verklaard worden door hogere moraal bij de ouders, maar was waarschijnlijk het resultaat van maatschappelijke veranderingen. Vooreerst was er de dalende

¹² F. DE POTTER, *Gent van de oudste tijd tot heden, deel 7*, Gent, 1889.

demografie. Vooral in de steden zetten de ouders, ook de armen, minder kinderen op de wereld. De morele en sociale druk op ongehuwde moeders nam af, zij het in mindere mate in de dorpen dan in de steden. De ziekenhuizen richtten voedsterdiensten op die jonge moeders hielpen bij problemen met borstvoeding. Er kwamen hulp- en verzorgingskassen en andere sociale voorzieningen. M.a.w. er was een evolutie naar de verzorgingsstaat toe. Einde negentiende eeuw kwam bovendien een betrouwbaar, ge vulcaniseerd con- doom op de markt, wat veel ongewenste zwangerschappen voorkwam.

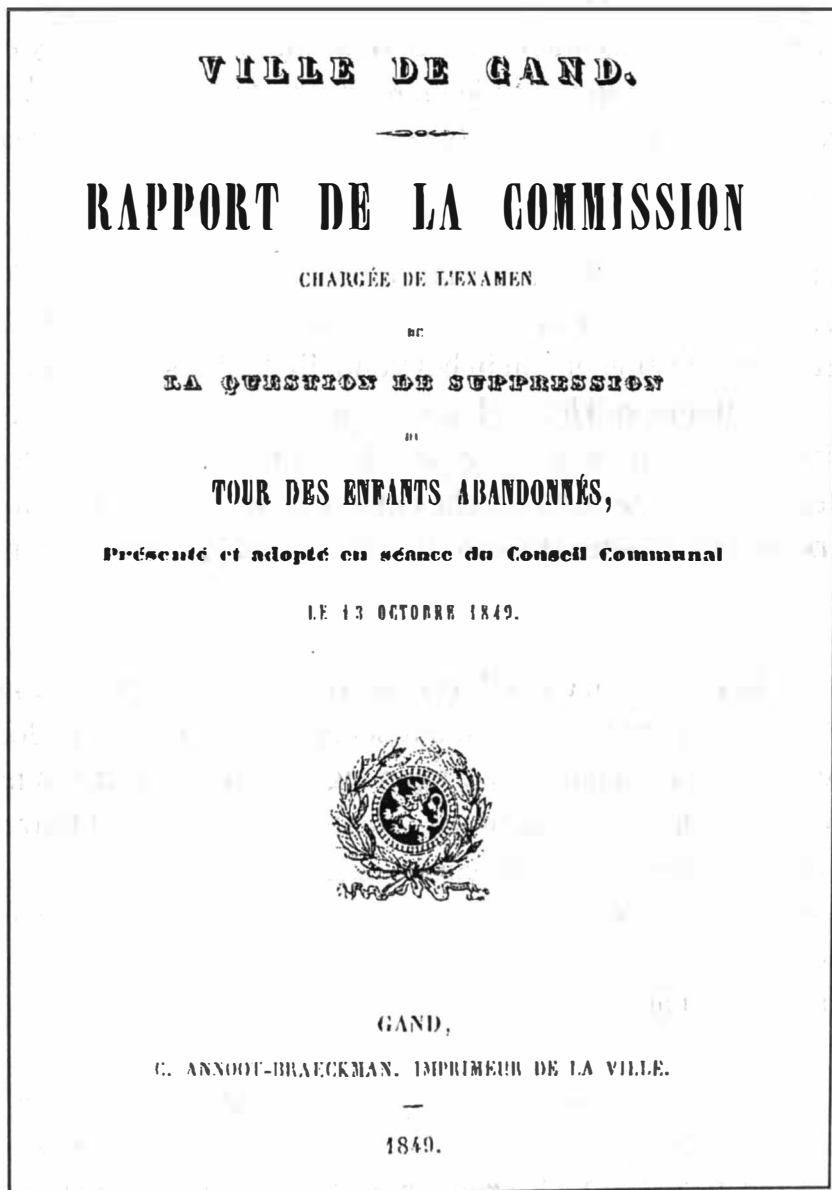

FIG.1 *Titelblad van het rapport dat de afschaffing van de “rolle” moest voorbereiden. O.C.M.W.-archief Gent, nr. 830.*

HET GENTSE VONDELINGENHUIS

Vanaf 1811 kwam de zorg voor de vondelingen en verlaten kinderen onder de bevoegdheid van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen. Deze Commissie bestond uit 5 leden en één van de leden werd aangesteld als voogd van de vondelingen en verlaten kinderen. Hij was verantwoordelijk voor de kinderen tot hun meerderjarigheid of tot hun emancipatie door bv. huwelijk. In Gent werd kanunnik P.J. Triest¹³ als voogd aangesteld. Deze dynamische en ondernemende priester zou een bepalende rol spelen in de stichting, het beheer en de ontwikkeling van het Gentse vondelingenhuis.

Van 1811 tot 1820 nam het aantal vondelingen en verlaten kinderen gestaag toe: in deze periode werden 1 121 vondelingen en 474 verlaten kinderen binnengebracht. Er werd dan ook besloten om een afzonderlijk vondelingenhuis met rol in te richten.¹⁴

Als je door Steendam richting Sint-Jacobskerk stapt, heb je links de Sint-Jansdreef en wat verder het smalle Oliestraatje. Deze twee straten komen samen en leiden naar de Oude Schaapsmarkt. Vóór de Oude Schaapsmarkt wordt de St.-Jansdreef nog gekruist door de Nieuwpoort, die voeger de Latijnsepoortstraat heette. De namen van al deze straten hebben alles te maken met het **Hospitaal en Hospice sint-Jan in d'Olie**¹⁵. Dit hospitaal en hospice was een groot gebouwencomplex dat de ruimte tussen de Vlasmak, de Latijnsepoortstraat en de Oude Schaapmarkt opvulde. De huidige St.-Johnschurch, waar nu kunstveilingen in gehouden worden, was de kapel van het hospitaal en werd

¹³ Pieter, Jozef Triest (Brussel 1760 - Gent 1836) wijdde zijn hele priesterleven aan de misdeelden. Stichtte de Congregatie vande Zusters van Liefde, de Congregatie van de Broeders van Liefde, de Congregatie van St.-Jan de Deo en de Congregatie van de Zusters van de H.Kindsheid. Deze laatste congregatie werd speciaal gesticht om het Gentse vondelingenhuis te beheren. Zie: L. CNOCKAERT, *Pierre Joseph Triest 1760-1836 "Le Vincent de Paul belge"*, Leuven, 1974. ZR. M.-C. TYDGAT, *De onsterfelijke P.J.Triest*, in: *Zusters Kindsheid Jesu 1835-1985*, Gent, 1985, p. 11-22.

¹⁴ De eerste vondeling, die via de rolle in het vondelingenhuis terecht kwam, kreeg de naam **Ambroise den Eersten**. Zie fig. 2.

¹⁵ St.-Jan in d'Olie of de H. Joannes voor de Latijnse Poort: volgens Tertulianus, kerkelijk schrijver, meedeelde, werd de H. Apostel en Evangelist Joannes gevankelijk van Ephese naar Rome gevoerd en daar in een vat ziedende olie geworpen waaruit hij echter, door een wonder der goddelijke almacht, ongedeerd te voorschijn kwam. Dit gebeurde te Rome voor de zogenaamde Latijnse poort. BENEDICTIJNEN DER ABDIJ AFFLIGEM, *Het volksmisboek en vesperale*, Affligem, 1927.

L'arrêté de la Mairie de la Ville de Gand	1820	1416
L'arrêté de la Mairie de la Ville de Gand	Ambroise den Ersten	
L'24 février 1820, acte reçu par la Commission des Hospices Civils de la Ville de Gand, Ambroise den Ersten, trouvé à Gand le 24 février 1820, à 7 heures du Soir, dans la tour, à l'Établissement des Enfants Trouvés.		
Le dit enfant paraissant âgé de 2. Jours. Née d'une Chevalière, sur une robe de chambre en coton blanc, une robe de coton blanc, une manchette de coton blanc, avec des fleurs vertes, une ceinture de coton blanc avec des fleurs rouges, et un bonnet de fleur noir. Casse de dentelles, sur une robe de chambre en laine blanche. Choe Joseph Van Kuffel, Cultivateur à Schellebelle.		
Le 5. jan 1820. payé 1/2 s. pour le 1. jan 1820 " 1 20 Le 31. mai 1820. payé 1/2 s. pour le 1. jan 1820 " 1 50 Le 4. mai 1820. payé 1/2 s. pour le 1. jan 1820 " 3 80 Le 17. mai 1820. payé 1/2 s. pour le 1. jan 1820 " 3 90	1 20 1 50 3 80 3 90	
L'enfant ci-dessus est donné le 7. mai 1820		
Le 24 février 1820. acte reçu par la Commission des Hospices Civils de la Ville de Gand, Ambroise den Ersten, trouvé à Gand le 24 février 1820, à 7 heures du Soir, dans la tour, à l'Établissement des Enfants Trouvés.		

FIG.2 Inschrijving van de eerste vondeling die via de rolle aan het vondelingenhuis werd toevertrouwd. O.C.M.W.- archief Gent, Reg.nr. 879.

later een protestantse tempel. In de volksmond stond het hospice bekend onder de naam **Sint-Jan-ten Dullen**, wat enerzijds een vervorming is van het woord olie en anderzijds een verwijst naar de geesteszieken, de “ongeneeslijken” zoals ze toen werden genoemd, die in het hospitaal werden verzorgd. “Nen dullen” is nl. iemand die kwaadaardig of zot is (dul, dol: krankzinnig, dwaas, onnozel, gek). Tegen de achterkant van het hospice aangebouwd, aan de Oude Schaapsmarkt, stond - en staat er nog steeds - een rij huisjes die door de Burgerlijke Godshuizen als vondelingenhuis werden ingericht.

Na de afschaffing van de rolle werd het vondelingenhuis ingericht als politiekantoor met het daarbij horende *cachot*. Vandaar komt de - tot voor enkele jaren - in Gent welbekende uitdrukking: “Hij heeft de nacht in ‘t rolleke doorgebracht”. Heel wat feestnummers en rebelse studenten hebben tot in de vijftiger jaren van deze eeuw met de rolle kennis gemaakt. Thans wordt het gebouw gebruikt als garage voor politiewagens.

De rolle

Het vondelingenhuis werd in Gent - pars pro toto - **de rolle, de kleppe, de kluisse, de draaipoort**, in Antwerpen **de schuif** en in het Frans **le tour** genoemd. In de toegangsdeur van het vondelingenhuis of in de muur ernaast was een cilindervormig doorgeefkastje gebouwd, waarin men aan de straatkant een kind kon leggen; het kastje werd dan gedraaid zodat de vondeling zich veilig en beschermd aan de binnenkant van het huis bevond. Daarna trok men aan de bel en liep men zo snel mogelijk weg om in geen geval gezien en herkend te worden. Dit laatste gebeurde niet altijd zo, gezien ook de kinderen die langs de straat, in het kerkportaal, in het stadspark,... werden gevonden naar de rolle werden gebracht. De vinder had in dit geval geen enkele reden om haastig weg te vluchten. Er werd bovendien van hem verwacht dat hij de nodige bijzonderheden verschaftte betreffende de omstandigheden waarin het kind werd gevonden. Deze details werden nauwkeurig opgetekend en, zoals we verder zullen zien, vermeld in de vindingsakte. Ze waren tevens een rijke bron van inspiratie bij de keuze van een **vondelingennaam**.

Met de jaren werd in sommige vondelingenhuizen het doorgeefluik verbeterd

zoals blijkt uit de beschrijving van de Antwerpse schuif zoals G. Willems ze beschrijft:

*"...beschrijving van de schuif: aan de buitenzijde kon men een houten sluiting naar omhoog schuiven, waardoor er een belletje in de kamer van de portier ging rinkelen. Binnenin het gesticht had de draaischuif het uitzicht van een gemetselde kast, gesloten door een vleugel deur. Daarnaast bevonden er zich een oventje, waar men altijd melk of pap klaarzette, en een rek met luiers en kleedjes. Doordat de schuif dadelijk werd rondgedraaid stierven er geen kinderen voor ze gevonden werden."*¹⁶

Dag en nacht was er iemand aanwezig in het kamertje aan de rolle, zodat de vondeling onmiddellijk kon worden opgevangen. Van zodra de bel ging werd het kind uit de draaideur gehaald, ontkleed en aangekleed met kleertjes van het hospice. Van de kleertjes, de luiers en eventueel de speciale kentekens werd een pakje gemaakt voorzien van een etiket met een stamnummer. Dit pakje werd dan bewaard, als belangrijk bewijsmateriaal, in een speciaal daartoe bestemd magazijn.

De directeur, of een gemachtigd persoon, moest dan in de kortste tijd een proces-verbaal van de vinding opstellen. Daarin stond vermeld: dag en uur van de ontvangst van de vondeling, het geslacht, de vermoedelijke leeftijd, uiterlijke kentekens die het herkennen mogelijk konden maken, opsomming van de luiers, beschrijving van de kleertjes, speciale kentekens die het eventueel op zich droeg, het stamnummer. Er werd met de grootste zorg op gelet dat het kind niet kon verwisseld worden met een andere vondeling; daarom droeg ieder kind een kartonnen plaatje met zijn stamnummer rond de hals.

Dit proces-verbaal moest binnen de 24 uur overgemaakt worden aan het administratief bureau van het hospice, dat het dan doorgaf aan het bureau van de burgerlijke stand.

Verder werd het nodige gedaan om het kind te laten dopen, behalve als er een bewijs was dat dit reeds gebeurd was. Het dopen werd nooit uitgesteld, want het gebeurde vaak dat kinderen kort na de vinding stierven.

Het kind werd ook dezelfde dag nog onderzocht door een arts, die oordeelde of

¹⁶ G. WILLEMS, *Gevonden in de rolle. Vondelingen en verlaten kinderen in West-Europa. Onderzoek voor Gent in de 19de eeuw*, Onuitgegeven licentiaatsthesis, R.U.G. 1984-1985, p. 3.

Tribunal de 1re Instance
DE GAND.

Cabinet du Juge d'Instruction.

Gand, le 10 Mars 1888.

SIGNALEMENT.

*Il n'est pas de s'arrêter la pré-
sente avec la réponse, à l'adresse
du destinataire.*

Annexes.

Le 12 Mars à 6 1/2 heures du soir une enfant, paraissant âgée de deux ans environ a été délaissée en l'Eglise St. Nicolas à Gand.

L'enfant n'a pas encore une marche ferme.

Elle a les cheveux blonde et des yeux gris.

Elle ne comprend pas le flamand.

Une femme, paraissant être la mère de l'enfant et ayant quelques ressemblances avec celle-ci, a été vue en l'Eglise en compagnie de l'enfant.

Cette femme est de taille élevée, a les cheveux châtains foncés, une figure pâle et assez large. Elle portait un chapeau noirâtre et un paletot de laine noire.

L'enfant portait les vêtements suivants :

1re Une capeline en laine bleu-marin, ornée d'un bord blanc et bordée d'une dentelle bleu-marin foncé et sous celle-ci un bonnet en coton blanc.

2e Une robe rouge en laine doublée de coton gris avec des plis devant et une ceinture.

3e Une chemise en laine bleu-marin avec cordes rouges à l'effet de pouvoir serrer le col.

4e Un mouchoir en coton blanc avec fleurs noires.

5e Une chemise en laine rouge.

6e Un pantalon en demi-laine grise.

7e Une chemise blanche en coton.

8e Des bas gris en laine.

9e Des jarretières grises (élastiques).

10e Des souliers blancs bordés devant de cuir.

L'écrit suivant se trouvait près de l'enfant.

« Je suis en service est gai des enfants à nourrir que je suis pas guier assez pour
nourrir, je suis forcé pour abandonner la petite Blanche mais je vas le réclamer un jour. »

Le Juge d'Instruction soussigné prie tous ses honorés collègues et tous les Officiers de police judiciaire de rechercher et faire rechercher la femme dont le signalement est donné ci-dessus et de lui transmettre immédiatement tout renseignements utiles aux fins de retrouver la mère de l'enfant délaissée.

J. VAN EGEREN.

*Le signalement ci-dessus a été envoyé par le
dans le nord et la France. Koudan à Paris.*

FIG.3 Affiche - met signalement van een vondeling - die in alle steden werd verspreid, zelfs in Noord-Frankrijk en Parijs. O.C.M.W.-archief Gent, E.E. nr. 902.

het in de vondelingenzaal of in de ziekenzaal werd opgenomen. Eens aanvaard ontving de vondeling al de nodige zorgen. Iedere week, de donderdag, werd er een lijst opgesteld van de vondelingen in goede gezondheid en dus klaar bevonden om naar een voedster op het platteland te worden gestuurd. Op deze lijst werd aangeduid welke kinderen borstvoeding en welke gewone voeding moesten krijgen. In het hospice was er ook een zaal waar meerdere keren per dag de voedsters de kleinste kinderen de borst kwamen geven. Dit waren moeders uit de onmiddellijke omgeving die naast hun eigen baby ook nog twee vondelingen kwamen voeden en dit tegen betaling.

Nadat de vindingsakte van de Burgerlijke Stand was opgemaakt en het kind dus een definitieve naam had gekregen, werd deze naam aangebracht op het klerenpakket. Meteen werd het kind definitief ingeschreven in het register van de Burgerlijke Godshuizen. Voor ieder kind werden één of meer bladzijden van het register voorbehouden zodat na de naam, het stamnummer en het relaas van de vinding, de verdere levensloop (tot ca. 14 jaar) kon worden bijgehouden: de naam en de woonplaats van de achtereenvolgende gastfamilies, de bedragen van de vergoedingen die driemaandelijks werden uitbetaald, de data van toewijzing, de ophaling van het geld en tenslotte de afdanking en eventuele definitieve toewijzing van het kind.

Het herkenningsteken

Vondelingen kregen vaak een of ander merkteken, herkenningsteken of een verklarend briefje mee dat naast het kind lag, of op zijn kleertjes was gespeld. Meestal was dat een speelkaart, een heiligenprentje of een stukje stof dat zigzagsgewijze middendoor was geknipt. De andere helft werd door degene die het kind achterliet, bijgehouden, zodat hij steeds kon aantonen dat het kind van hem was. Het gebeurde dan ook regelmatig dat ouders hun kind terug kwamen ophalen nadat de familiale situatie verbeterd was of soms zelfs kort na het te vondeling leggen, waarschijnlijk omdat ze wroeging en spijt hadden over hun daad.

Zo werd het 17-dagen oude meisje **Rosalia Van Lindekerke** op 17 mei 1834 in de rolle geplaatst en reeds op 6 juni 1834 terug door de moeder opgehaald.

Alle herkenningstekens werden dan ook zorgvuldig in het register gekleefd, naast het vindingsverslag. Het is dank zij de zorg waarmee de registers werden

bijgehouden dat heel wat kinderen, soms meerdere jaren na de vinding, terug aan de ouders werden bezorgd, in tegenstelling tot wat F. De Potter beweerde.

Om echter misbruiken te voorkomen - ouders zouden op handige wijze hun kind gratis en in betere omstandigheden kunnen laten grootbrengen, om ze dan ten gepasten tijde te komen ophalen! - voorzag het reglement dat iedere ouder die zijn kind terug kwam opeisen, alle uitgaven en kosten moest betalen, die de Burgerlijke Godshuizen aan het kind hadden besteed. Het "pand" werd dus teruggegeven tegen storting van de "aflossingsprijs".

Het briefje, dat wel eens bij de vondeling werd gelegd, vermeldde vaak dat het kind gedoopt was, hoe het heette (meestal de voornaam maar soms ook wel de familienaam), de reden waarom het kind werd achtergelaten, een smeekebede er goed voor te zorgen, enz. Deze informatie werd door de administratie dikwijls gebruikt om een naam te geven:

Zo heeft **Ludovicus Katoen**, stamn. 3273, gevonden op 14 okt. 1833, zijn naam te danken aan volgend briefje:

*Een rood lijfroksken
Een baye lapken
Een katoene hemdeke
Een gebreyd ondermutseke
Een alfneusdoeksken
met roode daemkens
Een bazijne mutseken
met een neteldoek schortje
Een katoene pisdoeksken gelapt.*

De sukkelaar was met de naam Katoen nog goed af: voor hetzelfde geld had hij Lijfroksken of Lapken of Neteldoek en zelfs Pisdoeksken kunnen heten!

Een ander voorbeeld:

Wij zweeren bij Eede dat het kind gedoopt is en haer naem is Catharina
Catharina Versweert werd gevonden op op 26 september 1834.

En tenslotte deze lange, wat verwarde brief, toont dat sommige mensen niet

bang waren zich bekend te maken:

*Aen de Heeren van de Hospices,
Verzoeken oodmoediglijk dit kindje aenteveerden het heeft zijn doopsel
ontvangen en is vier weeken en drij dagen oud zijn naem is Gerard
Laerebeken en het peetje wordt Gerard genaemd en het meetje Marie
Verhulst hebbende mijnen man verloren door de gevolgen van de cholera
die van de goeden mensschen cardedaeten(?) ontvingde om zijn brood te
winnen en daer hij sedert ses weeken dood is bevinde ik mij met eenen
andere kind zonder bijstand. Verzoeken ul oodmoediglijk te willen
aenveerden.*

Gent den 8 december 1834

Weduwe Laerbeke geboren Sophie Schepper

De naamgeving

Het is meer dan waarschijnlijk dat de bevoegde ambtenaar van de Burgerlijke Godshuizen verantwoordelijk was voor de keuze van de naam en voornaam: hij maakte de vindingsakte op, kende de omstandigheden van de vinding - die een belangrijke rol spelen in de naamgeving - en ging het kind inschrijven bij de stadsambtenaar van de burgerlijke stand. Deze laatste zal waarschijnlijk enige controle op de naamkeuze uitgeoefend hebben, want er waren toch zekere voorschriften die in acht dienden genomen te worden en waarvoor hij verantwoordelijk was. Veel moeten we ons bij die "controle" echter niet voorstellen, zodat de vondelingen wel eens met de vreemdste naam het leven werden ingestuurd.

We kregen reeds enkele voorbeelden van de wijze waarop vondelingen aan hun typische, vreemde vondelingennamen kwamen. Die naamgeving was vaak afhankelijk van de fantasie, de inspiratie - of het gebrek eraan - van de bevoegde ambtenaar die de vindingsakte opstelde. Van uit de Franse tijd bestonden er nochtans zeer duidelijke instructies om het nodeloos **stigmatiseren van vondelingen**, door al te opvallende en zelfs beledigende namen, tegen te gaan:

Les noms donnés à chaque enfant doivent être tels, que, s'il n'y en a que deux, le premier soit considéré comme nom de baptême et l'autre

*devienne, pour l'enfant qui le reçoit, un nom de famille transmissible à ses propres descendants. Pour le choix du nom de baptême on doit suivre les usages et les règles ordinaires;(...). Quant au nom de famille, il faut avoir soin de ne pas donner de noms connus pour appartenir à des familles existantes. Il faut donc chercher ces noms dans l'histoire des temps passés, soit aux circonstances particulières à l'enfant comme sa conformation, ses traits, son teint, le pays, l'heure où il a été trouvé... Il faut éviter toute dénomination indécente, ridicule ou propre à rappeler en toute occasion que celui à qui on le donne est un enfant trouvé...*¹⁷

De circulaire van 30 juni 1812 herhaalt bovenstaande richtlijnen.

Dat de ambtenaren het met deze voorschriften niet al te nauw namen illustreren de namen die sommige vondelingen ontvingen. De bestuurders van de Burgerlijke Godshuizen werden er door de Franse overheid regelmatig van beschuldigd al te opvallende namen aan de vondelingen te geven, namen waarmee ze ook al eens de Fransen beledigden.

In dit verband was het oog van een ambtenaar van het Departement van de beide Neten enkele jaren voordien gevallen op twee Antwerpse vondelingennamen, namelijk Marat en Bourbon. De Fransen konden er niet mee lachen. De bestuurders van de Burgerlijke Godshuizen verdedigden zich door te melden dat de naam Bourbon reeds voor de Franse inval gegeven was. Maar wat Marat betrof, konden ze slechts toegeven dat dergelijke namen enkel konden ontspruiten uit op hol geslagen hoofden, uit personen die er plezier in vonden de naam van hun idool aan onschuldige wichten te geven. De Fransen reageerden hierop door de

¹⁷ L. LALLEMAND, *Histoire des enfants abandonnés et délaissés*, Bib. O.C.M.W.-archief Gent. Vrij vertaald:

“De namen die aan elk kind gegeven worden, moeten dusdanig zijn, dat, als er slechts twee zijn, de eerste als doopnaam wordt beschouwd en de andere voor het kinde de familienaam worde, die het aan zijn eigen nakomelingen kan overdragen. Voor de keuze van de doopnaam moet men de gebruiken en de gewone voorschriften volgen... Wat de familienaam betreft moet men er voor zorgen geen bekende en bestaande familienamen te gebruiken. Men moet dus deze naam zoeken in de geschiedenis van het verleden, of in de omstandigheden eigen aan het kind, zijn trekken, zijn teint, de plaats, het uur van de vondst. Men moet elke onbetamelijke of belachelijke naamgeving vermijden die er voortdurend aan herinnert dat het kind een vondeling is.”

*bevoegdheid voor de naamgeving door te schuiven naar de ambtenaar van de burgerlijke stand.*¹⁸

Of de Franse bezetter de bewondering deelde, die de Gentse ambtenaar van de Burgerlijke Godshuizen voor Napoleon toonde, is zeer de vraag: op 24 germinal van het jaar 12 bedacht hij een “Laarnse” vondeling met de naam **Napoléon Victoire** en twee “Kalkense” vondelingen kregen de naam **Napoléon Vainqueur**, op 18 februari 1807 en **Camille Napoléon De La Truie**, op 7 februari 1913. Vooral de combinatie Napoléon-Zeug is niet bijzonder flatterend, ook al sloeg de naam “de la Truie” op de Zeugsteeg, waar het kind gevonden werd.

De beslissing van de minister van justitie, van 12 januari 1829, hernam praktisch tekstueel de circulaire van 30 juni 1812, wat er op wijst dat het moeilijk was de richtlijnen te doen opvolgen. Trouwens, de bevoegdheid voor de naamgeving werd in sommige steden weer toevertrouwd aan de Burgerlijke Godshuizen.¹⁹

De belangrijkste inspiratiebron voor de naam was ongetwijfeld **de vindplaats**:²⁰

Botermarkt, Bloemkorf, Clooster, Portaele, Kleppe, Trottoir, Vestibule,...

Ook **het tijdstip van de vondst** werd vaak als naam gebruikt:

Asdag, Avond, Laete, Mercredi, Middernacht, Nieuwjaer, Smorgens, Toussaint,...

¹⁸ DIRK VERHELST, *Tot eerlick onderhoudt van meyskens cleen. Geschiedenis van het Maagdenhuis van Antwerpen*, Antwerpen, 1996, p. 41.

¹⁹ DIRK VERHELST, *Tot eerlick onderhoudt van meyskens cleen. Geschiedenis van het Maagdenhuis van Antwerpen*, Antwerpen, 1996, p. 41.

²⁰ Een mooi voorbeeld is dit van SOPHIA STOVE (grootmoeder van de Vlaamse auteur Johan Daisne). Zij werd op 12 mei 1846 gevonden bij de “stove” in de Stoofstraat, aan de hoek met Onderbergen. Een stove was toen een openbaar badhuis waar dagelijks veel volk kwam - niet alleen om te baden! - en dus een geschikte vindplaats.

Soms nam men **het beroep van de vinder** (of het beroep van degene voor wiens huis het kind werd gevonden) als naam:

Agent, Bollebakker, Fruitier, Herder, Kuysscher, Limonadier,...

Zoals hoger vermeld gaf **het herkenningsteken** ook wel eens aanleiding tot de naamgeving:

Brief, Groenlint, Image, Omslag, Plastron, Satijn, Verkaerte,...

De omstandigheden van de vondst en **de uiterlijke kenmerken** van het kind inspireerden tot namen als:

Beweegt, Blijgeestig, Blond, Chétif, Coloré, Content, Froid, Gros, Hazemont, Langenhals, Petit, Scheurbroeck, Vindel, Vondeling, Vondels, Verdriet, Wacker,...

Ook hield men ervan namen te geven van **exotische steden, vruchten, dieren** en **aardrijkskundige namen** in het algemeen:

Africa, America, Algereyn, Canari, Colibri, China, Europa, Giraffe, Genua, Grenoble, Gotha, Leeuw, Majorca, Marseille, Neerwinden, Peru,...

De vinder was dikwijls vertederd en ontroerd - hoe zou je zelf zijn - en bedacht een **troetelnaampje**:

Aengenaem, Aimable, Adonis, Bengel, Bevallig, Boel, Cameraet, Chéri, Liefkind, Lieveling, Potbloeme, Schoonheyd, Soetekoeke, ...

Minder leuk was het voor kinderen die, spijs alle voorschriften, met een **scheldnaam of beledigende naam** het leven werden ingestuurd:

Belast, Broeckvol, Dronckaert, Hareng, Hazemont, Lawijt, Luiwijn, Preute, Schandewel, Scheurbroeck, Van den Aep, Verdacht, Worm, Wortel,...

Bij gebrek aan inspiratie beschikte de ambtenaar ook nog over zijn woordenboek: hij sloeg het open op een willekeurige letter en gleed met zijn vinger langs de woorden tot hij een “geschikte” naam vond. En zo gebeurde het dat hij meerdere dagen na mekaar namen gaf met dezelfde beginletter:

08.04.1834	<i>Livina Afkeer</i>
08.04.1834 ²¹	<i>Jacobus Aflaat</i>
11.04.1834	<i>Jacobus Aenkomst</i>
15.04.1834	<i>Clemens Joannes Aenwas</i>
25.04.1834	<i>Régine Aenval</i>
09.05.1834	<i>Ludovicus Aenslag</i>
12.05.1834	<i>Petrus Afschrift</i>
17.05.1834	<i>Bernardus Alsem</i>

In de jaren 1846-48 begon het Gentse vondelingenhuis systematisch voornaam en naam met dezelfde letter te geven en dit in alfabetische volgorde. Dit systeem werd enkele jaren volgehouden waarna men enkel nog de familienaam in alfabetische volgorde gaf.

<u>Vindingsdatum</u>	<u>Stamnr.</u>	<u>Voornaam</u>	<u>Naam</u>
.....			
28.09.1848	5358	<i>Zeno</i>	<i>Zelle</i>
30.09.1848	5359	<i>Adolph</i>	<i>Amas</i>
02.10.1848	5360	<i>Bavo</i>	<i>Bal</i>
08.10.1848	5361	<i>Carolina</i>	<i>Casel</i>
23.10.1848	5362	<i>Donatus</i>	<i>Dal</i>
25.10.1848	5363	<i>Elisa</i>	<i>Ega</i>
27.10.1848	5364	<i>Francis</i>	<i>Fel</i>
27.10.1848	5365	<i>Gillis</i>	<i>Gilde</i>
28.10.1848	5366	<i>Hugo</i>	<i>Held</i>
28.10.1848	5367	<i>Isabella</i>	<i>Jong</i>
28.10.1848	5368	<i>Lucia</i>	<i>Kamp</i> ²²

²¹ In het toen gangbare *Nederduyts-Fransch woordenboek* door J.Des Roches, uitgegeven te Gent in 1832, staan de woorden *afkeer* en *aflaet* naast elkaar in het opengeslagen boek!

²² De voornaam begint niet met **K** om de eenvoudige reden dat er geen voornamen met K voorhanden waren. Voornamen werden gezocht bij de heiligennamen en deze werden volgens de kerkelijke traditie in het latijn geschreven en begonnen dus met C (Coleta, Christina, Catharina, Carolus, Cornelius, enz.). Hetzelfde gold voor de Franse voornamen: Camille, Constand, Crispin, enz.

1820 1477
Louise Stoppelberg.

Le 2. Juig. 1820. acte de naissance de Louise Stoppelberg, épouse de
 Louis Stoppelberg, née le 2. Juig. 1820. à midi. Dans le Canton de Vaud.
 Du Canton de Vaud.

Le dit enfant paraissant âgé d'un an.
 Née d'une femme de Canton, une jeune fille de Canton, blonde à la
 rouge, un fichu de soie rouge, fleurs jaunes & un bonnet de
 Canton blanc à mouches rouges.
 Chez Ambroise De Mouta, Cathey.

Le 2. Juig. 1820. payé 8/10. pour le dit le 2. Juig. 1820.	2	40
Le 2. Juig. 1820. payé 2/10. pour le dit le 2. Juig. 1820.	1	70
Le 28. Juig. 1820. payé le dit le 28. Juig. 1820.	7	86
Le 26. juil. 1820. payé 1/10. pour le dit le 26. juil. 1820.	4	50

L'enfant ci-dessus a été remis à l'amour
 le 26. juil. 1820

[Signature]

FIG. 4 Uittreksel uit vondelingenregister nr. 879, O.C.M.W.- archief Gent.

31.10.1848	5369	Laura	Logtig
31.10.1848	5370	Marthe	Moed
enz...			

Zelfs wanneer een bijgaand briefje de echte naam van het kind bekend maakte, gaf men soms nog een andere naam, dit om te beletten dat de ouders later op eigen initiatief het kind zouden terugvinden. Zo kreeg de vondeling die op 17.08.1851 in de rolle werd gedeponereerd het stamnr. 5714 en de naam **Hippolitus Zangpael**, alhoewel het begeleidend briefje duidelijk zijn echte naam vermeldde: *Louis Lainciet né le 17 août 1851*.

De uitbesteding

Het hele systeem, dat hierin bestond dat verlaten kinderen en vondelingen eerst werden opgevangen in speciaal daartoe opgerichte hospices en daarna bij particulieren worden geplaatst, werd na de Belgische onafhankelijkheid integraal, qua organisatie en wetgeving, overgenomen van de Fransen, die het trouwens hadden ingevoerd.

Enkel tijdens de Hollandse periode (1814-1830) werd gepoogd het zgn. protestantse systeem in te voeren. Dit systeem bestond in het oprichten van grote landbouwkolonies. Het oorspronkelijk idee kwam van generaal-majoor Van den Bosch, in 1817 uit Java teruggekeerd, die op die wijze niet alleen het land wou verlossen van vondelingen, verlaten kinderen, vagebonden en bedelaars, maar ook de turfputten en braakliggende gronden wou ontginnen. Tussen 1818 en 1822 werden 8 kolonies opgericht in de noordelijke en 2 in de zuidelijke provincies. De staat stelde grote verwachtingen en investeerde veel geld in dit project. Het werd echter een totaal fiasco zowel op financieel vlak als in pedagogisch opzicht. In 1848 hernam de Belgische regering het idee van landbouwkolonies en richtte in 1849 de landbouwheropvoedingsschool op te Ruiselede. Er was echter een belangrijk verschil met het Hollandse systeem: in Ruiselede werden enkel behoeftige jongeren, landlopers, bedelaars en jeugdige delinquenten geplaatst. Vondelingen en verlaten kinderen kregen hun speciaal statuut - uit de Franse tijd - terug.

Toch trachtte de commissie van het Gentse vondelingenhuis, al van bij de opening van de Hervormingsschool te Ruiselede, afgedankte kinderen (12 à 18

jaar) in het gesticht te plaatsen. De directie van de Hervormingsschool was duidelijk met de vraag verveeld. Het Gentse vondelingenhuis kampte toen met een enorm probleem van overbevolking; door de grote werkloosheid slaagden ze er niet meer in de "volwassen" kinderen van 12 tot 17jaar te plaatsen. De Hervormingsschool had daar begrip voor, maar kon, alvast in de beginperiode, de aanvoer van kinderen uit de bedelaarshuizen en gevangenissen van het hele Belgische grondgebied niet tijdig opvangen. En tenslotte was de Hervormingsschool voor deze categorie kinderen opgericht.

Bovendien stelde er zich een ernstig pedagogisch probleem: kon men vondelingen en verlaten kinderen, die geen enkel contact hadden gehad met het gerecht, samenbrengen met vagebonden en gerechtskinderen? Uiteindelijk werd de bal doorgespeeld naar Ed. Dupectiaux, algemeen inspecteur van het gevangeniswezen en de liefdadigheidsinstellingen. Hij besliste dat slechts zeer uitzonderlijk en in uiterste nood vondelingen in Ruiselede (jongens) of Beernem (meisjes) mochten geplaatst worden. In de praktijk kwam dat neer op 29 jongens te Ruiselede van 1848 tot 1858.²³

Zoals gezegd, schakelde de Belgische overheid, al kort na de onafhankelijkheid, in 1831, terug over op het Franse systeem. Op 30 juli 1834 werd een wet gestemd, die het decreet van 1811 lichtjes wijzigde, door onderscheid te maken tussen **vondelingen** en **verlaten kinderen**, waardoor de financiële verantwoordelijkheid van de overheid werd bepaald:

- **Vondelingen** waren kinderen die te vondeling werden gelegd en wiens ouders niet gekend waren. Hun onderhoud kwam voor de helft ten laste van de gemeente waar ze gevonden werden, behoudens de medewerking van de weldadigheidsinstellingen ²⁴, en voor de andere helft ten laste van de provincie.

²³ Briefwisseling tussen het Gentse Vondelingenhuis en de Hervormingsschool te Ruiselede. O.C.M.W.-archief, Gent, nr. 830.

E. DUPECTIAUX, *Exposé de la situation des écoles de réforme de Ruysselede, de Wingene et de Beernem, 1849-1858.*

²⁴ In de praktijk kwamen deze kinderen bijna allemaal ten laste van de Burgerlijke Godshuizen te Gent, gezien de vondelingen, op enkele uitzonderingen na, in Gent te vinden werden gelegd en ze dus in het vondelingenhuis terecht kwamen.

12

3.

Den Burgemeester der gemeente Saene,
arrondissement Randermonde, verklaart dat
Charles De Bruyckere, waerkman te
Saene woonende, van een goed gedrag geniet
en bekend is met de opvoeding van een kind
der Burgerlyke Oeffening te worden.

Saene den Eersten December 1842

Voor den Burgemeester
Den Eersten Schepen.
J. D. Van der

Te L. 2. December 1842.

N. 38.

1842.

Den Eersten Schepen, der Gemeente Saene,
arrondissement Randermonde, provincie lyke der
gemeente van Burgemeester en schepenen, verklaard
dat de heer J. D. Van der Waerkman woonende
te Saene, van een goed gedrag geniet en als
waerkman mag worden aangenomen. Het is met de
opvoeding van een kind pater bekend te worden.

Saene den Eersten December 1843

Voor den Schepen
J. D. Van der

Te L. 27 Januari 1843.

FIG. 5 Getuigschriften. O.C.M.W.-archief Gent, reg. 891/892.

- Van **verlaten kinderen** echter kende men de ouders. Zij kwamen dan ook ten laste van de gemeente van herkomst. De enkele gevallen waarvan de ouders niet bekend waren, werden gelijkgesteld met de vondelingen.

Vanaf de instelling van de rolle werden bijna alle vondelingen, ook die van buiten de stad, naar het vondelingenhuis gebracht, waardoor het moeilijk, zo niet onmogelijk werd uit te vissen welke de gemeente van herkomst was. Het lijdt dan ook geen twijfel dat het stadsbestuur deze welzijnssector als zwaar belastend voor de stadskas zal aangevoeld hebben, waardoor de raadsleden steeds meer onder druk kwamen om het systeem af te schaffen.

De voedsters

Wanneer een vondeling geacht werd in goede gezondheid te zijn, werd hij toegewezen aan een voedster. De Burgerlijke Godshuizen beschikten namelijk over een lijst met kandidaat-voedsters uit de hele provincie, met minstens één voedster per dorp. Een deel van deze kinderen werd in Gent zelf geplaatst, maar het overgrote deel kwam op het platteland terecht, waar de mensen in betere hygiënische omstandigheden leefden en de kans op cholera- en tyfusepidemieën beduidend kleiner was.

Voor de pasgeboren vondelingen koos men als voedster een moeder die zelf pas bevallen was en bereid was een tweede en zelfs een derde kind met borstvoeding groot te brengen. Vaak waren het ook moeders wiens baby kort na de geboorte was overleden. Het was deze mensen niet in de eerste plaats om de liefdadigheid te doen, maar wel om de maandelijks vergoeding. Het waren dus mensen die nood hadden aan een extra-inkomen en ze werden dan ook meestal in de lagere, armere bevolkingsklassen gevonden. Wel werden ze met zorg uitgekozen; kandidaten waren er immers genoeg in onze verpauperde bevolking, want velen hadden het neveninkomen hard nodig.

Het reglement²⁵ bepaalde precies wie wel en wie niet geschikt was om voedster te zijn:

²⁵ *Règlement pour le Service de l'hôpital del'hospice St.-Jean à Gand, imprimerie et lithographie de F. et E. Gyselinck, Rue du Peigne à Gand, Archief Zrs. Kindsheid Jesu (met dank aan Zr. M.-C. Tydgat, die een copie bezorgde).*

- *De kinderen zullen bij voorkeur toevertrouwd worden aan voedsters die voordien reeds een kind hebben gekregen en die het goed verzorgen.*
- *De directeur van het bureau voor vondelingen en verlaten kinderen moet daarentegen vermijden nog een kind te plaatsen bij een voedster waar een kind overleden is, waarvan men twijfelt of het niet tengevolge van de gebrekkige zorgen is.*
- *De arts vergewisse er zich van of de melk van de kandidaat-voedster goed is.*
- *De personen die wensen een kind te aanvaarden moeten een certificaat van de burgemeester van hun dorp kunnen voorleggen; dit moet bevestigen dat de persoon in kwestie van goede zeden is en de middelen heeft om het kind goed te verzorgen.²⁶*
- *In geen geval mag men een kind plaatsen bij personen, waarvan men weet dat ze zelf een kind te vinden hebben gelegd, of hebben meegewerkt aan het te vinden leggen van een kind.*

De plaats en de persoon bij wie een kind werd uitbesteed moesten geheim blijven. Dit was een erg belangrijk punt in het reglement, want ouders mochten in geen geval te weten komen waar hun kind zich bevond; dit zou immers de drempel tot het te vondeling leggen heel wat verlagen.

- *Men bestede er de grootste zorg aan dat degenen, die een kind hebben achtergelaten, in geen geval de voedster van dit kind kennen, dit om het te vinden leggen en het verlaten van kinderen zoveel mogelijk te beperken.²⁷*
- *De directeur zal de burgemeester inlichten van het plaatsen van een kind in zijn gemeente.*

De vergoedingen, die de voedsters trimestrieel ontvingen, waren niet wettelijk vastgelegd en konden zeer verschillend zijn naargelang de stad en de periode

²⁶ Behoeftige families, die reeds door de plaatselijke weldadigheidsinstelling werden ondersteund, kwamen niet in aanmerking als gastfamilie.

²⁷ Er zijn gevallen bekend van moeders die hun kind te vinden legden, zich daarna opgaven als kandidaat-voedster en zo, tegen vergoeding, hun eigen kind kind opvoedden. Een soort kinderbij-slag avant la lettre!

(Franse, Hollandse, Belgische tijd). In tijden van hoge armoede, lage lonen, werkloosheid, epidemieën waren er veel behoeftigen, vondelingen en verlaten kinderen ten laste van de Burgerlijke Godshuizen en daalden de uitkeringen. Ook verminderde de vergoeding met de stijgende leeftijd van het kind, omdat men oordeelde dat een kind vanaf een bepaalde leeftijd een hulp in het gezin vertegenwoordigde en zo een deel van zijn kost verdiende.

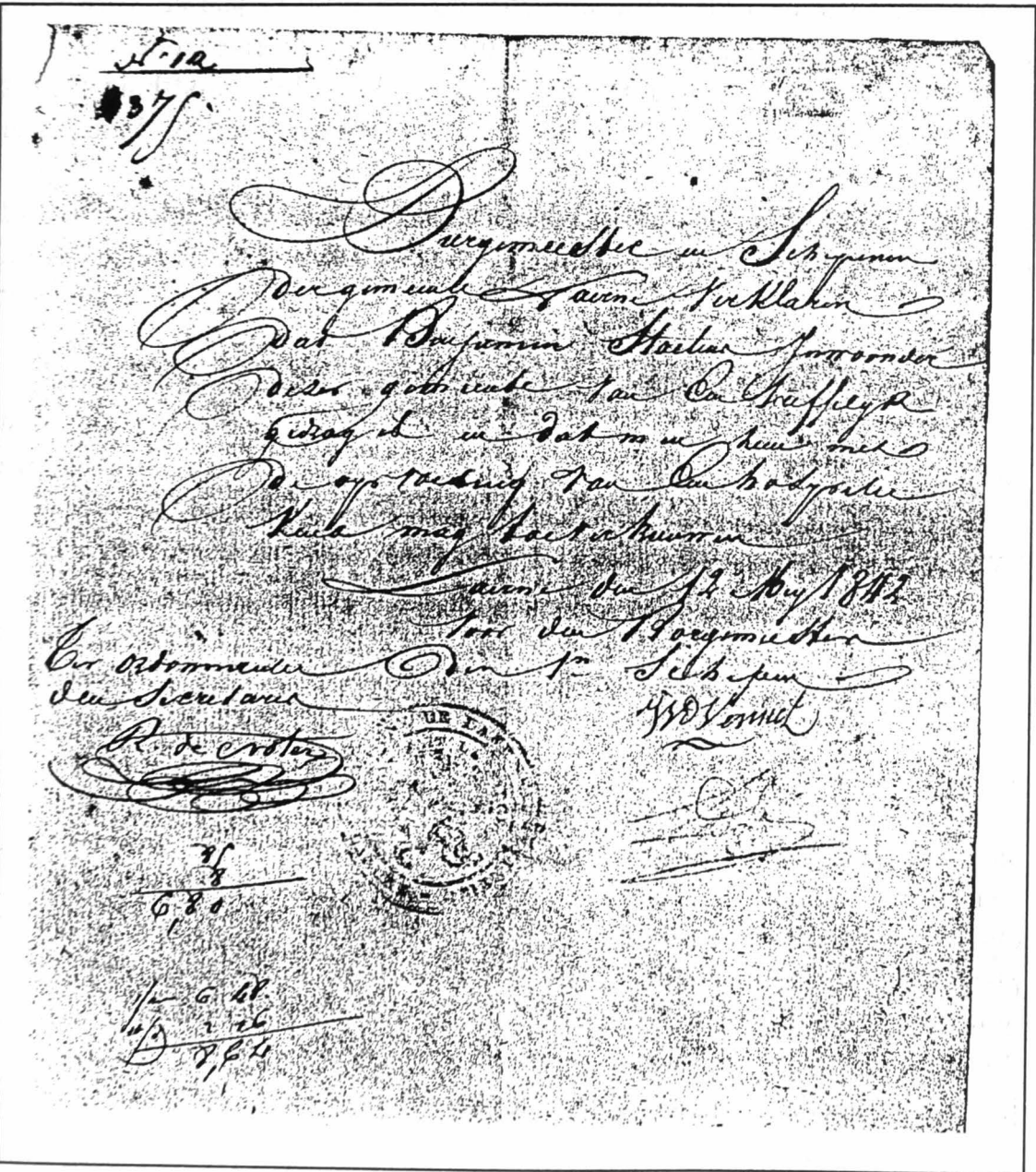

FIG. 6 Getuigenschrift. O.C.M.W.-archief Gent, reg.891.

Een voorbeeld van de trimestriële uitkeringen in 1842:

van 0 tot 1 jaar	19,48 frank
van 1 tot 2 jaar	16,00 frank
van 2 tot 7 jaar	12,17 frank
van 7 tot afdanking	9,00 frank

In het begin van de 19de eeuw werden kinderen al op 12 jaar als volwassen beschouwd, d.w.z. als zijnde in staat door werken in eigen onderhoud te voorzien. Ze werden dan afgedankt door de Burgerlijke Godshuizen, wat betekende dat geen uitkeringen meer werden uitbetaald en dat het kind ofwel werd toevertrouwd aan de voedsterfamilie of terugkeerde naar het vondelingenhuis, die het ergens probeerde te plaatsen als werkkraft. Geleidelijk aan werd de afdankingsdatum uitgesteld en de uitkeringen langer uitbetaald: tot 14, 16 jaar en rond de helft van de eeuw tot 18 en in sommige gevallen zelfs tot 20 jaar.

In ruil voor deze vergoeding moesten pleegouders de kinderen naar best vermogen opvoeden en ze naar school laten gaan. Als behoeftigen waren ze vrijgesteld van betaling van schoolgeld.

Uit het rapport van 20 juli 1855, op vraag van het Provinciebestuur opgemaakt door Charles De Vreese, inspecteur van de Burgerlijke Godshuizen, blijkt echter dat het met de schoolfrekwentie van deze kinderen nogal droevig gesteld was. Op 180 kinderen waren slechts 75 die - onregelmatig - naar school gingen, alhoewel er van de zijde van de gemeentelijke administratie en de school-directie geen enkele tegenstand kon vastgesteld worden. "*Le mal réside dans l'insouciance ou l'esprit de lucre des nourriciers qui cherchent à tirer un parti quelconque des enfants qui leur sont confiés.*"²⁸, vermeldde het rapport, m.a.w. de kinderen moesten vóór alles geld opbrengen.

Op 100 kinderen op schoolleeftijd, aldus het rapport, waren er 41 waarvan de pleegouders weigerden hen regelmatig naar school te sturen omdat de vergoeding die ze ontvingen dit niet toeliet: de kinderen moesten werken.

Jongens, die bij een boer waren geplaatst, moesten vanaf de leeftijd van 9 à 10 jaar het vee hoeden en andere karweitjes verrichten. De meisjes van die leeftijd

²⁸ Vrij vertaald: *Het kwaad ligt in de zorgeloosheid en het winstbejag van de mannen van de voedsters, die trachten een of ander profijt te halen uit de kinderen die hen zijn toevertrouwd.*

messrs

Voir la bande
autographe
n° 56.

Lundi les 30 juillet 1855.

Reçu au greffe le 25 juillet
1855.

Le 22 juil 1855.

Messieurs les Administrateurs.

Afin de satisfaire à la demande de M^r
le Gouverneur de la Province, par lettre datée du 9 Juil-
let 1855, n° 5381, l'Administration, concernant le
nombre des enfants trouvés qui ne reçoivent pas d'instruction
l'honneur de vous adresser les explications suivantes.

1re Parmi les 100 enfants en âge de recevoir de
l'instruction, et qui ne fréquentent pas les écoles, il y en a 81
dont les nourriciers se refusent à les y envoyer, prétendant que
la pension à l'entretien est insuffisante pour les nourrir
sans en retirer quelque service journalier.

2re Les Garçons parvenus à l'âge de 9 à 10 ans, qui
sont placés chez des cultivateurs ou ils sont chargés de la garde
du bétail, ne peuvent se rendre journellement à l'école
de même que les filles qui fréquentent les écoles d'industrie,
ou elles ne reçoivent aucune instruction, et dont le nombre
s'élève à 26 pour les ^{enfants de} deux sexes.

3re Vingt enfants sont affectés de maladies
chroniques, dont la gravité les empêche de fréquenter les
écoles.

4re Treize enfants, âgés de 6 à 8 ans, n'ont pas
encore fréquenté les écoles, les nourriciers ayant diffé-

A la Commission des Hospices Civils de Gand.

FIG. 7 Inspectieverslag betreffende het schoolbezoek van vondelingen.
O.C.M.W.-archief Gent, nr. 830.

werden naar de kantschool gestuurd, waar ze overigens geen onderwijs kregen. Hun aantal beliep 26 voor de beide sexen.

Twintig kinderen waren chronisch ziek, wat hen belette school te lopen.

Dertien kinderen van 6 à 8 jaar waren te klein om de grote afstand tot de dichtsbijzijnde school dagelijks - te voet, natuurlijk - af te leggen.

Eénmaal per week, in Gent was dat de donderdag, werd door de administratie in samenwerking met de dokter die aan het hospice verbonden was, een lijst opgesteld van de kinderen die in een pleegfamilie mochten worden geplaatst. 's Vrijdags kwamen dan de kandidaat-voedsters van buiten de stad een kind ophalen. Zij waren ongetwijfeld vergezeld van hun wettige echtgenoot, want alle dokumenten werden op diens naam opgemaakt. Op enkele uitzonderingen na (Jacqueline Van Kerckhove (Laarne), Albertine Van Doorslaere (Kalken) stond de naam van de voedster in de registers niet eens vermeld. Ook het certificaat afgeleverd door de burgemeester van de gemeente stond op naam van het familiehoofd. In dit getuigschrift verklaarde de burgemeester, dat de betreffende persoon van goed gedrag en zeden was en geschikt was om een kind op te voeden. Dit laatste betekende -theoretisch- dat de burgemeester ook had nagegaan of de materiële voorwaarden vervuld waren, d.w.z. dat de huisvesting voldeed en dat het familiehoofd voldoende bestaansmiddelen had en dus niet tot de behoeftigen van de gemeente behoorde. Voor de toewijzing van een zuigeling was er bovendien een getuigschrift van de dokter nodig. Deze verklaarde wanneer de kandidaat-voedster bevallen was en dat ze de nodige fysieke conditie had om borstvoeding te geven. Op het getuigschrift werd het

F.º	O NTVANGEN van de Commissie der civile Hospicen der stad Gend, de somme van	over
VERLAETE.	dry maenden pensioen van het verlaeten Kind, genaemd verschenen laesten Maert 184	
francs	centimes	
Dit is het merk		van
Ten bywezen van		

FIG. 8 Ontvangstbewijs. O.C.M.W.-archief Gent, nr. 830.

stamnummer van het toegewezen kind geschreven en vaak een berekening van de eerste vergoedingen.

Alle briefwisseling tussen het Bestuur van de Burgerlijke Godshuizen en de pleegouders gebeurde via de burgemeester van de gemeente waar het pleegkind verbleef en dit in beide richtingen.

Nadat een kind was toegewezen aan een voedster van zijn gemeente werd de burgemeester daarover ingelicht door een schrijven van de Commissaris van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen. In deze brief werd hij eraan herinnerd dat van hem toezicht werd verwacht op de goede behandeling en de vaccinatie van de kinderen en op de inachtneming van het reglement. Jaarlijks moest voor ieder kind een certificaat ingevuld worden. Dit moest gebeuren op gedrukte formulieren die door het Bestuur van de Godshuizen werden toegestuurd. In Kalken varieerde het aantal toegestuurde certificaten van 25 tot 60 (in 1829)! Dit getuigschrift was onontbeerlijk voor de driemaandelijke uitkering van de vergoeding. Wanneer bleek dat een kind niet goed behandeld werd, moest de burgemeester een grote letter S in de rand van het certificaat plaatsen. Hij ontving dan binnen de kortste keer het verzoek de veldwachter naar de pleegouders te sturen met het bevel het kind terug naar het vondelingenhuis te brengen, voorzien van zijn kleren en "de gele kaart", een soort persoonsbewijs waarop alle gegevens betreffende het kind vermeld stonden.

Uit meerdere documenten blijkt dat de gemeentelijke overheid dit toezicht echter niet zo nauw nam en gebeurlijke misbruiken en onregelmatigheden niet tijdig of zelfs helemaal niet signaleerden. De twee inspecteurs, die het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen rijk was, konden, gezien de verplaatsingsmogelijkheden van die tijd, de taak onmogelijk overnemen. In zoverre dat men besloot beroep te doen op de parochiegeestelijkheid die overigens een beter en regelmatig contact met de bevolking had.

Op 29.12.1816 richtte de markies Rodriguez d'Evora y Vega, commissievoorzitter van de Burgerlijke Godshuizen te Gent, een plechtig schrijven à *Son Altesse le Prince de Broglie*, bisschop van Gent, waarin hij vroeg of de parochiepriesters toezicht zouden wilden want *l'insouciance de plusieurs nourrices est telle que les enfants qui leur sont confiés croupissent dans la plus grande misère...*²⁹

GEND, den 2. Maart - 1829

Het Bestuur der Godshuizen in GEND,

AAN DEN HEER BURGEMEESTER DER GEMEENTE VAN

Kalken

MYNHEER,

W^x zenden UE. hier nevens den nomber van ~~2~~ gedrukte Certifikaten; verzoeken UE. van die nauwkeurig in te vollen ende afteleveren op zynen tyd aan de Voedsters van uwe Gemeente, die Kinderen van het Bestuur in pensioen hebben; andere Certifikaten als deze gedrukte, en zullen niet aanvaard worden, de zelve zullen aan UE. in tyde toegezonden worden; men verzoekt een Certifikaat voor ieder Kind, zelfs in 't geval 'er meer als een by de zelve Voedster waren, en ook te willen letten dat elk kind werde gevaccineerd.

Gelieft nota te nemen, dat zoo wanneer UE. zoude vernemen dat een Kind slegt zoude opgepast worden, van op den kant van 't Certifikaat te merken eene groote Q en anders niet; daar uit zullen wy verstaan het gene verders moet gedaan worden, en UE. zal dies aangaande in geen verdere correspondentie moeten treden.

Wy hebben d'cere UE. te groeten met hoogagting,

VAN WEGE HET BESTUUR,

over Den Kommissaris van het Bureau der Fondelingen,

Joan Gethard

Gedrukt van Gent
&
Mercurius.

Bericht.

Het Bestuur der Burgerlyke Godshuizen van Gent geeft te kennen dat de personen, welke jongelingen van beide geslachten, oud van 10 tot 15 jaren, in opvoeding zonden willen aanvaarden, tegen behoorlyken prys, zich aan het voornoemde Bestuur dagelyks inoffen adresseren, Bureau der Voordelingen.

3 Augustus 1847.

ADVERTENTIE.

BERICHT.

Het Bestuur der Burgerlyke Godshuizen van Gent, geeft te kennen, dat de personen welke jongelingen van beide geslachten, oud 10 tot 15 jaren, in opvoeding zonden willen aanvaarden, tegen behoorlyken prys, zich aan het voornoemde Bestuur dagelyks inoffen adresseren, Bureau der Voordelingen. (935)

DOOR UYTSCHHEYDING VAN HUERHOUDERY. OPENBARE EN VRYWILLIGE VERKOOPING

Van gegarnierde Vigilanten en Bertine met dyssel, aenschynen en limonieren, een Tilbury, 4 Stoomboot-Wagens, 2 Camions, 8 Smalle-Wagens en bree-den Hoogen-Wagen, 8 goede Dienst-Peerden, met harnassuren en voorder gerief, eenig oud Yzer.

Op Vrydag 9 Augusty 1847, ten negen uren 's morgens, in de Molensstraat, N° 29, te Gent, door behoorlyk ministerie en op tyd van twaling. (912)

DOOR UYTSCHHEYDING VAN DILIGENCE-DIENST. OPENBARE EN VRYWILLIGE VERKOOPING

PUBLIEKE VERKOOPING VAN

VIER BOOTEN,

Op Maendag 9 Augusty 1847, ten dry uren naermiddag, een de Lievebing te Gent, door L. LELIAERT.

- 1° Een 800T metende 11 tonnen;
- 2° Een " " " 10 "
- 3° Een " " " 7 "
- 4° Een " " " 6 "

De selve konnen dagelyks geëxamineert worden, ten de Appelbrug, van heden Woensdag 4 Augusty tot den dag der verkoop. (951)

ON SOUSCRIT

chez

Mre A. DUJARDIN,
rue du Soleil à Gand,

à G.

ANNALES DE LA SOCIÉTÉ ROYALE

DES

BEAUX-ARTS ET DE LITTÉRATURE DE GAND.

Ces Annales se publient par livraisons et forment par année complète un volume d'environ 300 pages, avec gravures et lithographies.

Prix d'abonnement sept francs par année.

VOLUME DE 1846-1847.

La 4e livraison paraîtra incessamment.

Sommaire du volume :

Retour sur op Jacob Van Artevelde (discours couronné au concours de 1845); par Ecrevisse. — Jacques Van Artevelde (admiration couronnée en 1845); par J. De Winter. — Ode; par Prind.

FIG. 10 Bericht aan de kranten, O.C.M.W.-archief Gent, nr. 830.

Knipsel uit: Gentschen Mercurius, nieuws- en advertentieblad, verschijnende den Zondag, Woensdag en Vrijdag, No.3895, Woensdag 4 Augusty Ao.1847, O.C.M.W.-archief Gent, nr. 830.

In zijn prompte antwoord van 02.01.1817 liet de bisschop via zijn vicaris-generaal weten dat hij besloten had de nodige maatregelen te nemen om het lot van deze arme kinderen te verbeteren door aan de Heren Pastoors opdracht te geven al het mogelijke te doen. Deze samenwerking werd in dank aanvaard en zou van lange duur zijn, want op 17.02.1851 richtte de toenmalige bisschop van Gent een schrijven tot zijn pastoors, waarin hij hen tot waakzaamheid aanzette en vroeg een jaarlijks rapport betreffende de toestand der vondelingen op te stellen.

De provinciale overheid stuurde het gemeentebestuur jaar- lijks een uitnodiging tot het betalen van hun bijdrage voor het onderhoud van de vondelingen en verlaten kinderen. In 1819 bedroeg deze voor de gemeente Kalken 293,74 florijnen.

Gent, den 17 February 1851.

Mynheer den Pastor,

Misschien zyn er op uwe parochie door het bestuer der hospiten van Gent vondelingen geplactst om er opgevoed te worden. In zulk geval bevelen wy die kinderen aen uwe byzondere waekzaamheyd; indien dezelve verwacerloosd wierden door degenen aen wie zy toevertrouwd zyn, geliefd ons hiervan spoedig te verwittigen; wy zyn ten vollen oertuygd dat de Heeren der hospiten die regtzinnig het goed dier ongelukkigen betrachten, er met voorzigtigheyd door alle mogelyke middels zullen in voorzien. Wees zo goed ons jaarlyks in de maend Mey, een verslag nopens den toestand en gedrag dier vondelingen die zich op uwe parochie mogten bevinden, toe te zenden.

Aenveerd, Mynheer den Pastor, de verzekering van onzen waren eerbied.

† L.-J., Biss. van Gent.

FIG.11 *Bisschoppelijk schrijven aan de pastoors.* O.C.M.W.- archief Gent, nr. 830.

De pleegfamilies in Laarne en Kalken

Op enkele uitzonderingen na werden de vondelingen en verlaten kinderen in Laarne en Kalken geplaatst bij arbeiders of kleine boeren. Deze mensen hadden het moeilijk om rond te komen en leefden vaak op de armoedegrens. Boeren met een bedrijf van 2 à 3 ha ³⁰ leefden bijna in gesloten economie, d.w.z. dat ze grotendeels zelf verbruikten wat hun bedrijf voortbracht. Ze hadden te eten, maar een gering inkomen in speciën. Vaak waren het families met veel kinderen en deze mensen kwamen moeilijk aan het nodige geld voor uitgaven als kledij, schoolgeld, dokterskosten, belastingen, pachtgeld, enzomeer. Arbeiders werkten voor een karig loon, hadden een moestuin en wat kleinvee waarmee ze de uitgaven voor voeding probeerden te beperken, maar moesten iedere cent tweemaal omkeren alvorens hem te besteden. Beide categorieën konden een neveninkomen dan ook goed gebruiken om de vele kinderen te voeden, te kleden, naar school te sturen, huishuur, belastingen, dokterskosten, geneesmiddelen,... te betalen. Dit neveninkomen zochten ze meestal in de huisnijverheid (spinnen, weven, kantklossen, handschoenen maken,...) en door een zuigeling van het vondelingenhuis op te voeden verdiende een voedster ongeveer een half dagloon zonder dat het een extra uitgave meebracht. Grotere pleegkinderen konden iets bijverdienen door te helpen in het huishouden, koeien te hoeden, te werken in de moestuin, te zorgen voor de kippen, konijnen, de geit, het schaap, het varkentje.

Het bestuur van de Burgerlijke Godshuizen hield bij het toewijzen van pleegkinderen rekening met de staat van armoede van de gemeente. De publieke weldadigheid was gemeentelijk georganiseerd en het verschil tussen deze gemeenten kon erg groot zijn. Gemeenten met veel behoeftigen en met beperkte middelen om deze mensen te helpen, kregen voorkeur en uiteraard kwamen er uit deze gemeenten dan ook meer aanvragen. Laarne en Kalken waren zulke gemeenten en er werden dan ook opvallend veel kinderen geplaatst.

In 1801 had Laarne op een bevolking van 2395 inwoners 200 ingeschreven armen of 8.35% van de bevolking. Het Weldadigheidsbureau van de gemeente had een jaarlijks inkomen van 790,92 F wat een bedrag van 3,95F per hulpbehoevende toeliet. In 1846 waren er op 3865 inwoners 682 ingeschreven

armen of 17,65% van de bevolking. De inkomsten van het Weldadigheidsbureau bedroegen toen 2041,98F wat nog een uitkeringsbedrag van 2,99F per arme mogelijk maakte.³¹

De armen in de gemeente Kalken waren er nog slechter aan toe: in 1801 had deze gemeente op een bevolking van 3899 inwoners de zorg over 264 armen d.i. 6,77% van de bevolking. Maar het Weldadigheidsbureau had slechts een inkomen van 595,28F wat mogelijke uitkering van 2,25F per arme gaf. In 1846 waren er 764 ingeschreven armen op een bevolking van 4920 inwoners of 15,52%. Het inkomen van de Armenkas bedroeg toen 787,71F wat een uitkering van 1,03F per arme gaf. Het lijkt ons dan ook geen toeval dat in Kalken 50% meer kinderen (totaal 107) werden geplaatst dan in Laarne (totaal 71).

Wanneer we de uitkeringsmogelijkheden van onze gemeenten vergelijken met de 25 gemeenten van het arrondissement Dendermonde dan moeten we vaststellen dat in 1846 Kalken, met 1,03F, op de laatste plaats komt en Laarne op de 19de plaats. Bovendien zijn de verschillen enorm groot:

Denderbelle:	13,15F
Wieze:	12,41F
Mespelare:	11,62F
Wichelen:	11,18F
Uitbergen:	10,47F
Schellebelle:	7,65F

De gemeente Wetteren, waar trouwens ook veel vondelingen en verlaten kinderen werden geplaatst, hield het midden tussen Laarne en Kalken met 2,44F.³²

³¹ De cijfers die P.-C. Vander Meersch (zie voetnoot 32) aanhaalt m.b.t. het inkomen van de weldadigheidsbureaus slaan slechts op het **vaste inkomen** van het armenbestuur. De *staat van begroting van het jaar 1846* van de gemeente Laarne vermeldde inderdaad een vast inkomen van 2080,18 F. Daar moeten echter de **bultengewone ontvangsten** aan toegevoegd worden. Deze inkomsten kwamen o.m. van legaten en giften in geld, opbrengst van geldinzamelingen, afgeloste kapitalen opnieuw te beleggen, gemeentesubsidies, enz... in totaal een bedrag van 5611,14 F zodat de ontvangsten samen 7691,32 F waren. Dat bracht het gemiddelde per behoeftige op meer dan 11 F. (Bron: Rijksarchief Beveren, gemeentearchief modern Laarne, nr. 48.)

De armen ontvingen hoofdzakelijk hulp in natura, dit om te vermijden dat de hulp op de verkeerde plaats terecht zou komen, bv. in de herberg. Op regelmatige tijden waren er bedelingen van brood, brandhout, kleren, dekens,... Het weldadigheidsbureau betaalde ook doktersrekeningen, schoolgeld.

³² P.-C. VANDERMERSCH, *De l'état de la mendicité et de la bienfaisance, dans la province de la Flandre Orientale, depuis le règne de Marie-Thérèse jusqu'à nos jours (1740-1850)*, Bruxelles, 1852, p. 60 en 80.

Recu le 29 Février 1819

PROVINCE

DE LA

Flandre Orientale.

GAND, le 12 Février 1819.

1.e DIVISION.

Dépenses des Enfants
trouvés et abandonnés
exercice 1818.

On indique la cote part
des communes, et on en
ordonne le versement.

Les Etats députés de la Flandre orientale,

*A Mr. le Bourguemaitre ou Maire de la commune
de Kalken*

*Extrait
ordonné aux
trouvés
1818
1819*

MONSIEUR, Sa Majesté ayant fixé le contingent des communes dans la dépense des Enfants trouvés et abandonnés de l'exercice 1818, aux trois quarts des sommes payées pour l'exercice de 1817, S. Exc. le Ministre de l'Intérieur demande que ces sommes soient de suite mises à sa disposition.

En conséquence, nous vous invitons à faire verser dans la quinzaine de la date de la présente, par le Receveur municipal, à la caisse du Receveur particulier de votre arrondissement, la somme de 293 florins 74 cents, qui forme la cote part de votre commune, calculée d'après la proportion indiquée.

Cette somme est imputable sur celle allouée pour cet objet au titre II § I de votre budget de l'exercice 1818.

Signé Le B.^m DE KEVERBERG, Président.

Par ordonnance des Etats :

LE GREFFIER,

Kalken

FIG.12 Uitnodiging tot betaling van de jaarlijkse bijdrage aan de provincie.
Rijksarchief Beveren, Gemeentearchief (modern) Kalken, nr. 137.

Vergelijken we deze bedragen nu met de vergoedingen die betaald werden voor het opvoeden van een pleegkind - in 1842: 19,48F per trimester voor een zuigeling - dan begrijpen we dat het Vondelingenhuis geen probleem had om voedsters te vinden.

Voor sommige families was het grootbrengen van deze kinderen waarschijnlijk een heel belangrijke bron van inkomen, door de vergoedingen enerzijds en werkkracht anderzijds.

Ambroise De Smet, afkomstig uit Aalst en gehuwd met **Maria, Jacoba Van Kerckhove** had, buiten zijn eigen kinderen, in zijn woning in de Vromondstraat te Kalken, bestendig 1 tot zelfs 7 pleegkinderen. In totaal werden er van 1806 tot aan zijn dood in 1832 niet minder dan 18 vondelingen of verlaten kinderen geplaatst waarvan verschillende tot hun volwassenheid in de pleegfamilie bleven. Waarom deze familie zoveel kinderen kreeg toegewezen heb ik niet kunnen uitmaken. Het zou interessant geweest zijn het beroep van deze man te kennen. Waarschijnlijk kon hij veel werkkrachten gebruiken hetzij als landbouwer, of thuiswever,... In elk geval mogen we aannemen dat het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen tevreden was over de wijze waarop hij de kinderen behandelde.

Het is opvallend dat in Laarne en vooral in Kalken veel kinderen werden geplaatst in de periode gaande van 1820 tot 1830 (75 kinderen) . Na deze periode verminderde het aantal spectaculair: na 1845 nog een twintigtal kinderen voor de beide gemeenten samen. Nochtans nam het aantal vondelingen in het vondelingenhuis te Gent nauwelijks af. De kinderen werden wel in andere gemeenten geplaatst waar, door de crisis in de textiel gepaard aan de mislukte aardappel- en graanoogsten, schrijnende armoede heerste vooral bij thuisspinners en -wevers. Het overgrote deel van de vondelingen en verlaten kinderen vonden een pleegfamilie in het gebied Gent-Eeklo(Meetjesland)³³, de Leiestreek, de streek tussen Leie en Schelde en, dichterbij ons, in Lokeren en Zele.

³³ Zo waren er in 1846 te Aalter nog 200 weefgetouwen actief op 500, te Bellem 85 op 190, te Evergem 200 op 800, te Hansbeke 50 op 200, te Merendree 90 op 200, te Nazareth 150 op 450.
Bron: P.-C. VANDER MEERSCH, *De l'état de la mendicité et de la bienfaisance dans la province de la Flandre Orientale*, Bruxelles, 1852.

VERLATEN KINDEREN IN DE 19DE EEUW UITBESTEED TE LAARNE OF TE KALKEN

Het O.C.M.W.-archief te Gent omvat, wat de verlaten kinderen betreft, 12 boekdelen, registers, genummerd van E.D.853 tot E.D.864. (E.D.= Enfants Délaissés).

In de volgende lijst wordt telkens eerst het boekdeel, vb. E.D.853, het aantal inschrijvingen of stamnummers, vb. 1/188, vervolgens de begin- en einddatum, vb. aug.1796/jan 1809 aangeduid.

E.D. 853//1/188: van aug.1796 tot jan.1809

E.D. 158 Jeanne Livine Verschaffelt
werd verlaten op 06.11.1806 en achtereenvolgens geplaatst
bij **Joseph L'anglé** te Laarne, tot 12.11.1806,
bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot 31.03.1809.

E.D. 854/853bis//1/188: van dec.1809 tot juni 1814³⁴

E.D. 70 Jeanne Livine Verschaffelt
geplaatst bij **Ambroise De Smet** tot + 16.01.1813.³⁵

E.D. 855//189/332: van jan. 1814 tot mei 1817

E.D. 220 Bernard François Van Trappen
werd geboren te Gent op 29.01.1812, verlaten op 27.10.1814 en
geplaatst bij **François Demaere** (echtg. Marie Van Kerckhove) te
Laarne, tot + 02.08.1817.³⁵

E.D. 241 Seraphin Noppens
was 4j. toen hij met de 3 andere kinderen van de familie werd
verlaten te Oosterzele op 06.06.1815. Men plaatste hem bij **Benoit**
Ganseman te Kalken, van 01.02.1817 tot 12.05.1820.

³⁴ Een bis-register werd geopend wanneer er geen voldoende plaats meer was in de vorige register(s)
om de verschillende voed(st)ers en hun vergoedingen in te noteren.

³⁵ + betekent : overlijden

E.D. 856//333/352: van mei 1817 tot dec. 1819

- E.D. 414 **Virginie Van Coppenolle**
werd geboren te Ronse in nov. 1817 en verlaten op 16.06.1816.
Ze werd achtereenvolgens geplaatst
bij **Gilles Frans De Bock** te Kalken, "près de l'église, entre le canal
et le moulin", van 19.06.1818 tot 24.12.1825,
bij **Pieter Franciscus Vijvermans** (echtg. Albertine Van De Weghe),
arbeider, Biest of Kruisen te Kalken, van 13.01.1826 tot 09.05.1829,
waarna het kind terug naar de moeder ging.
- E.D. 435 **Pierre Gijselinck**
werd op 2jarige leeftijd verlaten op 18.08.1818 en geplaatst bij
Jean De Vlieger (echtg. Marie Staelens), werkman, Oostrem te
Laarne, van 23.08.1818 tot hij op 21.01.1825 werd teruggevraagd
door de burgemeester van Melsen.
- E.D. 491 **Constance De Mulder**
werd op 3jarige leeftijd verlaten op 01.04.1819 en geplaatst bij
Gilles De Bock, "près de l'église à Calcken", van 14.04.1819 tot
23.06.1820.
- E.D. 520 **Charles De Bruyne**
werd geboren te Schelderode op 08.02.1816 en verlaten op
26.07.1819, verbleef bij **Jean De Smet**, Kasteelhoek te Laarne, van
31.07.1819 tot 23.06.1820.
- E.D. 530 **Charles De Kocker**
werd geboren op 18.09.1810 en door zijn moeder verlaten (vader
zat een gevangenisstraf uit van 5 jaar) samen met nog 3 jongere
kinderen. Hij werd geplaatst bij **Jean De Smet** te Laarne, van
24.09.1819 tot 23.05.1820.

E.D. 857//553/814: van 23.12.1819 tot 21.10.1833

- E.D. ??? **Lievin Désiré Marijns**
werd geboren op 02.08.1833, verlaten op 22.08.1833. Men plaatste
hem bij **Pieter (Petrus) Bracke**, in het Quaestraatje te Laarne, van
27.10.1833 tot + 08.01.1834.

E.D. 858//815/1046: van 04.11.1833 tot 12.02.1839

E.D. 881 Gertrude Van Hecke

werd geboren te Leuven op 16.03.1835, verlaten op 11.04.1836 en achtereenvolgens geplaatst bij Seraphin De Bruyker (echtg. Anna Maria Audenaerde), landbouwer op Klein Gent te Laarne, van 15.04.1836 tot juli 1857,

Petrus Bracke te Laarne, van 10.07.1857 tot maart 1859.

E.D. 905 August Uytendenhauwen³⁶

werd geboren op 17.01.1837, verlaten op 22.01.1837 en geplaatst bij Pieter Bracke te Laarne, tot 04.02.1837.

E.D. 924 Jean-Baptiste Van Loo

werd geboren op 04.04.1837, verlaten op 04.04.1837 en geplaatst bij Mattheus Hoogewijs te Kalken, tot + 17.05.1837.

E.D. 985 Elisa De Winter

werd geboren in het correctiehuis op 18.01.1838, verlaten op 02.02.1838, geplaatst bij Sylvestre De Vreese te Kalken, tot + 03.04.1838.

E.D.1014 Aminda De Vijlder

werd geboren op 22.04.1838, verlaten op 23.04.1838 en geplaatst bij Livinus Bracke (echtg. Camille Spruyt), dagloner, Dorp te Laarne, van 04.05.1838 tot + 01.11.1838.

E.D. 859//1047/1269: van feb.1934 tot 07.11.1844³⁷

E.D.1217 Maria Sylvia Van De Velde

werd geboren op 19.01.1837, verlaten te Laarne op 06.10.1843 en geplaatst bij Mattheus Van De Velde, te Laarne, tot + 28.06.1844.

³⁶ Pasgeboren kinderen die bij de verlaten kinderen staan geregistreerd, werden door de moeder achtergelaten kort na de bevalling in "vroedkundige school van de Bijloke" te Gent. Ze werden dan geassimileerd tot vondeling. Zo werd deze August Uytendenhauwen 4 dagen later ingeschreven in het vondelingenregister onder het nummer : E.E.3840 (zie verder).

³⁷ Vanaf deze periode was het sterftecijfer zo hoog, dat bijna geen kinderen konden uitbesteed worden. Ze stierven in het vondelingenhuis aan: syphilis, marasme(ondervoeding, uittering), pokken, tuberculose, sclérème(?), convulsies, hersenvliesontsteking, koudvuur, enteritis, mazelen (ongeveer in deze volgorde met belangrijkste doodsoorzaak vooraan).

E.D. 860//1270/1500: van 11.11.1844 tot 18.02.1848

E.D.1308 **Maria Joanna Stevens**

werd geboren in het correctiehuis op 22.05.1845, verlaten op 04.06.1845 en geplaatst bij **Angelus Schepens** te Laarne, van 13.06.1845 tot 02.10.1846, waarop het kind aan de moeder werd teruggeschonken.

E.D. 861/1501/1722: van 10.02.1848 tot 06.01.1852

E.D.1676 **Maria Justina Verhaeghe**

werd verlaten op 25.08.1851, geplaatst bij **Pierre Pauwels** (echtg. Marie Livine De Geest), werkman, Ertbuur te Laarne, van 07.09.1851 tot + 19.05.1852.

E.D. 862//1723/1955: van 16.01.1853 tot 05.07.1858

E.D. 863//1956/2182: van 10.09.1858 tot 22.06.1864

E.D. 864//2183/2419: van 11.07.1864 tot 07.02.1872³⁸

E.D.2225 **Maria Josephina Baeten**

werd geboren op 13.11.1865, verlaten op 07.03.1866 en geplaatst bij **Joannes Van Swol** (echtg. Livina Vervaet), landbouwer in de Kerkstraat te Laarne, van 05.10.1866 tot 29.06.1867.

E.D.2392 **Arthur Constantinus Van Der Holst**

werd geboren op 22.02.1871, verlaten op 07.03.1871 en geplaatst bij **Livinus Penne** te Kalken van 16.04.1866 tot 05.06.1871, waarna het kind naar Kortrijk werd gebracht, de geboorteplaats van de moeder, die in de vroedschool was overleden.

E.D.2393 **Gustavus Eduardus Stuyvaert**

werd geboren op 01.03.1871, door de meid van de vroedschool binnengebracht - omdat de beide ouders overleden waren - op 08.03.1871 en achtereenvolgens geplaatst bij

³⁸ Het aantal overlijdens in het vondelingenhuis neemt sterk af.

Carolus Ludovicus Staelens te Kalken, van 11.03.1871

Petrus De Wilde (echtg. Isabeau Vermeersche), landbouwer in de Rivierstraat /Breestraat te Laarne, van 11.07.1872 tot 12.06.1883. Na afdanking, op 12jarige leeftijd, werd het kind toevertrouwd³⁹ aan **Emmanuel Meesters (De Meester)**, landbouwer op Ertbuur te Laarne.

E.D.2404 **Maria Clementina De Buck**

werd geboren op 21.05.1871, verlaten op 01.06.1871 en achtereenvolgens geplaatst bij

Livinus Penne te Kalken, tot 21.05.1872,

Felicien Van Damme (echtg. Rosalia Tollenaere), zwingelaar in het Dorp te Kalken, van 22.05.1872 tot september 1885. Het kind werd toen afgedankt.

VONDELINGEN IN DE 19DE EEUW UITBESTEED TE LAARNE OF TE KALKEN

De vondelingen zijn geregistreerd in 32 volumes. De classificatie is dezelfde als bij de verlaten kinderen op de beginletters na : E.E.= Enfants Exposés.

E.E. 871//1/188: van 03.10.1791 tot 18.09.1805

- E.E. 18 Jeanne Livine Van Groenweghe werd gevonden op 01.01.1796 en geplaatst bij *Charles Vermeiren* te Kalken tot + 02.02.1807.
- E.E. 19 François Leopold Smorgens werd gevonden op 22.02.1796 en geplaatst bij *Josse Haerens* te Kalken, van 13.11.1807 tot zijn afdanking op 26.03.1808, waarna het kind aan deze familie werd toevertrouwd.⁴⁰
- E.E. 33 André Quaedham werd gevonden op 8 germ. j.8 (29.03.1798) en geplaatst bij *Lievin Oogewijs*, landbouwer "dichtbij het maegere" (Magretstraat) te Laarne, tot 28.03.1810.
- E.E. 103 Eugénie du Temple werd gevonden op 5 messidor j.11 (23.06.1803) en geplaatst bij *Albert Bennestekker* te Laarne, van 29.07.1809 tot
- E.E. 109 Virginie La Porte werd gevonden op 9 fruct. j.11 (27.08.1803) en geplaatst bij *Lievin Oogewijs* te Laarne, tot 9 germ. j.12 (30.03.1803).
- E.E. 137 Napoléon Victoire werd gevonden op 24 germ.j.12 (15.04.1804) en geplaatst bij *Jean Vervenne*, landbouwer in de Termstraat te Laarne, tot 6 vend.j.13 (28.09.1805).
- E.E. 187 Angélique Du Soir werd gevonden op 13 fruct.j.13 (03.09.1805) en geplaatst bij *Ambroise De Smet*, Vromondstraat te Kalken, van 31.12.1807 tot 12.04.1816, datum waarop "l'enfant ci-dessus est disparu de sa pension".

⁴⁰ Zie hoger. "Josse Haerens à Calcken a promis de nourrir et d'entretenir l'enfant ci-dessus jusqu'à sa majorité, le tout pour le produit de son travail.

E.E. 872//189/376: van 20.07.1805 tot 28.04.1809

- E.E. 194 **Madeleine Image** werd gevonden op 20 brum.j14 (12.10.1806) en geplaatst bij **Pierre François De Wilde** (echtg. Anna Maria De Rocker), landbouwer in de "Donsaertstraat" (Hanselaerstraat?) te Kalken, tot + 06.01.1806.
- E.E. 203 **Aspasie La Bienheureuse** werd gevonden op 21.01.1806 en geplaatst bij **Marie Jacqueline Van Kerckhove** bij François De Maere, landbouwer in de Termstraat te Laarne, tot + 16.04.1806.
- E.E. 212 **Cathérine Douxregard** werd gevonden op 13.03.1806 en geplaatst bij **Lievin Oogewijs** te Laarne, van 16.03.1806 tot het kind aan de moeder werd teruggegeven op 11.10.1808.
- E.E. 220 **Bernard Van Trappen** werd gevonden in 1806 en geplaatst bij **Frans De Maere**, landbouwer in de Termstraat te Laarne, van tot
- E.E. 222 **Aimé La Vertu** werd gevonden op 21.05.1806 en achtereenvolgens geplaatst bij **Lievin Meynsch**, Zomerstraat te Kalken, van 24.12.1809 tot 27.07.1811, bij **Albertine Van Doorslaere** te Kalken, van 28.07.1811 tot 24.07.1812.
- E.E. 260 **Napoléon Vainqueur**⁴¹ werd gevonden op 18.02.1807 en geplaatst bij **Lievin Schamphelere**, gehucht Beervelde te Kalken, tot 20.03.1809.
- E.E. 280 **Françoise Haeghe** werd gevonden op 04.09.1807 en achtereenvolgens geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, van 08.07.1809 tot 31.03.1810, **Albertine Van Doorslaere** te Kalken, van 01.04.1810 tot 24.07.1812.
- E.E. 343 **Félix De l'orme** werd gevonden op 08.11.1808 en geplaatst bij **Pierre Pringels**, Hanselaerstraat te Kalken, tot de afdanking op 11.02.1822, waarna het kind aan de familie werd toevertrouwd.
- E.E. 365 **Victoire Mignonne** werd gevonden op 11.02.1809 en geplaatst bij **Wwde Van Peteghem**, Rechtstraat (?) te Laarne tot + 18.08.1809

⁴¹

Een week vóór het kind gevonden werd haalde Napoleon een overwinning bij Eylau (Pruisen)!

E.E. 873//377/548: van 29.04.1809 tot 18.10.1811

- E.E. 391 **Marie Natalie Savon** werd gevonden op 02.09.1809 en achtereenvolgens geplaatst bij **Lievin Meynsch**, Zomerstraat te Kalken, tot 30.12.1809, **Ambroise De Smet** te Kalken, tot 04.01.1822, waarna het kind aan deze familie werd toevertrouwd.
- E.E. 419 **Anne Van Dorpel** werd gevonden "op de dorpel van het hospice op de Vlasmarkt" te Gent, op 27.02.1810 en geplaatst bij **Wwe Benoit Ganseman**, Dorpsplaats te Kalken, tot 15.08.1811.
- E.E. 424 **Marie De Boots** werd gevonden op 27.02.1810 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot + 18.03.1810.
- E.E. 424 **Anne Colette Onderstraete** werd gevonden "dans la rue Basse" te Gent, op 09.03.1810 en geplaatst bij **Lievin Oogwijs** te Laarne, tot 04.07.1823. Dit meisje is dan "transportée au registre d'Estropiés, folio 210".
- E.E. 460 **Paul Rateau** werd gevonden, en face de la maison "le Rateau", op 08.08.1810 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot 03.10.1822, waarna het kind aan deze familie werd toevertrouwd.
- E.E. 493 **Sophie De L'Escaut** werd gevonden in de "rue Basse de l'Escaut" te Gent, op 23.02.1811 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot 08.04.1820.
- E.E. 500 **Charles Pacifique** werd gevonden op 18.03.1811 en geplaatst bij **weduwe Ganseman** te Kalken, tot + 20.04.1811.
- E.E. 529 **August Tapis** werd gevonden op 26.08.1811 en geplaatst bij **Machair Van Acker** (echtg. Petronella Verhofsté), landbouwer in de Rivierstraat te Laarne, van 22.12.1811 tot 26.03.1813.

E.E. 874//549/686: van 30.10.1811 tot 19.04.1813

- E.E. 635 **Jean Portael** werd gevonden op 23.09.1812 en geplaatst bij **Constantin Van Brussel** te Kalken, tot + 03.10.1812.
- E.E. 669 **Camille Napoléon De La Truie** werd gevonden "dans la rue aux Truies" te Gent, op 07.02.1813 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot op 01.07.1824 het kind aan deze familie werd toevertrouwd.

- E.E. 678 **Clemence Jolivet** werd gevonden op 29.03.1813 en geplaatst bij **Lievin Hoogwijs**⁴² te Laarne, tot 25.03.1825, waarna het kind aan de pleegfamilie werd toevertrouwd.

E.E. 875 of 874 bis

- E.E. 282 **Hortense Camelie** werd gevonden op 11.09.1807 en geplaatst bij **Armand Berlamont**, Nieuwstraat te Kalken, van 31.03.1820 tot 30.03.1821.
- E.E. 407 **Joseph Vanden Gang** werd gevonden op 04.12.1809 en geplaatst bij **Antoine De Bock**, ketelboeter (ketellapper) in de Lepelstraat te Laarne, van 19.08.1820 tot 09.08.1821.

E.E. 876//687/860: van 21.04.1813 tot 01.10.1814

- E.E. 749 **Louise Meunier** werd gevonden op 25.10.1813 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot + 12.05.1820.
- E.E. 816 **Jacques Du Portail** werd gevonden op 02.05.1814 en geplaatst bij **Laurent Fiers** te Laarne, tot + 26.07.1814.

E.E. 877//861/1092: van 05.10.1814 tot 20.01.1817

E.E. 878//1093/1350: van 21.01.1817 tot 30.04.1819

- E.E.1176 **Henriette Krevelstege** werd gevonden "dans la ruelle Krevelstege" te Gent, op 15.07.1817 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot + 23.08.1825.
- E.E.1266 **Dominique Van Windeke** werd gevonden te Scheldewindeke op 22.05.1818 en geplaatst bij **Joseph Beckman** (echtg. Petronella Dierick), arbeider-wever, Dorp, "près de l'endroit où l'on tire l'oiseau" te Kalken, tot 18.11.1829, waarna het meisje aan de pleegouders werd toevertrouwd.

⁴²

Zo zie je maar hoe gemakkelijk de schrijfwijze van een naam kon veranderen: van Oogewijs via Oogwijs naar Hoogwijs!

- E.E.1283 **Jossine Vendangé** werd gevonden op 29.08.1818 en geplaatst bij **Frans Roels** (echtg. Jeanne Marie Van Ackere), landbouwer/herbergier op Herrebuer (Ertbuur) te Laarne, tot 02.01.1822.
- E.E.1316 **Elfride Ettom** werd gevonden op 30.12.1818 en geplaatst bij **Jean De Smet** in de Kasteelhoek te Laarne, tot 09.03.1821, waarna het kind terug aan de moeder werd bezorgd.

E.E. 879//1351/1614: van 03.05.1819 tot 29.06.1821

- E.E.1361 **Paul De La Quinquet** werd gevonden op 30.06.1819 en geplaatst bij **Louis Scherre** (echtg. Catharina Broeckhove), arbeider, Dorp te Kalken, tot + 06.08.1819.
- E.E.1415 **Angéline Spiegel** werd gevonden op 26.11.1820 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, van 11.06.1820 tot 03.04.1829.
- E.E.1454 **Pierre Ocar** werd gevonden op 04.04.1820 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot +22.04.1820.
- E.E.1456 **Séraphine Swalm** werd gevonden op 10.04.1820 en geplaatst bij **Pierre Van Rijsselberghe** (echtg. Christine De Baere), arbeider, Kerkstraat te Kalken, tot + 22.04.1820.
- E.E.1477 **Louise Stoppelberg** werd gevonden op 02.06.1820 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot teruggave aan moeder op 24.11.1820.
- E.E.1488 **Thérèse Saille** werd gevonden op 22.06.1820 en geplaatst bij **Jacques Troch** (echtg. Petronella Van Veirdegem), werkmans uit de Zomerstraat te Kalken, tot + 13.03.1820.
- E.E.1504 **Cornelie Koornmate** werd gevonden op 26.07.1820 en geplaatst bij **Wwe De Bock** te Kalken, tot 17.11.1820.
- E.E.1520 **Christine Wimpel** werd gevonden op 26.09.1820 en geplaatst bij **Baudouin Clement** te Kalken, tot + 26.04.1822.
- E.E.1542 **Charles Emmanuel Velghe**⁴³ werd gevonden (briefje met naam) op 30.09.1820 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** Kalken, tot 04.10.1821, waarna het kind aan de moeder werd teruggegeven.

⁴³ Deze gewone, bestaande familienaam stond vermeld op een begeleidend briefje. Soms was dat de naam van de moeder, soms ook wel de echte naam van het kind. In die tijd werd het kind dan onder deze naam ingeschreven, maar later, naar de jaren vijftig toe, gaf men niettemin een andere, typische vondelingennaam, dit om te vermijden dat de ouders op eigen initiatief hun kind zouden terugvinden. Zie verder E.E. 5081 en E.E. 5714.

E.E.1595 **Louis Anto** werd gevonden (briefje met naam) op 14.04.1821 en geplaatst bij **Leonard Van Kerschaver** te Kalken, tot 14.09.1821.

E.E. 880//1615/1878: van 02.07.1820 tot 04.07.1824

E.E.1639 **Marie Françoise Toey** werd gevonden op 17.09.1821 en geplaatst bij **Bernard Paelinck** (echtg. Livina Jacoba Van havermaet), wever, wijk Beervelde te Kalken, tot + 01.10.1821.

E.E.1646 **Clemence Van Acker** werd gevonden (briefje met naam) op 17.09.1821 en geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, tot 06.04.1832, waarna het kind aan de pleegfamilie werd toevertrouwd.

E.E.1846 **Carel-Louis Rooseparck** werd gevonden op 29.04.1823 en achtereenvolgens geplaatst bij **Ambroise De Smet** te Kalken, van 12.05.1823 tot 28.03.1833, **Wdwe Jan Nils** te Kalken, tot 28.03.1834, waarna het kind aan genoemde weduwe werd toevertrouwd.

E.E. 881//1879/2077: van 05.07.1823 tot 18.04.1845

E.E.1938 **Louis op D'hoye** werd op 25.01.1824 gevonden te Gent op D'hoye, d.i. het begijnhof van O.L.Vrouw op D'hoye, het zgn. Klein Begijnhof in de Lange Violettestraat, geplaatst bij **Benedictus Ganseman** te Kalken, van 30.01.1824 tot 10.02.1824.

E.E.1968 **Theresia Josepha Lotte** werd gevonden op 06.04.1824 en geplaatst bij **Guilhelmus Van Peteghem** te Kalken, tot + 28.04.1824

E.E.1971 **Carolus In Den Portaele** werd op 27.04.1824 gevonden in het portaal van de Sint-Baafskerk te Gent en geplaatst bij **Judocus Frans Minnebo** (echtg. Petronella Van Den Bossche), werkman, te Ertbuur, Laarne, tot juni 1836.

E.E.1991 **Pieter Joannes Van Der Straeten** werd gevonden (briefje met naam) op 20.07.1824 en geplaatst bij **Judocus Frans Minnebo** te Laarne, tot + 06.08.1824.

BUREEL
DER
VONDELINGEN
en
VERLAETE KINDEREN.

F.° 1846

GEND, den 21 Mij. 1825

Den COMMISSARIS van het derde Bureau van het Bestuur
der burgerlijke Godshuizen,

Aan den Burgemeester der Gemeente van Kalken

MYNHEER,

Hier deere UE. te verwittigen dat Carel Louis
Rooseparck getuuden - A. Gend den 29 april
1825. Schynende A. B. mander and de Gend -
vondeling - Kind toebetrouwd aan de zorg van ons Bestuur,
heden in pensioen is besteed aan Ambroise
De Smet van uwe Gemeente.

Herhaele UE. den Brief van den Heer Prefect, van 5
Fructidor jaer IX, betrekkelyk tot het opzigt van al dat raekt
die ongelukkige schepsels; doet-ze UE. voorstellen ten minsten
alle dry maenden, en houd het ooge dat die opgepast worden
niet zorg en menschlievendheid; waer het zaeken, buyten myne
verwagting, sommige slegt behandeld wierden, verzoeke UE.
van my daer van seffens kennis te geven, op dat ik zoude
kunnen hun onheyl verniyden.

Gelieve ook zorg te hebben dat deze Kinderen op hunnen
tyd gevaccineerd worden, als ook dat 'er geen Kinderen ver-
plaats worden van den eenen Voedster tot den anderen zonder
myne voorafgaende toestemming.

Verzoeke UE. insgelyks, om den dienst niet te vertragen,
afgegeven zonder onkosten aan de Voedsters van die verlaete Kin-
deren (zoo het UE. van hun zal gevraagd worden), het getuyg-
schrift van leven ofte dood, met verklaringe dat-ze met zorg en
geschiktheid behandeld worden, die stukken zyn noodig om
hunne belooning te kunnen ontfangen.

Betrouwe dat UE. goede waekzaamheid op die ongelukkige
een troostig gevolg zal hebben.

Heb d'eere van UE. met alle agtinge te groeten.

Den Commissaris van het Bureau der Vondelingen.

Ambroise De Smet

FIG.13 De Commissaris van de Burg. Godshuizen verwittigt de burgemeester van Kalken dat Carel Louis Rooseparck geplaatst werd bij Ambroise De Smet. Rijksarchief Beveren, Gemeentearchief (modern) Kalken, nr.137.

E.E. 882//2078/2310: van 18.04.1825 tot 05.06.1827

- E.E.2099 **Eugenia Sporte** werd gevonden op 06.07.1825 en achtereenvolgens geplaatst bij **Jean-Baptiste Crapoen** te Laarne, tot 30.04.1827, **Carel Thienpondt** te Laarne, tot 31.12.1832, **Pieter Joseph Van Kerckhove** te Laarne, aan wie het kind werd toevertrouwd.
- E.E.2102 **Carolus Pijnbos** werd gevonden op 21.07.1825 en geplaatst bij **Judocus Franciscus Minnebo** te Laarne, tot + 05.08.1825.
- E.E.2104 **Edmondus Caerte** gevonden (met speelkaart) op 01.08.1825 en geplaatst bij **Judocus Franciscus Minnebo** te Laarne, tot 29.10.1826, waarna het kind aan de pleegfamilie werd toevertrouwd.
- E.E.2106 **Clementina Van Rijsselberghe** werd gevonden (briefje met naam), samen met haar tweelingzusje⁴⁴, op 17.08.1825 en geplaatst bij **Augustinus Van Kerschaever** te Kalken, tot 02.11.1826.
- E.E.2111 **Joanna Van Damme** werd gevonden (brief met naam) op 29.08.1825 en achtereenvolgens geplaatst bij **Jean-Baptiste Crapoen** te Laarne, tot 30.04.1827, **Macarius Cornelis** (echtg. Isabella Haeghens), werkman, Rivierstraat te Laarne, tot + 02.11.1828.
- E.E.2140 **Maria Eulalia Van Hoecke** werd gevonden (briefje met naam) op 09.12.1825 en geplaatst bij **Franciscus Claes** te Kalken, tot + 23.03.1826.
- E.E.2147 **Andreas Thymus** werd gevonden op 05.01.1826 en geplaatst bij **Seraphin Van Damme** (echtg. Livina Bracke/Amelia Tollenaere), werkman, Dorp te Kalken, tot + 23.03.1826.
- E.E.2152 **Ambrosius Toegang** werd gevonden op 08.02.1826 en geplaatst bij **Jan De Geest** (echtg. Marie De Moor), landbouwer in de Lepelstraat te Laarne, tot + 12.03.1826.
- E.E.2158 **David Duval** werd gevonden (briefje met naam) op 06.03.1826 en geplaatst bij **Seraphin Van Damme** te Kalken, tot + 17.07.1826.
- E.E.2223 **Catharina Antonia Elschot** werd gevonden (briefje met naam) op 26.09.1826 en geplaatst bij **Dominicus Matthijs** (echtg. Francisca Verbelen), zwingelaar, Dorp te Kalken, tot 08.02.1827.

⁴⁴

Het tweelingzusje Francisca Van Rijsselberghe (E.E.2105) werd uitbesteed bij Xaverius Raemdonck te Waasmunster!

- E.E.2239 Helena Zamia werd gevonden op 16.11.1826 en geplaatst bij **Joseph Van Kerckhove** te Kalken, tot + 15.12.1826.
- E.E.2261 Joannes Kaude werd, waarschijnlijk op een koude winterdag, gevonden op 22.01.1827 en geplaatst bij **Joseph Van Kerckhove** te Kalken, tot + 19.03.1827.
- E.E.2268 Maria Verkaerte werd gevonden (met speelkaart) op 17.02.1827 en geplaatst bij **Judocus De Meester** te Kalken, tot 27.05.1827.
- E.E.2280 Joannes Bloemist werd gevonden op 09.03.1827 en geplaatst bij **Joseph Van Kerckhove** te Kalken, tot + 28.03.1827.
- E.E.2288 Rosalia Menoe werd gevonden (briefje met naam) op 01.04.1827 en geplaatst bij **Jean-Baptiste De Veirman** te Kalken, tot 30.06.1829, **Jean-Baptiste De Veirman** te Laarne, tot 24.06.1831⁴⁵
- E.E.2293 Joannes Samos werd gevonden op 10.04.1827 en geplaatst bij **Petrus Bauwens** (echtg. Joanna Maria Vits), wever, Dorp te Kalken, tot + 05.05.1828.
- E.E.2309 Edwardus Dofiniom werd gevonden op 26.05.1827 en geplaatst bij **Dominicus Matthijs** te Kalken, tot 07.06.1828.
- E.E.2310 Leopoldus De Vos werd gevonden (briefje met naam) op 05.06.1827 en geplaatst bij **Bernard Van Damme** (echtg. Seraphina Van Boven), landbouwer in het Dorp te Kalken, tot 04.06.1839, waarna het kind aan deze familie werd toevertrouwd.

E.E. 883/2311/2543: van 06.10.1827 tot 07.02.1829

- E.E.2311 Hector Themis werd gevonden op 06.06.1827 en geplaatst bij **Dominicus Matthijs** te Kalken, tot + 05.09.1827.
- E.E.2315 Sophia Rezida werd gevonden op 10.06.1827 en geplaatst bij **Jacobus De Bleu** (echtg. Marie Livina De Veirman), werkman, Zomerstraat te Kalken, tot 22.06.1827
- E.E.2330 Regina Asia werd gevonden op 16.08.1827 en geplaatst bij **Dominicus Matthijs** te Kalken, tot 09.01.1829.
- E.E.2338 Franciscus De Meester werd gevonden (briefje met naam) op 30.09.1827 en geplaatst bij **Bernardus De Meyer** te Kalken, tot

⁴⁵ Deze familie verhuisde naar Laarne.

19.10.1827.

- E.E.2339 Joannes Gevaert werd gevonden (briefje met naam) op 15.10.1827 en geplaatst bij **Dominicus De Ruyver** (echtg. Adriana Geens), landbouwer in de Zomerstraat te Kalken, tot + 17.11.1827.
- E.E.2341 Ludovicus Europa werd gevonden op 26.10.1827 en geplaatst bij **Livinus Wijngaert** (echtg. Pieternelle Hulstaert), werkman, Kootveld/Brugstraat te Kalken, tot 1.04.1828.
- E.E.2358 Anna Verbrugghen werd gevonden (briefje met naam) op 26.11.1827 en geplaatst bij **Dominicus De Ruyver** te Kalken, tot 15.08.1833, dag waarop hetkindaan de moeder, Anna Verbrugghen, werd bezorgd.
- E.E.2360 Charlotte Josepha Hélin dit Colson⁴⁶ werd gevonden (briefje met naam) op 29.11.1827 en achtereenvolgens geplaatst bij **Bernard Van Damme** te Kalken, tot 26.02.1828, **Pieter Van Kerschaever** (echtg. Joanna Catherina De Wilde), dagloner, Zomerstraat te Kalken, tot 13.06.1828, dag waarop het kind aan de moeder werd terugbezorgd.
- E.E.2361 Nicolas Van Damme werd gevonden (briefje met naam) op 05.12.1827 en geplaatst bij **Jacobus Van Herreweghe** te Destelbergen, tot dec. 1832, vervolgens bij diezelfde Jacobus Van Herreweghe te Kalken, tot 04.12.1839, waarna het kind aan deze pleegfamilie werd toevertrouwd.
- E.E. 2364 Desiderius Nicolas Thijs werd gevonden (briefje met naam) op 10.12.1827 en geplaatst bij **Dominicus Matthijs** te Kalken, tot + 26.02.1829.
- E.E.2371 Jan Van Heffelen werd gevonden (briefje met naam) op 29.12.1829 en geplaatst bij **Livinus Hoogewijs** (echtg. Joanna Fiers /Anna Jacoba Scheire), landbouwer te Eesvelde/Brugstraat te Kalken, tot 25.04.1828.
- E.E.2375 Ludovicus De Keyser werd gevonden (briefje met naam) op 06.01.1828 en geplaatst bij **Seraphin Dauwe** (echtg. Marie Hoogewijs), wever, Zomerstraat te Kalken, tot 21.03.1828. Het kind overleed op 26.03.1828 in het vondelingenhuis.

⁴⁶ Vermoedelijk heeft het kind eerst de naam Colson gekregen en pas daarna de naam van de moeder, Marie Josepha Hélin.

- E.E.2380 Josephus Verdienstig werd gevonden op 10.01.1828 en achtereenvolgens geplaatst bij **Joannes Bracke**, landbouwer te Kalken, tot 05.08.1828 **Pieter Van Rijsselberghe** (echtg.Christina De Baere), arbeider, Dorp te Kalken, tot + 20.01.1829.
- E.E.2385 Poline Adelaïde Rom werd gevonden (briefje met naam) op 21.01.1828 en geplaatst bij **Pieter Kerschaever** te Kalken, tot + 02.04.1828.
- E.E.2391 Gabriël Riba werd gevonden op 17.02.1828 en geplaatst bij **Judocus De Meester** te Kalken, tot 04.03.1828.
- E.E.2392 Emile Joseph Palos werd gevonden (briefje met naam) op 18.02.1828 en geplaatst bij **Joseph De Meyer** (echtg. Coleta Kraekober), arbeider, Bontinckstraat te Kalken, tot + 20.03.1828.
- E.E.2399 Josephus Harlem werd gevonden op 12.03.1828 en geplaatst bij **Jacobus Van Rijsselberghe** (echtg.Francisca Verhoeven), wever, Eesvelde te Kalken, tot 09.03.1840, waarna het kind aan de pleegouders werd toevertrouwd.
- E.E.2400 Martinus Schrijboom werd gevonden aan het klooster O.L. Vrouwen-Schreiboom te Gent op 12.03.1828 en geplaatst bij **August Van Kerschaever** te Kalken, tot + 08.09.1828.
- E.E.2401 Maria Francisca Haudvast werd gevonden op 13.03.1828 en geplaatst bij **Gilles Frans De Backer** te Kalken, tot + 20.05.1828.
- E.E.2407 Amelia Guitare⁴⁷ werd gevonden op 25.03.1828 en geplaatst bij **François Beuckel** te Kalken, tot 24.03.1828, waarna het kind aan deze familie werd toevertrouwd.
- E.E.2422 Bernardus Gottem werd gevonden op 17.04.1828 en geplaatst bij **Ludovicus De Vriese** te Kalken, tot 24.07.1829
- E.E.2511 Rosalia Potgieter werd gevonden (briefje met naam) op 06.12.1828 en geplaatst bij **Pieter Van Rijsselberghe** te Kalken, tot + 08.05.1829.
- E.E.2530 Paulina De Liefde werd gevonden op 17.01.1829 en geplaatst bij **Pieter Van Rijsselberghe** te Kalken, tot 27.01.1829.
- E.E.2534 Laurentius Vogel werd gevonden op 22.01.1829 en geplaatst bij **Macarius Cornelis** (echtg.Isabella Haeghens), werkman, Rivierstraat te Laarne, tot 01.07.1829.

⁴⁷ E.E.2406 Emmerence Piano, E.E.2421 Carolus Basson!

E.E. 884//2544/2778: van 09.02.1829 tot 28.08.1830

- E.E.2575 **Joanna Wierook** werd gevonden op 30.04.1829 en geplaatst bij **Joannes Bracke** te Kalken, tot 05.06.1829.
- E.E.2596 **Emmanuel Gemaek** werd gevonden op 16.08.1829 en geplaatst bij **Lievinus Baele** (echtg. Angelina Hallaerts), arbeider, Dorp te Kalken, tot + 01.09.1829.
- E.E.2603 **Hubertus Sleutel** werd gevonden op 16.09.1829 en geplaatst bij **Lievinus Baele** te Kalken, tot 23.04.1830.
- E.E.2606 **Amandus Hoepels** werd gevonden op 21.09.1829 en geplaatst bij **Gillis Vermeiren** te Kalken, tot + 26.05.1830. Gillis Vermeiren verhuisde in deze periode naar Wetteren.

E.E. 885//2779/3011: van 01.11.1830 tot 09.03.1832

E.E. 886//3012/3240: van 14.03.1832 tot 22.07.1832

- E.E.3194 **Joannes De Nis** werd gevonden op 06.04.1833 en geplaatst bij **Frans Scheirlinck** (echtg. Bernardina Vander Meersch), wever, Eesvelde te Kalken, tot + 20.08.1833.

E.E. 887/3241/3471: van 24.07.1833 tot 11.12.1834

- E.E.3313 **Cecilia Van Der Stoel** werd gevonden op 01.01.1834 en geplaatst bij **Pieter Bracke** te Laarne, tot 06.02.1834.

E.E. 888/3472/3704: van 12.12.1834 tot 11.03.1836

- E.E.3491 **Eugenia De Kuyper** werd gevonden (briefje met naam) op 16.01.1835 en geplaatst bij **Bernard Van Overmeire** (echtg. Marie Anne Gijs), landbouwer, Magret te Laarne, tot + 21.04.1835.
- E.E.3556 **Leopoldus Steveniers** werd gevonden (briefje met naam) op 06.05.1835 en geplaatst bij **Bernard Van Overmeire** te Laarne, tot + 04.05.1840.
- E.E.3628 **Felix August De Potter** werd gevonden (briefje met naam) op 06.10.1835 en geplaatst bij **Seraphin De Bruycker** te Laarne, tot + 04.01.1836.

E.E.3653 Petrus De Moor werd gevonden (briefje met naam) op 07.12.1835 en geplaatst bij weduwe **S. Van Kerckhove** te Laarne, tot jan.1859, maand waarin het kind werd afgedankt.

E.E. 889/3705/3937: van 30.03.1836 tot 05.02.1838

E.E.2840 Augustus Uytdenhauwen werd gevonden op 25.01.1837 en geplaatst bij **Pieter Francis Bracke** te Laarne, tot + 04.02.1837.

E.E.3928 Augustinus .Iosephus De Cambray⁴⁸ werd gevonden op 28.12.1837 en geplaatst bij Francis **De Bruycker** (Marie Bauwens), wever, Eesvelde te Kalken, tot + 01.02.1839.

E.E. 890//3938/4169: van 06.02.1838 tot 26.12.1839

E.E.3938 Joannes De Blouwe werd gevonden in "een blouwen saijen halsdoek" op 06.02.1838 en geplaatst bij **Pieter Van Rijsselberghe** te Kalken, van 09.02.1838 tot 10.01.1839.

E.E.3952 Benedicta Van Calais werd gevonden op 30.03.1838 en geplaatst bij **Sylvestre De Vreese** te Kalken, tot + 19.05.1838.

E.E.3953 Carolus De Burgos werd gevonden op 20.03.1838 en geplaatst bij **Sylvestre De Vreese** te Kalken, tot + 10.04.1839.

E.E.3962 Joannes Timmerman werd gevonden (briefje met naam) op 19.04.1838 en achtereenvolgens geplaatst bij **Joseph Brosière** te Kalken, tot 31.12.1840, **Joseph Troch** te Kalken, aan wie het kind in 1850 werd toevertrouwd.

E.E.3975 Carolina Van China werd gevonden op 17.05.1838 en geplaatst bij **Albertus De Wilde**, dagloner of schiptrekker, Dorp te Kalken, tot 15.03.1839.

E.E.4039 Allardus Van Lucca werd gevonden op 31.12.1839 en geplaatst bij **Seraphinus Baele** (echtg. Angéline Grillaert), dagloner, Dorp te Kalken, tot 09.08.1842, waarna het kind terugkeerde naar de moeder.

⁴⁸

Vanaf einde 1837 werden, gedurende een hele periode, vondelingen bijna systematisch genoemd naar een (vaak exotisch) continent, land, stad.

- E.E.4055 Sévérina De Domingue werd gevonden op 09.02.1839 en geplaatst bij **Franciscus De Bruycker** te Kalken, tot maart 1859, waarna het kind aan de pleegouders werd toevertrouwd.
- E.E.4150 Amélia Vauban werd gevonden op 27.10.1838 en geplaatst bij **Benjamin Staelens** te Laarne, tot + 09.07.1840.
- E.E.4225 Petrus Phalsbourg werd gevonden op 28.06.1840 en geplaatst bij **Benjamin Staelens** te Laarne, tot + 22.02.1842.
- E.E.4340 leonorus Elbe werd gevonden op 01.07.1841 en geplaatst bij **Pieter Mareen** (echtg. Coleta Van Imschoot), werkmán, Eekhoek te Laarne, tot + 29.09.1842.
- E.E.4346 Rosalia Verstraette werd gevonden (briefje met naam) op 27.07.1841 en geplaatst bij **Carolus De Bruycker**, Oostrem te Laarne, tot + 29.09.1842.
- E.E.4375 Theodorus Tubeke werd gevonden op 07.11.1841 en geplaatst bij **Benjamin Staelens** te Laarne van 08.07.1842 tot maart 1861, waarna de jongen werd afgedankt.

E.E. 892/4398/4631: van 07.01.1842 tot 19.11.1843

- E.E.4513 Maria Hangare werd gevonden op 10.01.1843 en geplaatst bij **Carolus De Bruycker** te Laarne, tot + 18.02.1843.
- E.E.4542 Petrus Gothard werd gevonden op 20.03.1843 en geplaatst bij **Dominicus Seghers** (echtg. Marie De Bruycker), wever, Oostrem te Laarne, tot + 02.04.1843.

E.E. 893/4632/4864: van 19.11.1843 tot 03.04.1845

- E.E.4634 Franciscus Verbelen werd gevonden op 23.11.1843 en geplaatst bij **Joannes-Baptiste Dalschaert** (echtg. Berlinde Rasschaert), tapper (herbergier), Steentje te Laarne, tot + 25.07.1844.
- E.E.4664 Fany Album werd gevonden op 15.02.1844 en geplaatst bij **Carolus De Bruycker** te Laarne, tot 19.04.1852.
- E.E.4694 Francisca Bude werd gevonden op 11.04.1844 en geplaatst bij **Dominicus Seghers** te Laarne, tot + 02.03.1845.
- E.E.4794 Franciscus Cromel werd gevonden op 24.08.1844 en geplaatst bij **Seraphinus Drieghe** te Laarne, tot + 24.09.1847.

- E.E.4794 **Victoria Ramada** werd gevonden (1/2 speelkaart met naam Joanna) op 29.10.1844 en geplaatst bij **Petrus Roels** (echtg. Christine Van Hulle), werkman, Breestraat te Laarne⁴⁹, tot + 24.10.1851.
- E.E.4817 **Josephus Vire** werd gevonden op 16.12.1844 en geplaatst bij **Ambrosius De Smet**⁵⁰ te Kalken, tot 04.06.1850.
- E.E.4824 **Joanna Hierens** werd gevonden op 03.01.1845 en geplaatst bij **Josephus De Bock** (echtg. Rosalia Oosterlinck), schoenmaker, Kerkstraat, Dorp te Kalken tot + 18.09.1845.

E.E. 894//4865/5100: van 03.04.1845 tot 08.11.1846

- E.E.4881 **Sabina Nevers** werd gevonden op 06.05.1845 en geplaatst bij **Livinus Stadius** (echtg. Marie, constantia De Rocker), landbouwer in de Groenstraat te Laarne, tot 30.06.1845.
- E.E.4891 **Sophia Landuyt** werd gevonden (briefje met naam) op 31.05.1845 en geplaatst bij **Ludovicus De Vriendt** (echtg. Blondina Celie), landbouwer in de Meersstraat te Laarne, tot + 11.04.1847.
- E.E.4913 **Leopoldus Irken** werd gevonden op 22.07.1845 en geplaatst bij **Seraphinus Drieghe** te Laarne, tot + 13.03.1847.
- E.E.4931 **Adrianus Lemal** werd gevonden op 09.09.1845 en geplaatst bij **Josephus De Bock** te Kalken, tot + 26.08.1846.
- E.E.5009 **Bruno Welden** werd gevonden op 15.03.1846 en geplaatst bij **Petrus De Smet** (echtg. Marceline Van Overmeire), landbouwer in de Ascoopstraat te Laarne, tot + 10.02.1847.
- E.E.5081 **Carolus Virton** werd gevonden (briefje met naam)⁵¹ op 19.09.1846 en geplaatst bij **Angelus Schepens** te Laarne, tot 20.11.1848, waarna het kind aan de moeder werd teruggegeven.

⁴⁹ Of bij: Petrus Roels (echtg. Veronica De Wilde), landbouwer te Ertbuur, Laarne (die in 1841 van Kalken gekomen was).

⁵⁰ Ambrosius De Smet, waarvan hoger sprake, overleed op 19.04.1832! Hier wordt waarschijnlijk zijn weduwe of een van zijn kinderen bedoeld.

⁵¹ Op de kleertjes van deze vondeling stak een briefje met volgende mededeling: "Petrus Prosper Peeters, geboren te Gent den 13 juni 1846. Mijnheer, heb de goedheid voor dit kind te zorgen want het is mij onmogelijk van het te kwikken". Men gaf niettemin een andere naam.

Certificat en obtention d'un Enfant Trouvé ou Abandonné aux Hospices Civils de Gand.

26-

Ch

COMMUNE DE *Salomon* ARRONDISSEMENT DE

NOMS ET PRÉNOMS
des
NOUVEAUX.

HAMEAU
ou
ction de le
demeure.

POSITION SOCIALE,
PROFESSION ET MOTENS D'EXISTENCE.

Le soussigné, Docteur en Médecine, certifie que la nommée

âgée de 68 ans, épouse de
 Joseph de Baet
 nous se soumet
 accompagnée le 1er Juin 1846
 et que sa constitution physique offre
 les garanties nécessaires pour l'allai-
 ment d'un enfant nouveau né.

Accepted.

14.

14.

18

for

2.

Delivré par nous Bourgmestre de la Commune susrappelée
le 11 Mars 1847.

N. B. La signature d'un Docteur en Médecine, est indispensable, pour l'obtention d'un enfant nouveau né.

Per la 2. Serie 1887.

E.E. 895//5101/5338: van 10.09.1846 tot 13.07.1848

- E.E.5108 Henricus Pavot werd gevonden op 19.11.1846 en geplaatst bij **Josephus De Bock** te Kalken, tot + 06.01.1848.
- E.E.5109 Félicita Sorie werd gevonden op 20.11.1846 en geplaatst bij **Angelus Schepens** te Laarne, tot + 11.06.1848.
- E.E.5173 Salomon Rondelaer werd gevonden op 27.03.1848 en geplaatst bij **Josephus De Bock** te Kalken, tot + 31.07.1847.
- E.E.5215 Henricus Braine werd gevonden (briefje met naam) op 23.07.1847 en geplaatst bij **Petrus Legrand** (echtg. Maria Van De Vijver), wever, Oostrem te Laarne, tot +1848.

E.E. 896//5339/5571: van 17.07.1848 tot 30.03.1852⁵²

E.E. 897//5572/5805: van 04.06.1850 tot 03.03.1852

- E.E.5606 Philothea Ruward werd gevonden op 26.01.1850 en geplaatst bij **Casimirus Van De Velde** (echtg. Isabelle Appermonde), kleermaaker, Dorp te Kalken, tot 21.03.1851.
- E.E.5620 Thomas Fernant werd gevonden op 17.12.1850 en geplaatst bij **Petrus Versijp** te Laarne, tot + 28.01.1851.
- E.E.5714 Hippolytus Zangpael werd gevonden (briefje met naam)⁵³ op 17.08.1851 en geplaatst bij **Ferdinandus Van De Velde** te Laarne. Het kind werd afgedankt op 25.01.1866.

E.E. 898//5806/6034: van 01.04.1852 tot 03.12.1853

E.E. 899//6035/6266: van 08.12.1853 tot 13.11.1855

E.E. 900//6267/6512: van 22.11.1855 tot 16.08.1857⁵⁴

E.E. 901//6513/6754: van 21.08.1857 tot 29.08.1859⁵⁵

⁵² Vanaf deze periode werden nog weinig kinderen uitbesteed omdat de meeste, korte tijd na het te vondeling leggen, stierven in het vondelingenhuis.

⁵³ Het briefje vermeldde ook hier de echte naam van het kind: "Louis Lainet, né le 17 août 1851".

⁵⁴ Van de 245 vondelingen bleven er slechts 17 in leven.

⁵⁵ Van de 241 vondelingen bleven er slechts 31 in leven.

881. D'après le 1 mai 1857.

Certificat en obtention d'un Enfant Trouvé ou Abandonné aux Hospices Civils de Gand.

COMMUNE DE *Louvain* ARRONDISSEMENT DE *Louvain*

NOM ET PRÉNOM du NOURRISSIER.	HAMEAU ou section de sa demeure.	POSITION SOCIALE, PROFESSION ET MOYENS D'EXISTENCE.	Le soussigné, Docteur en Mé- decine, certifie que le nommé
<i>Brucke</i> <i>Pierre</i>	<i>Louvain</i> <i>Quintefonds</i>	<i>Cultivateur</i> <i>non. d'atelier moyen</i> <i>d'existence agricole</i> <i>Cultures</i>	âge de ans, épouse de est accouchée le 1857 et que sa constitution physique offre les garanties nécessaires pour l'allaitement d'un enfant nouveau né. N. B. La signature d'un Docteur en Médecine, est indispensable, pour l'obtention d'un enfant nouveau né.

Délivré par nous Bourgmestre de la Commune susappelée
le *4 Juin* 1857

N° 4.
Certificat en obtention d'un Enfant Trouvé ou Abandonné aux
Hospices Civils de Gand.

COMMUNE DE *Louvain* ARRONDISSEMENT DE *Louvain*

NOMS ET PRÉNOMS des NOURRISSIERS.	HAMEAU ou section de leur demeure.	POSITION SOCIALE, PROFESSION ET MOYENS D'EXISTENCE.	Le soussigné, Docteur en Mé- decine, certifie que la soussignée
<i>Loupote</i> <i>Pierre</i> <i>50</i> <i>37</i> <i>185</i> <i>296</i> <i>5145</i>	<i>Louvain</i> <i>Culture</i>	<i>Verrier, n'ayant</i> <i>d'autre moyen d'existence</i> <i>sauf gainage</i> <i>de son travail</i>	de <i>Gant</i>, <i>Mme Lison</i> âge de 43 ans, épouse de <i>Orsvald</i>, <i>seine</i> est accouchée le <i>12 May</i> 1857 et que sa constitution physique offre les garanties nécessaires pour l'allaitement d'un enfant nouveau né. <i>R. de Moten</i> N. B. La signature d'un Docteur en Médecine, est indispensable, pour l'obtention d'un enfant nouveau né. <i>Ant. L. 3. 8. 1857.</i>

Délivré par nous Bourgmestre de la Commune susappelée
le *4 Juin* 1857

FIG.16 Getuigschriften. O.C.M.W.-archief Gent, reg. 897.

E.E. 902//6755/7000: van 31.10.1859 tot 14.10.1861⁵⁶

E.E. 903//7001/7183: van 18.12.1861 tot 30.12.1922

E.E.7099 **Willibrordus Wort** werd gevonden op 17.12.1862 en geplaatst bij **Augustinus Wildero** te Laarne, tot + 26.03.1863.

⁵⁶ Van de 245 vondelingen bleven er slechts 47 in leven.

BIBLIOGRAFIE

- BADINTER E., *L'amour en plus: histoire de l'amour maternel (XVIIe-XXe siècle)*, Parijs, 1980.(Ned.edit. De mythe van de moederliefde), Amsterdam, 1989.
- BLOM-VERLINDEN (M.), *Vondelingen en bestede kinderen te Gent en te Antwerpen, 1750-1815*, in: *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis*, X, 1972.
- BOSWEL J., *Overgeleverd aan vreemden. Het verlaten van kinderen in de Oudheid en de Middeleeuwen*, Amsterdam, 1990.
- CNOCKAERT L., *Piere Joseph Triest 1760-1836 "Le Vincent de Paul belge"*, Leuven, 1974.
- DE HERDT R.-DE GRAEVE B., *Kinderarbeid van omstreeks 1800 tot 1914*, Gent, 1980.
- GYSSELS M.C., *Het premaritaal gedrag in Oost-Vlaanderen (1770-1880). Een historisch-demografische studie getoetst aan kerkelijke en volkskundige bronnen*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.G., 1982.
- LALLEMAND L., *Histoire des enfants abandonnés et délaissés aux diverses époques de la civilisation*, Parijs, 1885.
- SCHEERLINCK C., *Vondelingen en verlaten kinderen te Oudenaarde in de 19de eeuw*, in: *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige kring van Oudenaarde*, 1990.
- TYTGAT ZR.M.-C., *Zusters Kindsheid Jesu 1835-1985*, Gedenkboek, Gent, 1985.
- VANDENBROECKE C., *Vrijen en trouwen van de middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel, 1986.
- VANDER MEERSCH P.-C., *De l'état de la mendicité et de la bienfaisance, dans la province de la Flandre Orientale, depuis le règne de Marie-Thérèse jusqu'à nos jours (1740-1850)*, Bruxelles, 1852.
- VAN HEDDEGHEM, *De oude Bijloke materniteit 1828-1978*, Gent, 1983.
- VAN ISACKER K., *Mijn land in de kering 1830-1980, deel 1*, Antwerpen/Amsterdam 1978.
- VERHELST D., *Tot eerlick onderhoudt van meyskens cleen. Geschiedenis van het Maagdenhuis van Antwerpen*, Antwerpen, 1996.
- VERLINDEN M., *Levensomstandigheden van de arme wezen, vondelingen en verlaten kinderen te Gent en te Antwerpen, 1750-1850*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1970.
- WILLEMS G., *Gevonden in de rolle. Vondelingen en verlaten kinderen in West-Europa. Onderzoek voor Gent in de 19de eeuw*, onuitgegeven licentiaatssthesis, R.U.G. 1984-1985.

HOE DE ENCLAVE ERTBUUR DEEL GING UITMAKEN VAN DE GEMEENTE LAARNE (1806-1810)

Johan R.J. De Wilde

In een vorige bijdrage wezen wij reeds op de merkwaardige situatie van de Wetterse enclave Ertbuur, zowel op wereldlijk als op geestelijk vlak¹. Zij lag in de westelijke uithoek van het Land van Dendermonde langs de grens met de Kasselrij van de Oudburg, geprangd tussen de parochies Destelbergen (inclusief het gehucht Beervelde), Laarne en Heusden. Op geestelijk vlak viel het gehucht onder de laatste parochie: de inwoners van Ertbuur begaven zich voor de wekelijkse zondagsmis, de doopsels, huwelijken en begrafenissen naar de kerk van Heusden. Voor administratieve verrichtingen moesten zij evenwel een beroep doen op de vierschaar van hun hoofdplaats Wetteren.

Dat er reeds op het einde van het Ancien Régime enige onvrede bestond over deze toestand blijkt uit een korte nota bij een volkstelling van het jaar 1786, waarin men de situatie als volgt omschrijft²:

- 1) Ertbuur ligt een uur en een kwart gaan verwijderd van de kerk van Wetteren. Om die plaats te bereiken moet men eerst door de parochie Laarne passeren.
- 2) Van de kerk van Heusden is men een uur gaan verwijderd. Bij overstromingen (*overvloed van water*) is men verplicht om via Laarne te reizen.
- 3) *Laerne ligt van t'dorp van Eertbuur een half ure, d'insetenen van Ertbuur gaan meerderen deel naar de kerck van Laerne.*
- 4) Sommige huizen op Ertbuur staan op anderhalf uur van Heusden kerk, en van Beervelde kapel slechts een kwart of een half uur³.

In deze punten wordt de hele problematiek door de schrijver vrij goed geschetst: grote afstanden naar de dorpscentra van Heusden en Wetteren, terwijl de mensen

¹ J. De Wilde, *De enclave Ertbuur van de vroege Middeleeuwen tot ca 1600: peiling naar het ontstaan en de ontwikkeling van een plattelandsgehucht*, in: Castellum XIII, nr. 3-4, 1996, p. 10-80.

² Gemeente Wetteren, Historisch Archief Wetteren, nr. 1089, meer bepaald de lijst met de inwoners van Ertbuur op 17 juli 1786. De nota is misschien van de hand van schepen Joannes De Wilde fs Lieven, die de lijst opstelde. Met dank aan het gemeentebestuur van en te Wetteren voor de toelating tot consultatie.

³ Dit kunnen enkel de huizen ter hoogte van Ertbuurhoek in het noordelijk deel van het gehucht zijn. Men spreekt over Beervelde kapel omdat Beervelde toen een gehucht van Destelbergen was. (Het werd pas in 1921 een zelfstandige gemeente.) Volledigheidshalve vermelden wij nog dat reeds in het midden van de 18de eeuw verschillende inwoners van Laarne, Heusden, Destelbergen, Kalken en Lokeren een verzoekschrift opstelden om diensten temogen gaan horen in de kapel van Beervelde (en dus ontslagen te worden van de verplichting om zich naar hun respectievelijke hoofdkerken te begeven): zie Rijksarchief Gent, Bisdom B 2023/3.

van Ertbuur veel dichter bij het dorp van Laarne leefden, en zich in de praktijk reeds tot de kerk aldaar richtten.

Niettemin overleefden deze toestanden het Ancien Régime, en duurde het uiteindelijk nog tot 1806 vooraleer de hogere (Franse) overheid deze eeuwenoude institutionele kronkels begon recht te trekken. Op dat ogenblik behoorden Kalken, Laarne en Wetteren tot het kanton Wetteren in het derde Arrondissement (Dendermonde) van het Schelde departement.

Pas in 1810 werd Ertbuur, na jarenlang zoeken en touwtrekken, bij de gemeente Laarne ingelijfd. In het fonds Scheldepartement bleef een bundel met een deel van de briefwisseling omtrent deze kwestie bewaard ⁴. Aan de hand daarvan zullen wij een summier overzicht geven van de voorstellen die werden geopperd, alsook van de problemen die er zijn gerezen.

Eigenlijk bezat Wetteren toen 3 enclaves ten noorden van zijn grondgebied.

Naast Ertbuur waren dat Raveschoot en een kleinere, anonieme enclave net ten zuiden van Raveschoot. De laatstgenoemde enclaves lagen in het noorden van Kalken, volledig omringd door grondgebied van deze gemeente ⁵. Zij bedroegen respectievelijk 94 ha 93 a 36 ca en 13 ha 23 a 06 ca. De twee gebieden werd op 23 augustus 1806 probleemloos bij Kalken ingelijfd.

Voor de institutionele veranderingen waren dit de oppervlaktes van de betrokken gemeentes (1 augustus 1806):

Destelbergen (met Beervelde!):	1910 ha
Heusden:	1498 ha
Wetteren (met de 3 enclaves):	2933 ha
Laarne:	1200 ha
Kalken:	1733 ha

Ertbuur zelf mat toen 420 ha 98 a 84 ca. Op een kaart uit 1809 duidde men ook de inplanting der boerderijen aan (zie fig. 1). Het hoofddeel van de bevolking woonde ten zuiden van de Dendermondse Steenweg, ten noorden ervan was de bewoning schaars. De gronden werden in 1809 als volgt aangewend ⁶:

Terres labourables:	329 ha 15 a 52 ca	78,20%
Bois	18 ha 63 a 78 ca	4,42%
Pres	29 ha 97 a 44 ca	7,12%
Patures	1 ha 39 a 08 ca	0,33%

⁴ Rijksarchief te Gent (verder afgekort: RAG), Scheldepartement nr. 3309. De bespreking van de correspondentie steunt op deze bundel, tenzij anders aangegeven.

⁵ Ibidem, bevat een kaart met de juiste ligging van beide enclaves.

⁶ Ibidem, bevat een tweede kaart met de situering van Ertbuur in zijn administratieve omgeving (25 oktober 1809). Op de rugzijde staat: *Ertbuur com(mun)e de Wetteren*. Tussen haakjes: in de enclave Raveschoot bedroeg de totale oppervlakte der landbouwgronden 90 ha 20 a 88 ca of 95%.

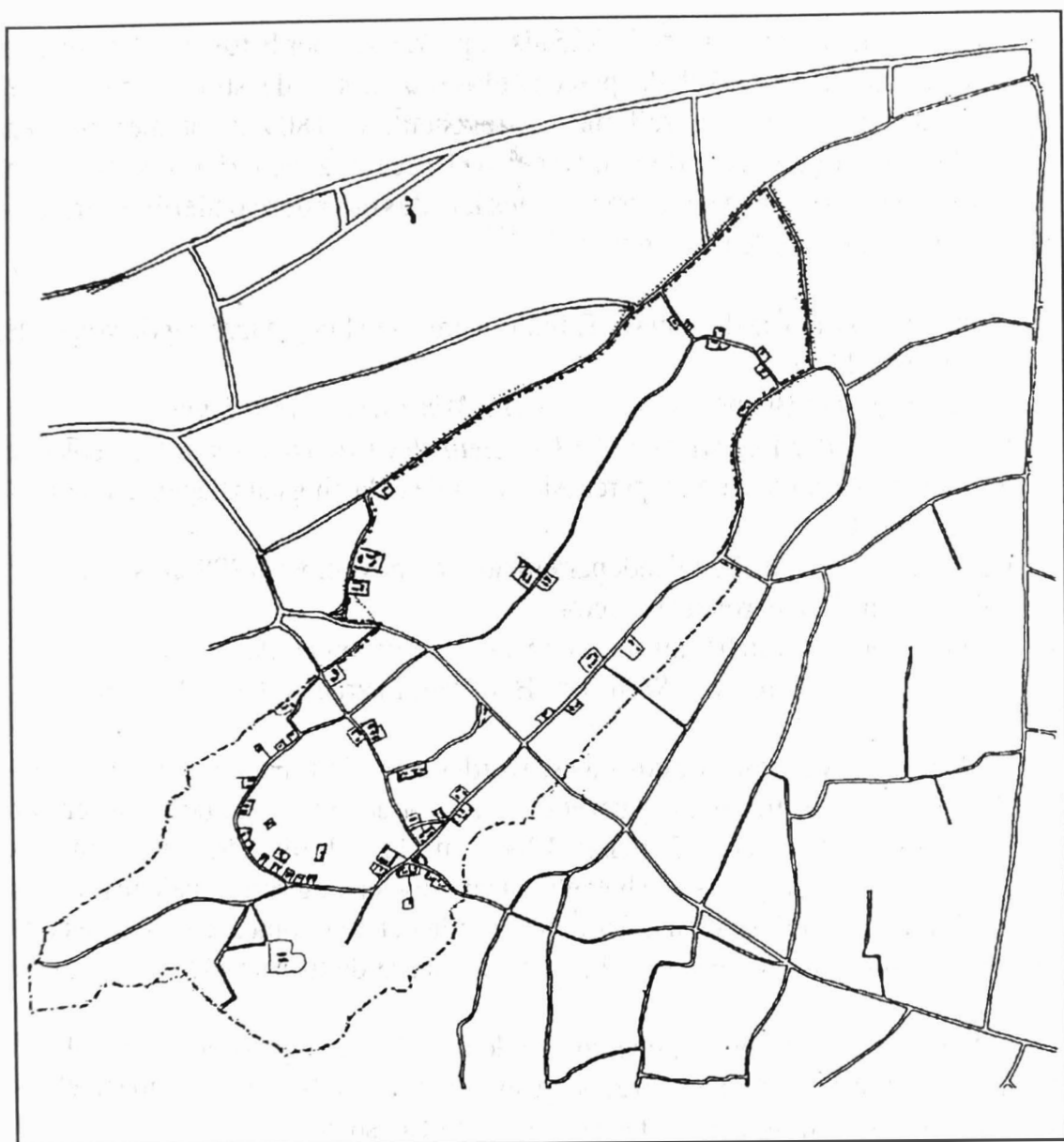

FIG.1 Ertbuur in 1809: grenzen, stratennet en bewoning (naar: RAG, Schelde-departement 3309)

Tourbieres	2 ha 46 a 80 ca	0,60%
Plantis	2 ha 43 a 98 ca	0,57%
Jardins	4 ha 72 a 83 ca	1,12%
Batimens et Cours	10 ha 65 a 43 ca	2,53%
Chemins et Ruisseaux	21 ha 53 a 98 ca	5,11%

Het gehucht was dus nog voornamelijk op de landbouw afgestemd (bijna 80%) en telde nog weinig bossen (minder dan 5%).

Het zij hier opgemerkt dat men in 1725 als oppervlakte voor Ertbuur 406 ha opgaf; maar daar betrof het enkel de percelenblokken tussen de straten; zonder de oppervlakte van de wegen zelf mee te rekenen⁷. In 1809 komt men tot een oppervlakte van bijna 421 ha door de wegen wel mee te rekenen. Het verschil tussen de in 1725 en 1809 opgegeven oppervlaktes kan dus door deze onderling verschillende benadering worden weggewerkt.

Bij deerschikking van de enclave Ertbuur waren van hoog naar laag de volgende instanties betrokken:

- 1) De minister van Binnenlandse Zaken (*Le Ministre de l'Interieur*)
- 2) De Directeur der Belastingen (*Le Directeur des Contributions*). De geplande wijziging had immers ook repercussies voor de belastingsaanslagen der betrokken gemeentes.
- 3) De Prefect van het Schelvedepartement; tot november 1808 was dat G.C. Faipoult⁸, nadien baron d'Houdetot.
- 4) De Onderprefect van het arrondissement Dendermonde: A. De Vos.
- 5) De gemeentebesturen van Wetteren, Heusden, Laarne en Destelbergen.

Het hele proces, waarbij Ertbuur moest worden verenigd met één van de omliggende gemeentes, werd in gang gezet door instructies vanwege de Minister van Binnenlandse Zaken d.d. 13 maart 1806 "sur la delimitation des territoires municipaux". Op 7 augustus van hetzelfde jaar volgden nog additionele instructies van de Minister van Financiën. Niettemin duurde het nog bijna 5 jaar vooraleer de kwestie definitief werd geregeld. Wat gebeurde er in de tussentijd?

In 1806 was er vooral ruggespraak tussen de verschillende gemeentes: op 29 mei tussen Wetteren en Laarne, en op 23 augustus en 8 september op het gemeentehuis van Laarne tussen deze laatste, Destelbergen en Heusden⁹.

De hogere overheid volgde in die periode de kwestie van op afstand en beperkte zich tot het versturen van verslagen over de reeds genomen stappen.

Begin juni 1807 ondertekenen 40 bewoners van Ertbuur een petitie die zij versturen naar de Prefect van het Schelvedepartement. Hierin geven zij te kennen dat er op de vergadering van 23 augustus 1806 niemand van hun enclave was uitgenodigd. Enige tijd later hadden enkele individuen aan de wijkbewoners verteld dat in de

⁷ RAG, Kaarten en plans nr. 2528 (P.J. Benthuis, 1725). Zie tevens J. De Wilde, o.c., p. 65.

⁸ *Gent. Apologie van een rebelse stad*, o.l.v. J. Decavele, Antwerpen, 1989, p. 157.

⁹ Van deze beraadslagingen hebben wij geen documenten teruggevonden.

toekomst alles bij het oude zou blijven. Hierop hadden enkele mensen van Ertbuur beslist om zich tot de Prefect te richten om enkele ongemakken te signaleren en om hem te smeken de hele kwestie een beetje spoed bij te zetten (*faire accélérer cette eschange*). Wij weerhouden de volgende opmerkingen uit deze brief:

- 1) De inwoners van Ertbuur leven op een afstand van 2 mijlen van Wetteren. In de winter is men bovendien op verschillende plaatsen afgezonderd door de overstromingen. Men moet dan zich behelpen met een kleine schuit of een kar. Veel gezinshoofden (wevers en dagloners) moeten op blote voeten en met een karretje of bak, de overstroomde plaatsen doorwaden om te kunnen voldoen aan de wetten van de burgerlijke stand; Dit gebeurt *au moment meme que les eaux sont montés d'une hauteur qu'à chaque pas ils exposent leur vie*.
- 2) Omdat men niet altijd op de hoogte is van de openbare afkondigingen te Wetteren werden enkele jongelui niet ingeschreven op de conscriptielijsten. Ze werden dan aan het hoofd van de lijst gesteld waardoor hun inlijving in het Franse leger nagenoeg zeker was. Wat de ophaling van de belastingen betreft, heeft men met hetzelfde euvel te maken.
- 3) Na een overlijden duurt het soms 2 tot 3 dagen vooraleer de kennisgeving bij de burgerlijke stand is gebeurd en al die tijd kunnen de lijken niet worden begraven.
- 4) De verplaatsingen naar Wetteren houden de mensen een volledige dag van hun werk af en daarnaast is er *une infinité d'autres inconveniens*.

Om al die redenen wensen de ondertekenaars bij de gemeente Heusden te worden ingelijfd. De kerk van die gemeente is slecht driekwart mijl verwijderd van het centrum van de enclave, terwijl men er reeds op kerkelijk vlak van afhangt. Zij is *la plus proche, la plus convenable et vivement désiré pour tous les habitants de cette enclave...*

Bij deze petitie voegden zij een schets van het zuidelijk deel van Ertbuur, met als oppervlakte 210 ha 42 a. Het vermoeden rijst dan ook dat enkel de bewoners van dat deel de petitie ondertekenden. Van die mensen ondertekenden er 27 met hun naam¹⁰, en 13 met een kruisje¹¹.

¹⁰ Livijn De Wilde, Michiel Bracke, Pieter Mehaudens, Joseph Donners, Joannes Van Laecke, Pieter De Wilde, Joannes Lammens, Ferdinandus Braeckman, R. De Pauw, Jacobus Lammens, Judocus Braeckman, Joannes Baptista De Meyer, Andries Kesel, Joans De Wilde, Joannes Lammens, Liven De Coene, Judocus Ingels, Pieter De Wilde, Pierre van de Putte, Pieter Joannes Schepens, Pieter Janssens, Jan Frans Braeke, Lodovicus Vervae, Pieter Jacobus Bracke, Jacobus Schatteman, Josephus Seghers, Jan Francies Vervae.

¹¹ Ad. (onleesbaar), Jac. Eekman, Pieter Van Timseke, J. Van Brussel, Livi Schatteman, Pieter Bracke, Jan Frans Minnebou, J.B. Colman, weduwe Gillis Janssens, Macharius De Gerst, Pieter Vervae, Pieter Joans De Maere, Pieter Frans De Mol.

De Prefect van het Schelddedepartement ontving dit schrijven op 13 juni 1807. Twee dagen later richtte hij zich tot de Directeur der Belastingen met de vraag om hem op de hoogte te brengen van de evolutie van dit onderwerp. Hij merkte op dat Ertbuur tot hetzelfde arrondissement behoorde als Laarne, maar tot een ander dan Destelbergen en Heusden. (Dit gegeven zal later als argument worden gebruikt.)

Reeds op 16 juni 1807 ontving de Prefect een antwoord op zijn vraag. De verklaring voor het uitstel luidde dat men voor de gemeente Wetteren een compensatie moest voorzien naar aanleiding van het verlies van Ertbuur. De omliggende gemeentes waren het daarover eens. Men wou daarom het volgende bepalen: *la consistance et la valeur de la portion de Territoire que forme le hameau d'Erburr (sic) et des terrains offerts en échange*. Deze inlichtingen moesten verkregen worden via *l'expertise matrice des communes de Wetteren, Laerne et Calken* waar men nog volop mee bezig was. Dat was de reden van het uitstel, en eenmaal dat in orde was, zou er verder geen vertraging meer volgen.

Ondanks deze belofte valt er voor het jaar **1808** in het dossier dat wij bespreken niet de minste correspondentie terug te vinden over dit onderwerp. Een schrijven van Onderprefect De Vos van het arrondissement Dendermonde maakt meteen duidelijk waarom. In zijn brief van 1 maart **1809**, gericht aan de Prefect van het Schelddedepartement, stelt hij dat men Ertbuur aan Laarne had moeten toewijzen. Tenminste: indien men dezelfde principes had gehanteerd als voor Raveschoot, dat jaren tevoor bij Kalken was gevoegd. Maar voor Ertbuur was er een kink in de kabel gekomen. In 1808 was Charles Joseph François Guislain Vilain XIII burgemeester geweest van zowel Wetteren als van Laarne¹². In die periode was dit onderwerp niet besproken in de gemeenteraad. De bewoners van Wetteren wilden Ertbuur behouden en zij hadden stappen gezet om iemand van hun eigen gemeente te laten benoemen als burgemeester van Laarne. Dat was hen gelukt tegen de zin van A. De Vos (*contre mon avis*) en alles bleef bij het oude. Daarom vroeg De Vos toen een nader onderzoek door de Prefect. Waarschijnlijk naar aanleiding van dit schrijven van zijn Onderprefect richt d'Houdetot, de nieuwe Prefect van het Schelddedepartement, zich op 7 maart 1809 schriftelijk tot de Directeur der Belastingen. Hij herneemt hier heel wat uit de voorafgaande correspondentie en spitst zich toe op de

¹² C.J. Vilain XIII (° Gent, 22 juni 1759-† Wetteren, 8 september 1808) was de zoon van Burggraaf Jean Jacques Vilain XIII. Hij was burgemeester van Wetteren sinds 1803. Volgens een besluit van de Prefect (21 dec. 1807) werd hij met ingang van 1 januari 1808 ook burgemeester van Laarne. Na zijn overlijden in hetzelfde jaar werd hij opgevolgd door Jean Baptiste Rombouts. Zie Gemeente Laarne, Gemeente-archief, Beraadslagingen van de gemeenteraad 1800-1825, z.p. Met dank aan het gemeentebestuur te Laarne voor de toelating tot consultatie. Over de familie Vilain zie verder P. De Wilde, *Een beknopte geschiedenis van de familie Vilain XIII*, Kruibeke, 1996.

laatst (16 juni 1807!) gesignaleerde hindernis: het opmaken van de *expertise matrice* van de verschillende gemeenten. Omdat hij er van uit gaat dat deze operatie reeds lang voltooid is, dringt hij aan op een definitief rapport van de Directeur omtrent deze kwestie.

Maar wellicht waren de vermoedens van de Prefect niet gerechtvaardigd. De Directeur beschikte alleszins nog niet over alle vereiste documenten. Want enkele weken na de brief aan de Directeur verstuurt J.B. Rombouts, de nieuwe burgemeester van Laarne, via zijn veldwachter een hele resem documenten naar dezelfde Directeur der Belastingen. Op 12 april 1809 bezorgt de koerier van dienst¹³: het plan van de gemeente, de kadastrale matrix, le *cahier parcellaire* en het klassement van de bebouwde eigendommen.

Op 8 mei 1809 kon de Directeur der Belastingen uiteindelijk de vraag van de Prefect beantwoorden. Het kwam neer op het volgende. Destelbergen had niets aan te bieden ter compensatie van het door Wetteren geleden verlies. Laarne en Heusden wilden Ertbuur opdelen in twee, en elk een deel inlijven. De scheidingslijn liep langs de Dendermondse Steenweg: Heusden opteerde voor het zuidelijk deel van Ertbuur, Laarne zou het noordelijk deel verwerven. Beide gemeenten wilden aan Wetteren in ruil een deel van hun eigen grondgebied afstaan: het betrof gronden in het zuiden van de beide gemeenten, gelegen langs de reeds bestaande grens met Wetteren¹⁴. Een *ingenieur verificateur* zou de opdracht krijgen om een plan van de door de gemeenten voorgestelde wijzigingen op te maken. Hierna zou men ook de waarde van de besproken terreinen meedelen.

Maar 5 maanden later was er nog steeds geen schot in de zaak gekomen.

Andermaal richtte de Prefect zich op 7 oktober 1809 tot de Directeur der Belastingen met het verzoek om een verslag op te maken van de stand van zaken.

Uiteindelijk kon de Prefect op 8 november 1809 de volgende bescheiden sturen aan zijn Onderprefect in Dendermonde:

- 1) de overwegingen van de 4 gemeentebestuuren.
- 2) het plan en de mening van de verificateur met de opdeling van Ertbuur in 2 zones *ayant des limites naturelles et invariables*.
- 3) het advies van de Directeur der Belastingen.
- 4) een petitie van de inwoners van Ertbuur, voorzien van een advies van de burgmeester in Heusden, om de enclave te integreren bij Heusden.

De Onderprefect kreeg toen als opdracht alles te onderzoeken en tenslotte zijn mening naar voor te brengen.

¹³ Dit gegeven in Rijksarchief te Beveren, Laarne Modern nr. 2, Jaar 1809 nr. 6 (12 april).

¹⁴ Wij gaan niet in detail in op dit voorstel dat het uiteindelijk niet haalde. RAG, Schelvedepartement nr. 3309 bevat een kaart waarop dit voorstel aanschouwelijk is uitgewerkt.

In deze periode hoort de brief thuis die de burgemeester van Laarne naar de Onderprefect stuurde op 20 november 1809¹⁵. Bij zijn schrijven voegde hij een petitie van de inwoners van Ertbuur om bij Laarne (!) te worden ingelijfd. Hij benadrukt dat deze petitie werd ondertekend door echte inwoners van Ertbuur, en niet door inwoners van Laarne, die, volgens de burgemeester, de petitie voor de aanhechting bij Heusden hadden ondertekend ¹⁶.

J.B. Rombouts zelf adviseerde gunstig voor de aanhechting van Ertbuur bij Laarne. Hij merkte op dat er zich anders een verandering zou voordoen van arrondissement, van rechtbank en van hypotheekkantoor. Hij weerlegde de bewering van de burgemeester van Heusden dat de inlijving van Ertbuur bij Laarne verwarring zou kunnen teweeg brengen. Integendeel, schrijft hij, want Ertbuur wordt van Heusden afgescheiden door een beek. Hij opteerde dan ook voor een integrale aanhechting bij Laarne.

Op 22 november 1809 tenslotte sprak de Onderprefect van Dendermonde zich dan uit voor een volledige inlijving van het gehucht Ertbuur bij Laarne zonder enige compensatie.

Na deze datum neemt de correspondentie over de kwestie sterk af. Maar in een nota van 14 februari 1810 vonden we nog de volgende overwegingen.

- Indien men compensaties inbouwt ten voordele van Wetteren naar aanleiding van het verlies van Ertbuur, dan komen de gemeentegrenzen van Wetteren bijna tot bij de kerken van Laarne en Heusden.
- Wanneer men Ertbuur bij Laarne voegt, dan liggen de nieuwe grenzen vast langs een beek en een straat¹⁷.
- Een afscheiding van een enclave zou een probleem kunnen zijn voor een kleine gemeente, *par la diminution de ses fonds administratifs*, maar niet voor Wetteren, dat over voldoende inkomsten beschikt voor zijn behoeften en uitgaven.

De aanhechting van Ertbuur is wenselijk omdat:

- 1) het de wens is van de inwoners.
- 2) de verbindingen met Laarne gemakkelijk zijn.
- 3) het aangevoerde bezwaar omtrent de conscriptie vervalt in geval van aanhechting bij Laarne (het behoort eveneens tot het kanton Wetteren, Heusden daarentegen niet).
- 4) indien men Ertbuur in twee zou delen, dan moeten de bewoners van het noordelijk deel (bij Laarne) zich doorheen het zuidelijk deel (bij Heusden) begeven om naar Laarne te gaan.

¹⁵ Rijksarchief te Beveren, Laarne Modern nr. 2, Jaar 1809 nr. 114 (20 november).

¹⁶ Van deze petities uit 1809 hebben wij niets teruggevonden.

¹⁷ Men doelde op de Brandstraat, lange tijd de grens tussen Ertbuur en Destelbergen-Beervelde.

5) Dat de inwoners van Ertbuur afhangen van Heusden *pour le spirituel* mag geen belemmering vormen: *il est à espérer que cette gêne disparaîtra un jour*.

Om al die redenen stelde de Prefect van het Schelddepartement *Son Excellence le Ministre de l'Interieur* derhalve voor om Ertbuur bij Laarne aan te hechten. Uiteindelijk ondertekende Napoleon Bonaparte op 14 december 1810 het decreet dat Ertbuur losmaakte van Wetteren en het definitief liet aansluiten bij Wetteren. Zijn Ministers van Binnenlandse Zaken en Financiën werden belast met de uitvoering van dit decreet (zie fig. 2). Een kopie ervan werd op 21 januari 1811 door de Minister van Binnenlandse Zaken overgemaakt aan het Prefect van het Schelddepartement. Deze bevestigde op 31 januari de ontvangst van de stukken en beloofde de documenten in kwestie aan de betrokken gemeenten te bezorgen. En inderdaad: op 6 februari, ontving men zowel te Laarne¹⁸ als te Wetteren¹⁹ de tijding vanwege de Onderprefect te Dendermonde. De overheveling van Ertbuur was een feit.

Te Laarne had de aanhechting onder meer als gevolg dat de burgemeester in overeenstemming met de wet een tweede *adjoint* (schepen) mocht aanduiden: naast Jacques Van Imschoot werd Jacques François Peeters aangesteld in het najaar van 1811²⁰. Dit was mogelijk geworden omdat Laarne door de aanhechting van Ertbuur de kaap van 2500 inwoners had overschreden²¹. Laarne telde reeds 2395 inwoners in 1800²² en op Ertbuur woonden er iets meer dan 400²³.

Na de administratieve aansluiting bij Laarne bleven de inwoners van Ertbuur nog enkele decennia hun kerkelijke verplichtingen volbrengen in Heusden. In 1840 richtten zij een vraag tot de bisschop te Gent *streckende tot het bekomen hunner geestelijke vereeniging met de parochie van Laerne*. Op 17 juni 1843 stond de bisschop hen dit toe. Na aflezing van de preekstoel te Laarne en Heusden op zondag 25 juni, werd het besluit van kracht op 1 juli 1843²⁴.

¹⁸ Gemeente Laarne, Gemeente-archief, Beraadslagingen van de gemeenteraad 1800-1825, z.p.

¹⁹ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren, Repertorium der ontvangen stukken 22/6/1808-1815, nr. 493.

²⁰ Gemeente Laarne, Gemeente-archief, Beraadslagingen van de gemeenteraad 1800-1825, z.p. (18 okt. 1811). Wij hebben niet kunnen achterhalen of J.F. Peeters familie was van Johannes Baptiste Peeters, de toenmalige pastoor van Laarne (1788-1821).

²¹ Gemeenten met hooguit 2500 inwoners hadden recht op één *adjoint*, en in gemeenten met 2500 à 5000 inwoners mocht de burgemeester worden bijgestaan door twee *adjoints*.

²² P. Deprez, *Mémoire statistique du département de l'Escaut par M. Faipoult, préfet de ce département*, Gent, 1960, p. 43.

²³ Eind 1796 noteerde men de namen van 407 mensen op Ertbuur: zie RAG, Schelddepartement, nr. 2675/2, nrs. 1297-1307. Een uitgave van de 18de eeuwse tellingen op Ertbuur is in voorbereiding.

²⁴ E. Balthau e.a., *Liber Memorialis. Quem anno Domini 1876 die 21 septembris inchoavit Johannes Bernardus Heirman. Parochus Ecclesie de Laarne*, in: Castellum X (sic) nr. 2-3, 1992, p.3-58. (Hier p. 58). Het betreft wellicht enkel de inwoners levend ten zuiden van de Heirweg: de mensen ten noorden hadden al sinds medio 1809 het recht om zich tot de nieuwe succursale kerk van Beervelde te richten. Zie *ibidem*, p. 56-58.

Wij overlopen nog eens de verschillende fazen van de evoluerende administratieve toestand en nemen daartoe een praktijkvoorbeeld: een geboorte op Ertbuur. Tot het einde van de 18de eeuw laat de gelukkige vader zijn kind dopen in de parochiekerk van Heusden. Vanaf de Franse overheersing komt daar de verplichting bij om het kind aan te geven bij de Burgerlijke Stand van Wetteren. Vanaf 1811 begeeft de vader zich naar de Burgerlijke Stand van Laarne, maar laat zijn kind nog steeds dopen te Heusden. In theorie kon hij pas vanaf medio 1843 te Laarne terecht voor zowel het doopsel als de geboorte-aangifte.

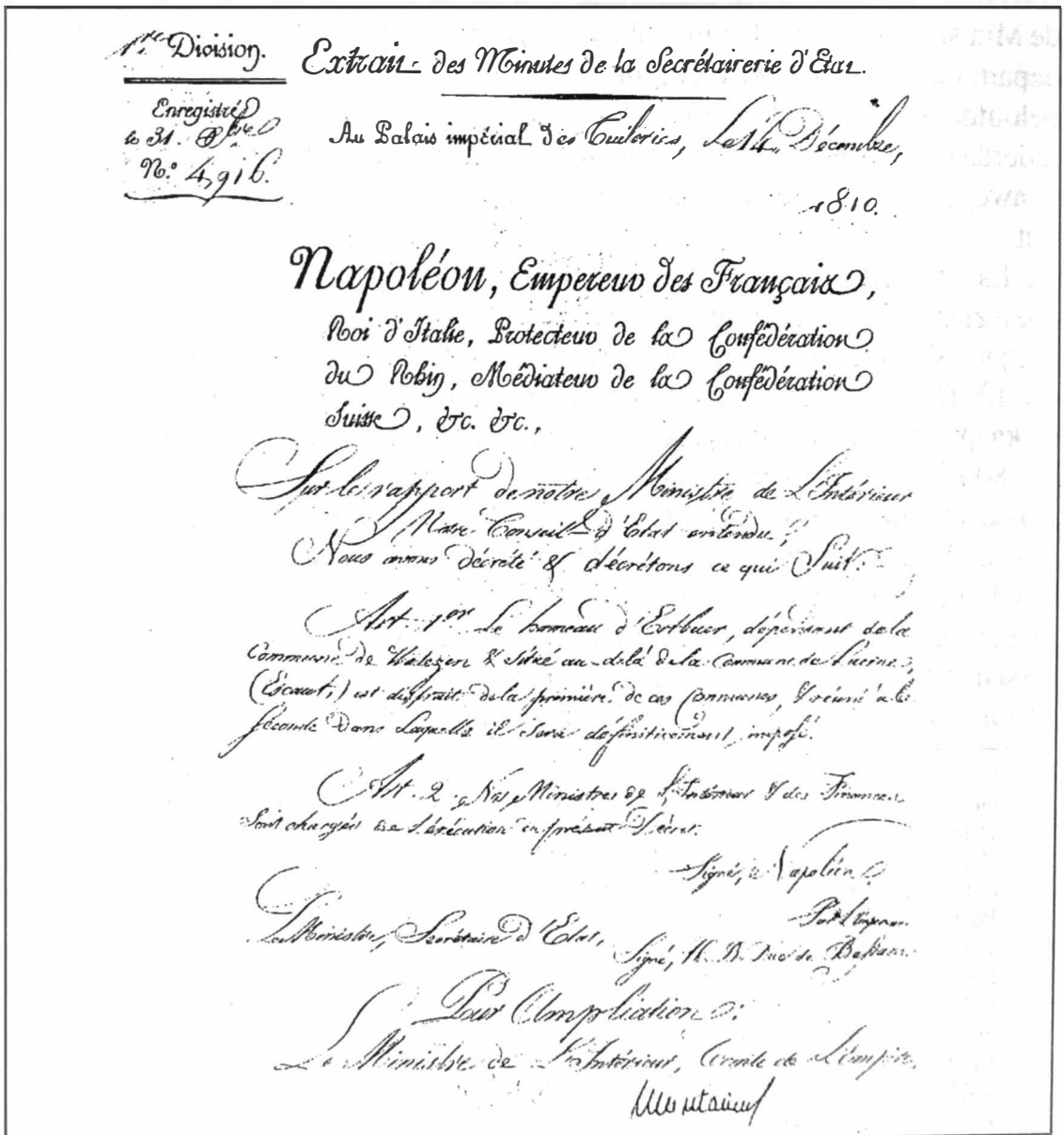

FIG. 2 Napoleon Bonaparte ondertekent het decreet dat Ertbuur bij Laarne aanhecht (14 december 1810).

Boekbespreking

E. BOGAERT, A. VAN DE SOMPEL, *Kalken van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek*, met een voorwoord van prof. dr. F. VERHAEGHE, Kalken, in eigen beheer, 1997; één volume in 8°, 576 blz., 104 tabellen, 374 illustraties. Te verkrijgen bij de auteurs (Kruisenstraat 70, 9270 Kalken of Koffiestraat 48, 9270 Kalken).

Wie geïnteresseerd was in de geschiedenis van Kalken moest tot voor kort terugval-
len op het overzicht dat Frans De Potter en Jan Broeckaert in 1889 publiceerden in
hun reeks *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen* (vierde
reeks, deel 2, p. 1-51) en op het werk van de Kalkenaar Cyriel Dauwe, *Calcken, door
de eeuwen heen*, uitgegeven in 1908. Beide werken behandelen echter hoofdzakelijk
de periode voor 1800. Door de overvloed aan feiten die er worden in vermeld - zeker
in het werk van Dauwe - behouden zij een zekere waarde. De resultaten van het
historisch onderzoek en de nieuwe inzichten in het verloop van historische processen
maken nochtans dat deze werken sterk verouderd zijn.

Op 4 april 1997 werd het boek van Eugene Bogaert en André Van De Sompel aan het
publiek voorgesteld. De publicatie is het resultaat van een samenwerking, die vooral
steunde op de indrukwekkende fotoverzameling van Bogaert en het historisch
onderzoek van Van De Sompel. De afgelopen jaren publiceerde deze laatste
trouwens in het tijdschrift *Castellum* een aantal interessante artikels met een meer
dan lokaal karakter, o.a. over het onderwijs te Kalken in de 19de eeuw (jg. X, nr. 2-
3, p. 3-161), over de Kalkense vaart (jg. XII, nr. 1, p. 30-50) en over de jointe voor
de waterstaat bij de beheersing van de waterproblemen tussen Gent en Dendermonde
in de tweede helft van de 18de eeuw (jg. XII, nr. 4, p. 14-53).

Wat volgens de auteurs een aanvulling moest worden op het werk van Dauwe, is
echter uitgegroeid tot een totaal nieuw synthese van bijna 600 bladzijden over de
geschiedenis van Kalken tussen het einde van de 18de eeuw en 1977. Zowel in de
keuze van bepaalde onderwerpen (b.v. de prosopografische benadering van het
politiek personeel van Kalken) als in de opeenvolging van de verschillende
hoofdstukken weerklinken recente historische onderzoeksthema's en nieuwe inzich-
ten. In het eerste deel behandelen de auteurs de lange termijnontwikkelingen op het
vlak van historische geografie (met o.a. de waterproblemen, meersen, de vaart, de
ontwikkeling van het wegnnet en het transport) en van bevolkingsevolutie. In het
tweede deel komt de sociaal-economische ontwikkeling van Kalken ter sprake, zoals
de beroepsstructuur en het bezit, de landbouw, de industrie, de dienstensector en het

arbeidersprobleem in de 19de eeuw. Het derde deel omvat de politieke geschiedenis tussen 1786 en 1977, een studie van het gemeentelijk politiek personeel, overzichten van de gemeentelijke financiën, de armenzorg, de gezondheidszorg en de defensie. In het laatste deel worden de godsdienstige ontwikkelingen, het onderwijs, de bibliotheken, de pers en het sociaal-culturele verenigingsleven behandeld.

Voor hun boek hebben de auteurs een indrukwekkende hoeveelheid bronnen in maar liefst 21 archieven en bibliotheken of bij particulieren geraadpleegd. Daarnaast werden talloze interviews afgenomen. Het feit dat zij zowat alle relevante bronnen en literatuur voor de betrokken periode hebben geraadpleegd maakt het boek een echt referentiewerk voor later historisch onderzoek over Kalken. De tabellen en de illustraties, waarvan sommige unieke foto's teruggaan tot het einde van de 19de of het begin van het 20ste eeuw, vormen een essentieel onderdeel van het boek. De layout oogt bovendien zeer modern en de uitgave is materieel zeer verzorgd.

Ondanks de enorme hoeveelheid informatie vormt het boek, dankzij zijn duidelijk opzet, een coherent geheel. Sommige hoofdstukken, zoals deze over het onderwijs en de waterproblematiek, steunen in grote mate op vooraf verschenen deelstudies en zijn dan ook eerder een synthese van het voorafgaande onderzoek. Andere hoofdstukken bevatten echter het resultaat van recent onderzoek dat nu voor het eerst wordt gepresenteerd. Precies wat deze laatste hoofdstukken betreft liggen in de toekomst nog onderzoeksmogelijkheden open. Alle gegevens over Kalken worden echter beschreven tegen de achtergrond van de algemene sociaal-economische, politieke en culturele evolutie. Precies daardoor en door het feit dat de auteurs rekening hebben gehouden met recente onderzoeksthema's zal het boek in de toekomst ongetwijfeld zijn diensten bewijzen voor zowel de vakhistoricus als de geïnteresseerde leek. In dit verband ware de opname van een uitgebreide index wenselijk geweest. Anderzijds hebben de auteurs ook oog gehad voor de meest recente geschiedenis, waardoor sommige hoofdstukken, zoals dit over het Kalkense sociaal-culturele leven in de 20ste eeuw, voor vele Kalkenaars zeer herkenbaar zullen overkomen.

Het boek van Eugene Bogaert en André Van De Sompel doorstaat met glans de vergelijking met gerenommeerde dorpsmonografieën, zoals de *Geschiedenis van Evergem* van wijlen Achiel De Vos, de *Geschiedenis van Aalter* van Luk Stockman of de recent verschenen politieke geschiedenis van Lebbeke in de 19de en de 20ste eeuw van Jozef Dauwe. Wij durven daarom hopen dat het voor de auteurs geen eindpunt zal zijn maar precies de aanzet tot verder onderzoek en tot publicatie.

Eric Balthau

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:**

Marcel Meys, Kruisenstraat 31, 9270 Kalken

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

**ADRESWIJZIGINGEN, NIEUWE ABONNEMENTEN en
LIDMAATSCHAP CASTELLUM**

Gewoon lid: 400,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

Erratum bij Castellum, jg. XIV, nr. 1

Lees op p. 16 onderaan tabel 6:

De Landtsheer-Bracke Suzanne i.p.v. De Landtsheer-Bracke Blanche

Scheire-Audenaerde Blanche i.p.v. Scheire-Audenaerde Suzanne

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 300 exemplaren

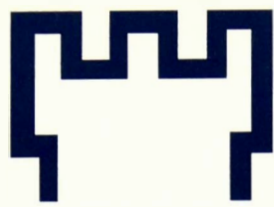
Omslagfoto: Gent. Oude Schaapsmarkt: het voormalige vondelingenhuis. In het getraliede raam was vermoedelijk de "rolle" aangebracht. Ter plaatse is nog een deel van de klepel te zien (zie p. 17 in dit tijdschrift).

Foto A. Afschrift.

INHOUD

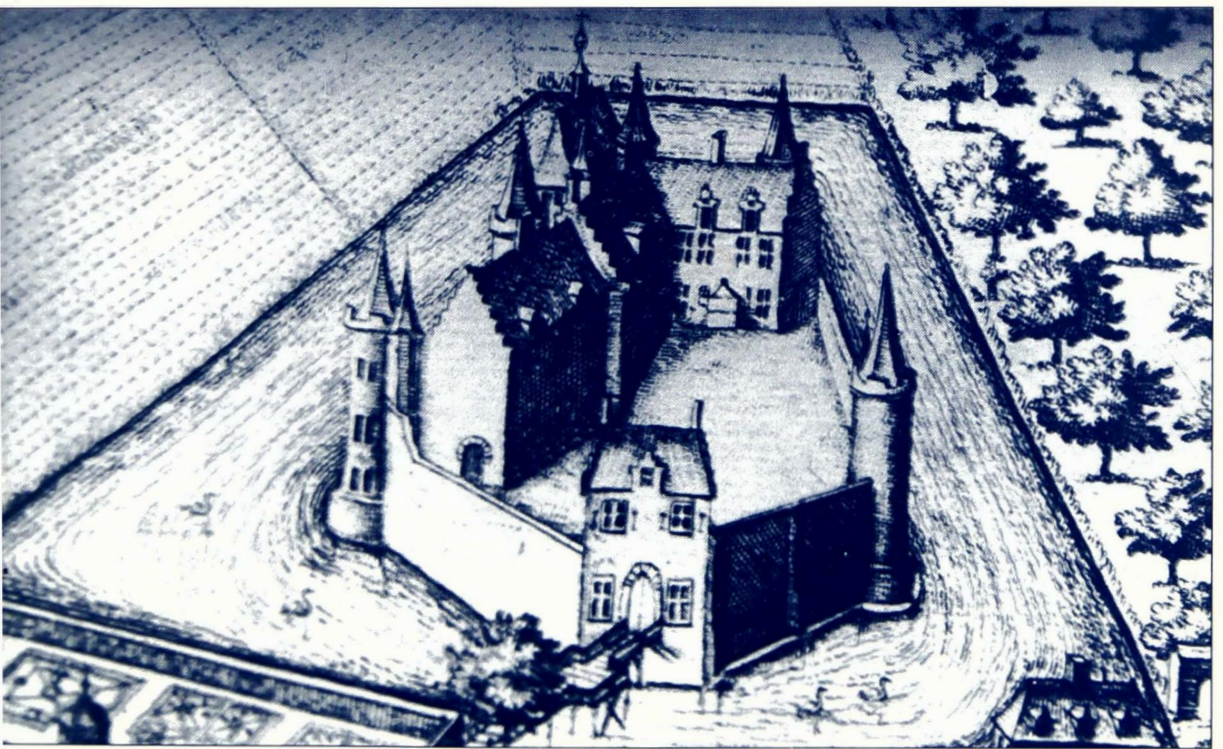
Editoriaal	2
Negentiende-eeuwse vondelingen en verlaten kinderen te Laarne en Kalken <i>A. Afschrift</i>	3
Hoe de enclave Ertbuur deel ging uitmaken van de gemeente Laarne (1806-1810) <i>J.R.J. De Wilde</i>	71
Cultuurspiegel	81

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

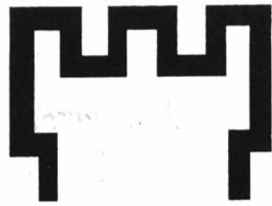
castellum

**VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE**

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XIV — NR. 4 — DECEMBER 1997**

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Molenstraat 23, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

EDITORIAAL

Begin september organiseerde Castellum naar aanleiding van de voltooiing der restauratiewerken aan het slot van Laarne een rondleiding voor de Castellumleden. Het werd alweer (mogen we zonder enige valse bescheidenheid zeggen) een voltreffer. In dit laatste nummer van 1997 vindt u onder andere een tekst met een terugblik op de bewuste restauratie. Twee historische bijdragen vervolledigen het geheel: E. Balthau bespreekt een eeuwenoude lijst van hoofdcijnsplichtigen te Laarne en Kalken. J. De Wilde ontleedt een niet-alledaags proces uit de vroege 16de eeuw, waarin de machtshebbers te Laarne zwaar beboet werden.

Wat 1998 betreft voorzien wij ruimte voor de volgende onderwerpen: een honderdjarige te Laarne uit de familie Van Rijsselberge, andere lijsten met hoofdcijnsplichtigen uit de late Middeleeuwen voor Laarne en Kalken, molens op de wijk Ertbuur, het Kalkens dialect, de hereboerderij te Cattenaye,...

Op dit ogenblik werkt men ook aan een bijdrage over de muziekvereniging de Sicambers. De omvang van deze bijdrage zal de verschijningsdatum van het eerstvolgend Castellumnummer beïnvloeden: maart of mei 1998.

Gewoontegetrouw bezorgen wij u hierbij een overschrijvingsformulier voor het lidgeld van 1998. Zoals u op de voorlaatste bladzijde van dit nummer kan zien, blijven de tarieven voor het lidmaatschap ongewijzigd. Vermeld bij uw verlenging a.u.b. dat het om het lidgeld 1998 gaat.

Over onze voordrachten en andere activiteiten volgt informatie in een later nummer. Wij hopen naar aanleiding van het 15-jarig bestaan van dit tijdschrift met enkele interessante initiatieven uit te pakken.

**VROLIJK KERSTFEEST EN
GELUKKIG NIEUWJAAR!**

HOOFDCIJSPLICHTIGEN VAN DE GENTSE SINT-PIETERSABDIJ IN LAARNE EN KALKEN IN HET MIDDEN EN DE TWEEDE HELFT VAN DE 13DE EEUW.

Eric Balthau

Door het decreet van 4 augustus 1789 doekte de Franse Nationale Grondwetgevende Vergadering het feodale regime op, waarin o.a. de persoonlijke onvrijheid was begrepen. Enkele weken later, op 26 augustus 1789, werd de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger afgekondigd, waarvan artikel 1 stelt dat de mensen vrij worden geboren en vrij en gelijk in rechten blijven. Daarmee werden enkele van de belangrijkste kenmerken van de Middeleeuwen en het Ancien Régime afgeschaft, namelijk de juridische ongelijkheid en de eruit voortvloeiende verschillen in het statuut van de persoon¹.

Over deze verschillen in persoonlijk juridisch statuut werd reeds heel wat gepubliceerd, waaruit blijkt dat men een onderscheid moet maken tussen de lasten die verband houden met het persoonlijk rechtsstatuut en deze die te maken hebben met het institutioneel kader waarin men leefde, namelijk de heerlijkheid². Over de heerlijkheid Laarne in de Middeleeuwen beschikken we in dit verband nog over weinig of geen informatie. Binnen de heerlijkheid Laarne kon de heer bepaalde rechten laten gelden over *dienstliede* en *voeghtlied*³. Bij de belening van Laarne door Robrecht van Bethune, heer van Dendermonde, aan zijn schoonbroer Giselbrecht van Zottegem in maart 1228 of 1229 behield de heer van Dendermonde echter zijn rechten op bepaalde *servi* en *homines*

¹ Door de aanhechting van de Zuidelijke Nederlanden bij de Franse Republiek op 1 oktober 1795 waren deze bepalingen ook hier van toepassing. Voor wat betreft het privaat recht in de Zuidelijke Nederlanden *vóór* het einde van de 18de eeuw, zie Ph. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Bruxelles, 1987 (Académie royale de Belgique. Mémoires de la Classe des Lettres. Collection in-4°, 2e série, nr. 14, 1).

² De meest recente synthese vindt men bij E. Thoen, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst*, Belgische Centrum voor Landelijke Geschiedenis nr. 90, Gent, 1988, p. 418 e.v.

³ Brussel, Algemeen Rijksarchief, Denombrementen van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen, nr. 3893: denombrement van de heerlijkheid Laarne, 7 augustus 1430.

*advocatie*⁴. Een uitgebreid onderzoek naar de oorsprong en de evolutie van de heerlijkheid Laarne in de Middeleeuwen is echter nodig om de draagwijdte van deze rechten en dus het onderscheid tussen deze groepen te kennen⁵.

Behalve deze onvrijen, die bepaalde rechten aan de heer van Laarne waren verschuldigd, waren er te Laarne in het midden van de 11de eeuw ook vrije lieden en hoofdcijnsplichtigen. In 1040 schonk de vrije vrouw *Imma* van Laarne immers zichzelf en haar dochter *Diduara* als hoofdcijnsplichtigen aan de Sint-Pietersabdij te Gent⁶. Ook over deze hoofdcijnsplichtigen bestaat heel wat literatuur⁷. Wegens onder meer het genealogisch belang van lijsten van hoofdcijnsplichtigen werd ook door lokale vorsers nogal wat aandacht besteed aan dit soort bronnen⁸.

⁴ A. DE VLAMINCK, *Cartulaire de la ville de Termonde*, Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde. Buitengewone uitgaven 3, Gent, 1876, nr. CLXXXVII, p. 120-121.

⁵ Zie b.v. J. DE WILDE, *Een bevoegdheidsgeschil omtrent de inning van het beste hoofd (Laarne, 1485)*, in: *Castellum. Driemaandelijks tijdschrift van de Vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne*, XIII, nr. 2, 1996, p. 35-41.

⁶ E. BALTHAU, *Imma de Laren cum filia sua Diduara. De eerste vermelding van Laarne van 1040*, in: *Castellum. Driemaandelijks tijdschrift van de Vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne*, VIII, nr. 1, 1991, p. 5-18.

⁷ L. VANDERKINDERE, *Les tributaires ou serfs d'église au Moyen Age*, Bulletin de l'Académie Royale de Belgique. Classe des Lettres, 3e série, tome 34, Bruxelles, 1897; L. VERRIEST, *Le servage dans le comté de Hainaut*, Bruxelles, 1910; H. NELIS, *La rénovation des titres d'asservissement en Belgique au XIIe siècle*, in: *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 66, 1923, p. 173-214; U. BERLIERE, *La familia dans les monastères bénédictins du Moyen Age*, Mémoire de l'Académie royale de Belgique. Classe des Lettres, 2e série, tome 29, Bruxelles, 1930, p. 114-121; P. C. BOEREN, *Etude sur les tributaires d'église dans le comté de Flandre du IXe au XIVe siècle*, Amsterdam, 1936; C. WIRTZ, *Le problème de la condition juridique des tributaires d'église en Belgique: une question mal posée*, in: *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, 50, 1956-1961, p. 275-296; P. DUPARC, *La question des "sainteurs" ou hommes des églises*, in: *Journal des Savants*, 1972, janvier-mars, p. 23-48; L. GENICOT, *L'Economie rurale Namuroise au Bas Moyen Age. III. Les hommes- Le commun*, Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie, 6e série, fasc. 25, Louvain-La-Neuve/Bruxelles, 1982, p. 238-246; A. M. HELVETIUS, *Les sainteurs de l'abbaye de Crespin, du Xe au XIIIe siècle*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LXVI, 1988, nr. 2, p. 231-248.

⁸ F.J. ANNAERTS, *Hoofdcijnsboek van den lande van Waas toekomende aan de abdij van Baudelo*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 15, 1894-1896, p. 99-217; L. DE BURBURE, *Familles du Pays de Waes affranchis en 1213: généalogies de leurs descendants aux XIVe et XVe siècles (1350-1511)*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 7, 1877-1879, p. 292-353; A. VAN GEERTSOM, *Familienamen uit het Land van Waas*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 60, nr. 2, 1955, p. 209-322; A. VAN GEERTSOM, *Voornamen uit het Land van Waas (1244-1796)*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 62, nr. 1, 1957, p. 5-60; A. VAN GEERTSOM., *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent (1462 en 1475)*,

Wat de hoofdcijnsplichtigen in het middeleeuwse graafschap Vlaanderen betreft kunnen we terugvallen op het klassieke werk van P. C. Boeren⁹. In veruit het grootste aantal gevallen schonk een vrij persoon zichzelf als hoofdcijnsplichtige aan een abdij of een kerk. Hoewel dergelijke schenkingen voorkomen tussen 853¹⁰ en 1336 situeert het verschijnsel zich toch vooral in de 11de, 12de en 13de eeuw, waarbij de Gentse Sint-Pietersabdij veruit de belangrijkste begunstigde was. In de meeste gevallen benadrukte de schenker zijn eigen vrijheid en deze van zijn ouders. In sommige gevallen gaat het echter om de bevestiging van een vroegere schenking van de ouders. De schenkingsoorkonden benadrukken ook steeds de vrije wil van de schenker om zichzelf en zijn nageslacht als hoofdcijnsplichtige aan de bewuste instelling te schenken. Zoals ook blijkt uit de getuigenlijst van de schenkingsoorkonde had de schenker

in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 66, 1963, p. 197-243; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent (1462 en 1475): 2e deel*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 67, 1964, p. 77-121; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent (1462 en 1475): 3e deel*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 67, 1964, p. 157-183; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent (1462 en 1475): 4e deel*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 68, 1965, p. 67-109; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent (1462 en 1475): 5e deel: Nieuwkerken, Vrasene, St.-Gillis, Verrebroek*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 69, 1966, p. 75-109; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent (1462 en 1475): 6e deel: St.-Pauwels, Kemzeke, Stekene, St.-Niklaas, Moerbeke en samenvatting per gemeente*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 69, 1966, p. 183-233; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent. II: 1560-1796: Waasmunster, Elversele, Tielrode, Lokeren*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 71, 1968, p. 207-239; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent. II: 1560-1796: appendices: Daknam, Eksaarde, Sinaai, Belsele, Bazel, Kruibeke, Zwijndrecht*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 72, 1969, p. 275-310; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent. II: 1560-1796: appendices: Melsele, Beveren en Haasdonk*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 75, 1972, p. 199-258; A. VAN GEERTSOM, *De hoofdcijnsboeken van de St.-Baafsabdij te Gent. II: 1560-1796: appendices: Temse*, in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 77, 1972, p. 41-72; J. PIETERS, *Een vrijgemaakte lijfeigene opgedragen aan O.-L.-Vrouw-ter-Biezen (Wetteren 1243)*, in: *Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde. Gedenkschriften*, 3e reeks, 20, 1972-1973, p. 97-102; J. DE Wael, *De hoofdcijnsboeken van het Waasland*, in: J. P. D'HAEMERS (ed.), *Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België. XLII Congres Sint-Niklaas-Waas 1974*, Sint-Niklaas, 1975, p. 229-234.

⁹ P. C. BOEREN, *Etude sur les tributaires d'église dans le comté de Flandre du IXe au XIVe siècle*, Amsterdam, 1936.

¹⁰ Over deze Karolingische *homines votivi* (vrijgewijden) of *luminarii*, zie F. L. GANSHOF, A. VERHULST, *De sociale structuur in de Karolingische tijd*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 1, Haarlem, 1981, p. 222-223.

de goedkeuring nodig van de graaf van Vlaanderen of van de wereldlijke voogd van de betrokken abdij. De meeste schenkers waren vrije vrouwen. Dit kan er op wijzen dat de hoofdcijnsplicht t.o.v. een kerkelijke instelling als een garantie werd beschouwd tegen het verval in de echte horigheid t.o.v. een lekenheer, die over zijn horigen allerlei heerlijke rechten uitoefende¹¹. De schenking werd gesymboliseerd door verschillende rituele handelingen, waarbij echter steeds terugkomt dat de hoofdcijnsplichtige zich naar het altaar van de patroonheilige van de kerk of abdij moest begeven en enkele muntstukken op zijn/haar hoofd of op het altaar moest leggen. De grootte van de som werd bepaald door de hoofdcijnsplichtige zelf, die bovendien nog een schenkingsformule moest uitspreken. Door de akte verbond de schenker zichzelf en zijn nageslacht, m.a.w. hij werd horige van de patroonheilige en hij behoorde tot diens *familia* zoals anderen die aan de kerk of de abdij waren verbonden (monniken, lekenbroeders, personeel).

In andere gevallen werden horigen door hun lekenheren als hoofdcijnsplichtigen afgestaan aan een abdij of een kerk. Deze schenkingen situeren zich tussen 838 en 1315 maar in deze gevallen is het overwicht van de Gentse Sint-Pietersabdij als begunstigde minder groot. War de juridische en sociaal-economische toestand van de overgedragen horigen betreft gaat het zowel om *servi* als om voogdlieden, die echter zelf geen enkele inspraak hadden in de schenking. De meeste schenkingen gebeurden voor het zieleheil van de schenker, die daarin volledig autonoom kon beslissen. Alleen wanneer het een schenking betrof die een onderdeel van een leen was en waardoor het leen dus verkleinde, was volgens het leenrecht de toestemming van de leenheer nodig. Meestal volgden de horigen de schenking van de gronden waarvan ze een geïntegreerd deel uitmaakten, waardoor enkel hun aantal en niet hun namen in de schenkingsakte vermeld wordt. De symbolische handelingen bij de betaling van de hoofdcijns waren dezelfde als bij een zelfschenking; alleen was het de schenker die de muntstukken op de vereiste plaats legde en de formule uitsprak. In enkele andere gevallen gaat het echter om zelfschenking na een voorafgaandelijke vrijlating door de heer.

Behalve deze twee gevallen zijn er nog een aantal elementen die konden leiden toteen hoofdcijnsplicht. Zo konden kerkelijke instellingen hoofdcijnsplichtigen

¹¹ Zie hierover ook E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, deel I, Handzame, 1968, p. 73-76.

schenken of verkopen aan, of ruilen met andere instellingen. De verkoop van kerkelijke goederen aan leken was echter door het kerkelijk recht verboden. In enkele heerlijkheden werd het heerlijke recht op de *incommelinghen* dat zich o.a. uitte in het dodehandsrecht, omgezet in een hoofdcijnsplicht tegenover een meestal lokale kerkelijke instelling. De hoofdcijnsplicht werd erfelijk doorgegeven langs de moeder. Dit impliceerde dat de zonen van een hoofdcijnsplichtige zelf nog wel hoofdcijnsplichtig waren maar hun kinderen, ongeacht of het meisjes of jongens waren, niet meer indien hun moeder een vrije vrouw was. Ook het huwelijk kon tot hoofdcijnsplicht leiden. Een vrij persoon die gehuwd was met een hoofdcijnsplichtige, werd na een jaar samenwonen eveneens hoofdcijnsplichtig. Ten slotte kon het hoofd van de kerkelijke instelling gewone horigen of *servi* tot hoofdcijnsplichtigen maken.

Anderzijds waren er ook factoren die de hoofdcijnsplicht konden verhinderen, zoals het niet gedoopt zijn, de onwettige geboorte (waardoor men verviel tot de status van gewone horige), het priesterschap en de hoofdcijnsplicht tegenover een andere kerkelijke instelling. Tegenover sommige kerken kon geen hoofdcijnsplicht bestaan omdat het succursalen of afhankelijke kerken waren. In enkele gevallen verhinderde ook de publieke autoriteit de hoofdcijnsplicht. Deze was b.v. niet verenigbaar met het burgerschap van een stad. Hierop werd dan weer een uitzondering gemaakt in kerkelijke heerlijkheden of in steden die onder het wereldlijk gezag van een kerkelijke instelling vielen (b.v. Doornik).

Sommige factoren konden een einde stellen aan de hoofdcijnsplicht. De belangrijkste factor was waarschijnlijk het gebrek aan vrouwelijke afstammelingen. De hoofdcijnsplicht werd immers enkel via de vrouw doorgegeven. Ook de onwettigheid van geboorte stelde een einde aan de hoofdcijnsplicht. Deze personen vervielen immers tot de gewone horigheid. Ook het huwelijk met een horige stelde een einde aan de hoofdcijnsplicht. In enkele gevallen kozen hoofdcijnsplichtigen zelf voor de horigheid aan de abdij of kerk waaraan ze hun hoofdcijns schuldig waren. In andere gevallen werden de hoofdcijnsplichtigen volledig bevrijd door de abdij of de kerk. Ook het verblijf van een jaar en een dag in een stad hief de hoofdcijnsplicht op. het statuut was immers niet verenigbaar met het burgerschap van een stad. In sommige heerlijkheden werden inwijkelingen zowat automatisch hoofdcijnsplichtig. In dit geval stelde het verhuizen een einde aan de verplichtingen. Ook het niet-betalen van de hoofdcijns of de weigering tot het volbrengen van sommige heerlijke rechten

konden een hoofdcijnsplichtige doen vervallen tot de gewone horigheid.

Het statuut van hoofdcijnsplichtige omvatte zowel plichten als rechten.

De betaling van een hoofdcijns van 2, 4, 6 of 12 *denarii* was een jaarlijks terugkerende verplichting. Soms kon deze ook in natura of in arbeid worden betaald. Het bedrag kon verschillen tussen hoofdcijnsplichtigen van dezelfde instelling en tussen mannen en vrouwen. Een tweede verplichting was de betaling van een éénmalige cijns bij het huwelijk van de hoofdcijnsplichtige (*maritagium, badimonium*). Deze bedroeg meestal 6 *denarii*. Verder was het voor hoofdcijnsplichtigen verboden om te huwen met personen met een ander rechtsstatuut. Hieronder vielen niet alleen de echte horigen maar ook hoofdcijnsplichtigen die behoorden tot een andere instelling of een andere heerlijkheid. In al deze gevallen was de toestemming nodig van het hoofd van de kerkelijke instelling. Deze toestemming om te huwen kon evenwel ook worden afgekocht. De erfgenamen van de hoofdcijnsplichtige waren ook gehouden na diens overlijden een éénmalige cijns te betalen die meestal 12 *denarii* bedroeg. Deze kon ook in natura worden betaald. Tenslotte was het de hoofdcijnsplichtige verboden om het persoonlijk patronaat of beschermheerschap van een andere kerkelijke instelling te aanvaarden. Dit mag evenwel niet verward worden met de lekenvoogdij of *advocatia* die de heer uitoefende over de inwoners van de heerlijkheid.

De hoofdcijnsplichtigen hadden ook een aantal rechten. Zo hadden zij een beperkte rechtspersoonlijkheid, b.v. als getuige in bepaalde processen. Zij hadden ook het recht om roerende goederen te bezitten en te erven. Zij konden vrij hun huwelijkspartner kiezen voor zover deze hoofdcijnsplichtig was tegenover dezelfde instelling. Binnen het domein van een bepaalde heer mochten zij zich vrij verplaatsen en vrij hun woonst kiezen. Tenslotte genoten zij de persoonlijke en juridische bescherming van de instelling aan wie zij hoofdcijnsplichtig waren. Zijzelf waren evenwel juridisch niet handelingsbekwaam, ook niet als getuige tegen een vrij persoon. Bovendien konden zij ook geen *allodia* (grond die niet afhangt van een andere persoon) bezitten, wel lenen en cijnsgronden.

De rechtspraak over hoofdcijnsplichtigen die binnen het domein van de kerkelijke instelling woonden, behoorde zowel in burgerlijke als strafrechtelijke zaken toe aan het hoofd van de instelling. Alle *homines* (leenmannen) of

servi (horigen) die aan de Kerk toebehoorden, vielen immers onder de rechtspraak van de Kerk. Hoofdcijnsplichtigen die echter niet op het abdijdomein woonden, vielen echter onder de bevoegdheid van de rechtbank van de heerlijkheid waar ze woonden, behalve in zaken die betrekking hadden op hun hoofdcijnsplicht. Aangezien hoofdcijnsplichtigen lenen konden bezitten, konden ze ook zetelen in het leenhof waaronder hun leen ressorteerde. Ze konden ook zetelen in de schepenbank van de heerlijkheid waar ze woonden. Sommige hoofdcijnsplichtigen worden ook vermeld als *villicus* of meier en waren dus hoofd van het domaniale hof van een grondbezitter.

Hoofdcijnsplichtigen moesten ook voldoen aan bepaalde verplichtingen. Wie buiten het kerkelijke domein leefde werd geacht de *tallia* of hoofdelijke belasting te betalen en militaire dienst te vervullen. In sommige gevallen waren zij ook tolplichtig en moesten ze helpen de versterkingen te onderhouden (het balfart).

De betaling van de hoofdcijns kon op verschillende manieren gebeuren. De hoofdcijnsplichtige kon zelf het verschuldigde bedrag neerleggen op het altaar van de kerk waaraan hij cijnsplichtig was. Dit kon gebeuren op de feestdag van de patroonheilige; de meest voorkomende dag is echter 1 oktober, de feestdag van de heilige Remigius. In andere gevallen kon de inning van de hoofdcijns gebeuren door de meier van het abdijdomein waar de hoofdcijnsplichtigen woonden, door de oudste van de familie die hoofdcijnsplichtig was, of door de boer die zijn horigen tot hoofdcijnsplichtigen had gemaakt. De inning van de cijns van hoofdcijnsplichtigen die buiten het abdijdomein leefden werd soms in leen geven. In dit geval spreekt men van *advocatia* die echter niet mag verward worden met de lekenvoogdij. De inning van de cijns kon per familie of per domein gebeuren.

De hoofdcijnzen werden door de abdijen voor verschillende doeleinden gebruikt. Sommige diensten, waaronder de *luminaria*, werden er mee onderhouden. Het beheer van de gelden viel dan onder de kerkbewaarder of de koster. Soms werden de gelden besteed aan de aalmoezenij van de abdij. In andere gevallen werden ze besteed aan het levensonderhoud van de monniken of van de abt.

De hoofdcijnsplicht werd meestal vastgelegd in een geschreven akte, waarvan

er heel wat vernieuwd werden in de 12de eeuw. Anderzijds hielden de meeste kerkelijke instellingen ook registers bij waarin de namen van de cijnsplichtigen en van hun afstammelingen werden bijgehouden.

Hoeveel hoofdcijnsplichtigen er in Vlaanderen waren is moeilijk te bepalen. Volgens Boeren had de Sint-Pietersabdij te Gent er in de 14de eeuw ongeveer 2000, de Boudelo-abdij te Sinaai ongeveer 4000, en de Sint-Baafsabdij te Gent ongeveer 3000. Wat de verspreiding betreft waren zij hoofdzakelijk gevestigd op de domeinen van de abdijen waaraan zij cijnsplichtig waren. Niettemin komen zij ook in lekenheerlijkheden voor, volgens Boeren vooral in gebieden die relatief laat werden ontgonnen. In sommige heerlijkheden werden in de 13de eeuw trouwens alle horigen door hun heer hoofdcijnsplichtig gemaakt aan dezelfde abdij.

Wat de sociaal-economische toestand van de hoofdcijnsplichtigen betreft konden verschillende groepen worden onderscheiden. Onder de personen die zichzelf als hoofdcijnsplichtige schonken vindt men soms grondbezitters terug. Onder de horigen die door hun heer als hoofdcijnsplichtige werden weggeschonken, treft men zowel tenurehouders (horigen die een hoeve of een stuk grond bewerkten waarvoor ze een jaarlijkse cijns aan de heer betaalden) als horigen zonder tenure aan. Sommige grote hoofdcijnsplichtige tenurehouders werden zelfs aangesteld als *villicus* of meier (domeinverantwoordelijke) door de abdij of door de heer van de heerlijkheid waar ze woonden. Anderen, die geen tenurehouder waren, vindt men terug in de diensten van de abdij of in de huishouding van de heer.

In de 12de en 13de eeuw treft men nog steeds heel wat schenkingen van hoofdcijnsplichtigen aan¹². Het aantal vrije lieden dat zichzelf als hoofdcijnsplichtige schonk, neemt echter in de 13de eeuw geleidelijk af; de laatste schenking van die aard dateert van 1336. Dit wijst niettemin op het nog steeds latent aanwezige risico dat lekenheren vrije lieden tot hun horigen durfden te maken. Vanaf de tweede helft van de 12de eeuw is het aantal schenkingen van horigen als hoofdcijnsplichtige zeer talrijk; de laatste schenking in die zin dateert van 1271. Lekenheren schonken niet alleen individuele

¹² Zie in dit verband ook de belangrijke paragraaf bij E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, deel I, Handzame, 1968, p. 307-320.

horigen, maar soms ganse families en in bepaalde gevallen zelfs alle horigen in een bepaald dorp -waarschijnlijk tegen betaling- als hoofdcijnsplichtigen aan een abdij. Sommige heren behielden wel bepaalde rechten over hun vroegere horigen, zoals het dodehandsrecht, de rechtspraak en soms zelfs de tallia (hoofdelijke belasting). In de 13de eeuw werden de horigen in Vlaanderen ook op grote schaal vrij gelaten. Zo bepaalde gravin Margareta in 1252/1253 dat de horigen die onder haar rechtsmacht vielen, voortaan nog slechts een jaarlijkse hoofdelijke cijns en het beste kateel in plaats van de halve have bij overlijden schuldig waren. Dit voorbeeld werd gevolgd door de adellijke heren van sommige heerlijkheden, die aan hun horigen vrijstelling gaven van *tallia*, van bepaalde karweien en van militaire verplichtingen. In de meeste gevallen behielden de heren zich echter het recht voor op het beste kateel bij overlijden en een jaarlijkse hoofdelijke cijns. De oorzaken van deze ontwikkeling zijn verscheiden. Enerzijds hadden de steden een grote aantrekkingskracht. Dit uitte zich niet alleen in migratie van het platteland naar de stad; velen verkregen het poorterschap van een stad maar bleven toch op het platteland wonen (buitenpoorterschap). Anderzijds werd de hoofdcijnsplicht zeker vanaf de tweede helft van de 12de eeuw uitsluitend via vrouwelijke lijn verdergezet, waardoor in bepaalde geslachten de hoofdcijnsplicht als vanzelf verdween. Door de voortdurende devaluatie van de munt tenslotte werd de interesse van de kerkelijke instellingen om tot een nauwkeurige inning over te gaan, steeds kleiner. Soms liep de inning van de hoofdcijns nog doortot in de 16de eeuw, in het geval van de Boudelo-abdij van Sinaai zelfs tot 1639.

Behalve een groot aantal schenkingsakten ten voordele van de Gentse Sint-Pietersabdij is ook een register van hoofdcijnsplichtigen van deze abdij bewaard¹³. Het register meet 24 cm op 15,5 cm en telt 50 folio's waarvan er 48

¹³ Gent, Rijksarchief, fonds Sint-Baafs en Bisdome, K 2556. Hoewel het stuk zich in dit fonds bevindt gaat het wel degelijk om een register van de Sint-Pietersabdij. Gezien de letter K voor het nummer bevond het stuk zich vóór de overbrenging naar het Rijksarchief te Gent in het archief van het Kapittel van de Sint-Baafskathedraal; zie M. GYSSELING, *Het archief van Sint-Baafs en van het Bisdome te Gent*, in: H. DE SCHEPPER (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België, Handelingen van het Colloquium te Brussel 15.-18. IV. 1975*, Brussel, 1977, p. 581-590. P.C. BOEREN, *Etude sur les Tributaires d'Eglise dans le comté de Flandre du IXe au XIVe siècle*, Amsterdam 1936, p. 80, noot 7, vermeldt uiteraard nog het nummer uit de inventaris van Lavaut, namelijk *Archives de l'évêché, Gand, Fonds de Saint-Pierre, case VII, pièce 34*. Na de voorlopige inventarisatie door M. Gysseling is het stuk nu terug te vinden via de inventaris 20.3., Sint-Baafsabdij - Bisdome Gent, vreemde archieven, Sint-Pietersabdij, waar het vermeld wordt als een register van de hoofdcijnsplichtigen. Kort na 1238, aangevuld tot eind 13e eeuw. Waarschijnlijk

recto en verso zijn beschreven. In dit register staan de hoofdcijnsplichtigen van de Sint-Pietersabdij vermeld in minstens 91 dorpen of parochies¹⁴, waaronder ook in Laarne en in Kalken¹⁵. Volgens P. C. Boeren dateert het register van na 1238 omdat een zekere Bertelmeus van Gentbrugge er als *ensorarius* (ontvanger van de hoofdcijns) wordt in vermeld, wat hij pas in 1238 zou geworden zijn¹⁶. Ook volgens M. Gysseling, die het archief van Sint-Baafs en het Bisdom inventariseerde, dateert het stuk van kort na 1238 en werd het aangevuld tot het einde van de 13de eeuw¹⁷. Op folio 15 verso van het register worden een aantal hoofdcijnsplichtigen van Oosterzele vermeld die tevens voorkomen in de hoger vermelde oorkonde van 1238. Als *terminus post quem* kan dus inderdaad 1238 worden aangenomen¹⁸. Wanneer het register werd afgesloten is echter minder duidelijk. Na het aanmaken van het oorspronkelijke register door Hand A werden immers nog verschillende aanvullingen gemaakt. Enkel door een uitgebreid paleografisch onderzoek zou men deze latere notities aan diverse handen kunnen toewijzen. Alleen al voor de lijsten van hoofdcijnsplichtigen te Laarne en te Kalken konden we naast het oorspronkelijke hand nog twee handen onderscheiden (in chronologische orde Hand B en Hand C). Volgens M.

wegens zijn herkomst werd het register niet opgenomen in de nieuwe, voorlopig nog handschriftelijke inventaris van het fonds Sint-Baafs en Bisdom van M. Gysseling. Met dank aan dhr. J. De Wilde die ons het document signaleerde.

¹⁴ Aarsele, Adegem, Afsnee, Avelgem, *Badeghem*, Berlare, Bevere (bij Oudenaarde)Beveren, Boekel, Elsegem, Ertvelde, Deerlijk, Deinze, Denderhoutem, Desselgem, Desteldonk, Dikkele, Doornik, Drongen, Eke, Erembodegem, Ermelgem, Erondegem, Evergem, Gent, Grembergen, Hamme, Hansbeke, Harelbeke, Helkijn, Heusden, Heilig Kerstparochie, Ingelmunster, IJzendijke, Kalken, Kanegem, Kemzeke, Kruishoutem, Laarne, Lebbeke, Lede, Leerne, Lemberge, Lokeren, Lovendegem, Machelen, Melle, Melsen, Mendonk, Mere, Merelbeke, *Menyne*, Meulebeke, Moorsel, Moorsele (bij Kortrijk), Moregem, Munte, Nieuwkerke, Nokere, Oeselgem, Olsene, Oostakker, Oosterzele, Otegem, Petegem (bij Deinze), Rijsbrugge, Ruiselede, Schelderode, Scheldewindeke, Schellebelle, Sinaai, Sint-Baafsparochie, Sint-Kruis-Winkel, Sint-Maria-Horebeke, Sint-Martens-Latem, Spiere, Strijpen, Uitbergen, Vinkt, Vlassenbroek, Waasmunster, Walenbeke, Waregem, Wetteren, Wieze, Wondelgem, Zaffelare, Zele, Zingem, Zomergem, Zwijnaarde. Deze lijst is waarschijnlijk niet volledig omdat we ons beperkt hebben tot de vermeldingen van dorpen in de marge.

¹⁵ Zie de bijlage achteraan dit artikel.

¹⁶ P.C. BOEREN, *Etude sur les tributaires d'église dans le comté de Flandre du IXe au XVe siècle*, Amsterdam, 1936, p. 80, noot 7 en p. 157, appendice nr. 53 (2 juni 1238)

¹⁷ Zie noot 13.

¹⁸ F. SCHMID, *Onderzoek van persoonsnamen in een XIIIde-eeuws register van hoofdcijnsplichtigen der Sint-Pieters-abdij te Gent*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1955, p. 9-12. In zijn bibliografie vermeldt F. DEBRABANDERE, *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, deel 1, Brussel, 1993, p. 39 nog de aanvulling (1236- ± 1265) bij de titel. Dit stemt niet overeen met de juiste titel van de verhandeling van F. Schmid en geeft bovendien verkeerde *termini* voor het bewuste register van hoofdcijnsplichtigen.

Gysseling zouden de latere handen te dateren zijn tussen het midden en het einde van de 13de eeuw¹⁹.

In totaal worden 95 personen vermeld onder Laarne; 9 anderen kunnen misschien te Laarne hebben gewoond. Eén persoon, namelijk *Balduinus filius filius Alardi*, vonden we twee keer in de tekst²⁰. Onder Kalken worden 15 personen vermeld²¹. Als hoofdcijns moesten zij jaarlijks 2 *denarii* betalen, bij het huwelijk 6 *denarii*, en bij overlijden 12 *denarii*. De inwoners van Laarne moesten hun hoofdcijns betalen op de feestdag van Sint-Remigius (1 oktober), de inwoners van Kalken op de feestdag van Sint-Bavo (1 oktober). De cijnzen van de inwoners van Kalken kwamen ten goede aan de *mensa abbatialis* (de inkomsten van de abt). Waarvoor de cijnzen van de inwoners van Laarne werden aangewend, wordt niet vermeld.

Gezien de hoofdcijnsplicht erfelijk werd doorgegeven vindt men in de tekst de nauwkeurige vermelding van de familieverwantschap tussen de personen. Bijna uitsluitend gaat het om de aanhaling *filius* (zoon van) of *filia* (dochter van) en *soror* (zuster) of *frater* (broer). Slechts in enkele gevallen wordt melding gemaakt van een andere familieverwantschap. Een zekere Heyla was *cognata* (de schoonzuster)²² van waarschijnlijk Robertus ex hage en zijn broer Henricus. Een zekere Adeliza was *cognata* van Heyla Henrici Sterrekyns. Een zekere Hylla was *matertera* (tante langs vaders zijde)²³ van Ava sub monte. Beatrix was *uxor* (echtgenote) van Willelmus de Driske, een zekere Ermengrud *uxor* van Thomas de Husdine, en Heyla *uxor* van Alardus. Via de aanduiding van de verwantschappen kan men dus komen tot genealogische schema's. Voor de hoofdcijnsplichtigen te Laarne geeft dit volgend resultaat.

¹⁹ F. SCHMID, *o.c.*, p. 9-12.

²⁰ Op folio 22r° worden Balduinus en zijn broer Walterus vermeld als zonen van Heyla, de vrouw van Alardus. In een losse notitie op folio 43r°, die later werd aangevuld, vinden we nogmaals een Balduinus, de zoon van Alardus. Waarschijnlijk gaat het om dezelfde personen.

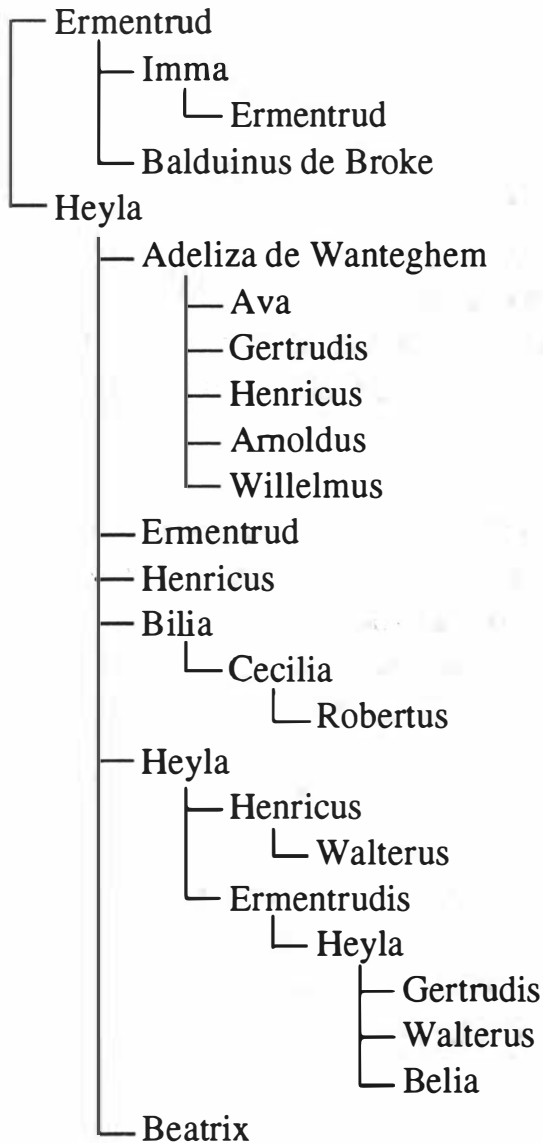
²¹ F. SCHMID, *o.c.*, Verwerkte enkel de eerste 20 folio's van het register van hoofdcijnsplichtigen. Gegevens over Laarne en Kalken zijn bijgevolg niet in dit werk opgenomen.

²² J.F. NIERMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, p. 196.

²³ J.F. NIERMEYER, *O.C.*, p. 661.

Henricus de Colke

Tankyn de Colke

Bertulfus

└─ Henricus

X

└─ Robertus en hage

└─ Henricus

Heyla

Gisla Slumarts

└ Johannes
└ Petrus

Willelmus Cupere

X

└ Ava de Hospitali
└ Grita
└ Michael
└ Grita

Margareta

└ Clais cum thesauro

Heyla Henrici Sterrekyns

Adeliza

Gisla de Heyde

└ Balduinus

Sygerus Somer

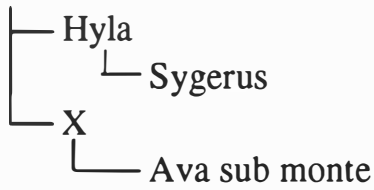
X

└ Willelmus de Driske x Beatrix
└ Ermengart
└ Iva

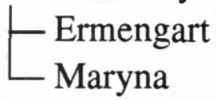
Sappa de Langlar

Th. Hellebuch

XxX

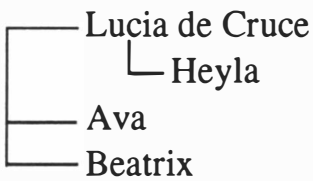

Ermentrud Boydins

Ermengrud x Thomas de Husdyne

X

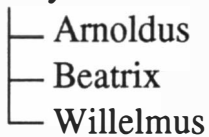

folio 22r°

X

Maroya de Wantenghem

Sappa de Bist

Soykinus de Pitte

X
├── Giselbertus VVint[er]
├── Belia
└── Cilia

Gertrudis francs []

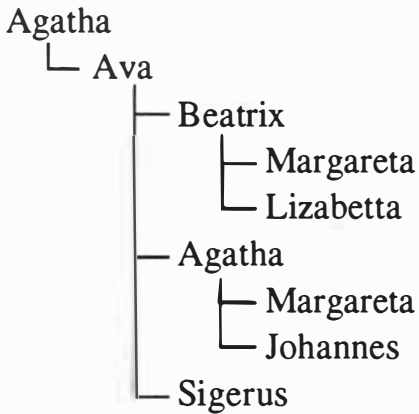
Heyla x Alardus
├── Ermentrud
│ └── Heyla
├── Grita
├── Balduinus
└── Walterus

Besla
├── Imma
└── Gertrudis

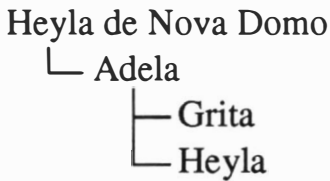
Grita de Damme
├── Sygerus
├── Ava
├── Gertrudis
├── Bylia
└── Ava Gheylines

Johannes Parmentiers
└── Balduinus

Hoewel we niet zeker zijn dat de laatste hoofdcijnsplichtigen, waarvan de namen overigens in een ander dan het oorspronkelijk handschrift zijn geschreven, in Laarne woonden, geven we hieronder toch het schema:

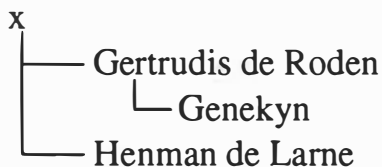
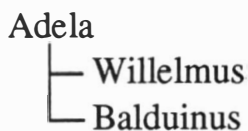

Voor de hoofdcijnsplichtigen in Kalken komen we tot de volgende stamboom:

Balduinus Flaming

Gertrudis de Bosco

In de lijst van hoofdcijnsplichtigen te Laarne en te Kalken vinden we in totaal 46 verschillende voornamen, namelijk 26 voornamen voor vrouwen en 20 voornamen voor mannen. De vrouwennamen zijn: Adela, Adeliza, Agatha,

Ava, Beatrix, Bilia/Belia, Besla, Cecilia, Cilia, Ermengart, Ermengrude, Ermentrude, Gertrude, Geyla, Gisla, Grita, Heyla/Hylla, Imma, Iva, Lizabetta, Lucia, Margareta, Maroya, Maryna, Sappa, en Tankyn. De mansnamen zijn: Alardus, Arnoldus, Balduinus, Bertulfus, Clais, Genekyn(us), Giselbertus, Henman, Henricus, Johannes, Michael, Petrus, Robertus, Rolinus, Soykinus, Sygerus, Th(eodericus ?), Thomas, Walterus, Willelmus. Deze voornamen, zowel voor mannen als voor vrouwen, beantwoorden aan wat men traditioneel als voornamen vindt in de 12de en 13de eeuw²⁴.

In de lijst van hoofdcijnsplichtigen te Laarne en te Kalken treffen we in totaal 32 verschillende bijnamen of familienamen aan, namelijk 25 voor de hoofdcijnsplichtigen van Laarne en 7 voor de hoofdcijnsplichtigen van Kalken. In Laarne treffen we de volgende namen aan:

de Bist: van der Biest²⁵
Boydins: Boudens, Bauwens²⁶
de Colke: van der Kolk²⁷
de Cruce: van der Cruysen²⁸
Cupere: de Cuyper²⁹
de Damme: van Damme³⁰
de Driske: van den Driessche³¹
Francs: Vrancx³²
Gheylines: ?

²⁴ F. Schmid, *o.c.*, p. 61-101 (glossarium van doopnamen); M.-T. MORLET, *Les noms de personnes sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*, 2 delen, Paris, 1968.

²⁵ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 141, met vermeldingen vanaf 1200.

²⁶ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 182-183.

²⁷ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 797 (zonder referenties). Een *Jan van den Colcke* was schepen van Laarne in 1360 (Gent, Stadsarchief, reeks 301, registers van de schepenen van de keure, nr. 16, 1401-1402, f° 80r° 1, 25 december 1360, geïnsereerd in een akte van 27 juli 1402) en 1362 (Gent, Stadsarchief, reeks 54, Wolweverskapel, nr. 45, 2 oktober 1362).

²⁸ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 317-318, met vermeldingen vanaf 1224.

²⁹ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 810, met vermeldingen vanaf 1397.

³⁰ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 330, met vermeldingen vanaf 1240.

³¹ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 446-447, met vermeldingen vanaf de 12de eeuw. Een *Jan van den Driesche* was in 1439 kerkmeester van de kerk van Laarne (Beveren, Rijksarchief, fonds Oud Archief Laarne, nr. 505, 6 oktober 1439). De familienaam van den Driesche komt te Laarne nog voor in de 16de eeuw; zie E. BALTHAU, *De Brugse familie Lauwerij en het goed Ten Damme te Laarne in de 16de eeuw*, in: *Castellum. Driemaandelijks tijdschrift van de Vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne*, XIII, nr. 2, 1996, p. 14-15.

³² F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 533, met vermeldingen vanaf 1281.

de Ghisenzele: van Gijzenzele³³
ex hage: van der Haeghen, Verhaeghe³⁴
Hellebuch: Hellebuyck³⁵
de Heyde: van der Heyden³⁶
de Hospitali: L'Hopital³⁷
de Husdine: van Heusden³⁸
de Langlar: Langlart, Langelaar³⁹
sub Monte: Onderbergen⁴⁰
Parmentiers: de Permentier⁴¹
de Pitte: van de Pitte⁴²
Slumarts: Slumarts⁴³
Somer: de Somer⁴⁴
Stere kyns: Sterrekens⁴⁵
cum thesauro: Schat⁴⁶, Schattens⁴⁷, Schatteman⁴⁸

³³ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, Vermeldt deze naam niet.

³⁴ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 633, met vermeldingen vanaf 1245.

³⁵ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 665, met vermeldingen vanaf de 13de eeuw. Een *Claus Hellebuec* was leenman van de heer van Laarne in 1294; C. VLEESCHOUWERS, *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent. Deel II. Regesten der oorkonden*, band 1, Brussel, 1983, nr. 344, p. 352-353, uitgegeven door M. GYSSELING (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten tot en met het jaar 1300. Reeks I: Ambtelijke bescheiden*, Bouwstoffen voor een woordarchief van de Nederlandse taal, 's Gravenhage, 1977, nr. 1305, p. 1977-1978.

³⁶ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 660, met vermeldingen vanaf 1281.

³⁷ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 878, met vermeldingen te Arras vanaf 1210.

³⁸ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 683. Een *Reinerus de Hosdine*, ridder, komt voor als getuige in een oorkonde van 5 april 1213, waarbij Beatrix, vrouw van Massemen en Laarne, de tiende van Laarne, die haar zoon Giselbrecht van Zottegem van haar hield, aan de aalmoezenij van de Sint-Baafsabdij te Gent schonk; C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321). II. Uitgave*, Brussel, 1990, nr. 120, p. 126.

³⁹ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 838.

⁴⁰ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1052.

⁴¹ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1080-1081, met vermeldingen vanaf 1280.

⁴² F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1141, met vermeldingen vanaf 1281.

⁴³ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, vermeldt deze familienaam niet.

⁴⁴ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1300, met vermeldingen vanaf 1280.

⁴⁵ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, vermeldt deze naam niet.

⁴⁶ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1245, met vermeldingen vanaf 1281.

⁴⁷ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1246, met vermeldingen vanaf 1200.

⁴⁸ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1246, met vermeldingen vanaf 1343. Deze naam draagt onze voorkeur weg. Een *Gheeraert Scatteman* was in 1439 kerkmeester van de kerk van Laarne (Beveren, Rijksarchief, fonds Oud Archief Laarne, nr. 505, 6 oktober 1439). Een *Boudin Scatteman* was schepen van Laarne in 1461 (Gent, Rijksarchief, fonds Heilig Kerst, nr. 218, 24 december 1461), 1462 (Gent, Rijksarchief, fonds Heilig Kerst, nr. 219, 5 november 1462), 1473 (Beveren, Rijksarchief, fonds Oud Archief Laarne, nr. 505, 7 november 1473) en 1475 (Beveren, Rijksarchief, fonds

de Wantenghem: van Wantegem⁴⁹
Wint [re]: de Winter⁵⁰

Voor Kalken vinden we volgende namen:

de Bosco: van den Bossche⁵¹

Flaming: Vlaminck⁵²

de Hovere: van Hovere⁵³

de Larne: van Laarne⁵⁴

de Nova Domo: van Nieuwenhuis⁵⁵

de Roden: van Rode⁵⁶

Oud Archief Laarne, nr. 505); waarschijnlijk was hij ook Heilige Geestmeester te Laarne in 1473 (Beveren, Rijksarchief, fonds Oud Archief Laarne, nr. 505, 7 november 1473). Een zekere *Gillis Scatteman* van Laarne wordt vermeld in 1477; zie J. DECAVELE, *Poorters en buitenpoorters van Gent 1477-1492, 1542-1796*, Gent, 1986, p. 19.

⁴⁹ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, vermeldt deze familienaam niet.

⁵⁰ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1514, met vermeldingen vanaf 1273. Een *Jan Winters* was in 1330 leenman van de heer van Laarne; C. VLEESCHOUWERS, *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent. Deel II. Regesten der oorkonden*, band 1, Brussel, 1983, nr. 534, p. 452-453 (3 juli 1330).

⁵¹ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 175 met vermeldingen vanaf 1280 in de streek rond Ieper.

⁵² F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1450, met vermeldingen in het Ieperse vanaf 1268. Een *Balduinus Flaminc* was getuige in een oorkonde van 5 april 1213 waarin Beatrix, vrouw van Massemen en Laarne, de tiende van Laarne, die haar zoon Giselbrecht van Zottegem van haar hield, aan de aalmoezenij van de Sint-Baafsabdij te Gent schonk; C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent. II. Uitgave*, Brussel, 1990, nr. 120, p. 125-126.

⁵³ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 1, p. 716 (zonder referenties).

⁵⁴ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 825 (vroegste vermeldingen 1040, *Imma de Larne*, cfr. E. BALTHAU, *o.c.* Een *Boidekinus de Larne* was in mei 1225 getuige in een oorkonde waarin Giselbrecht van Zottegem, heer van Laarne, aan de broeders van Onze-Lieve-Vrouw der Duitsers van Jeruzalem een *wastina* gaf, gelegen tussen Velzeke en Elene, mits behoud van de hoge rechtspraak voor hem en zijn opvolgers; A. JAMEES, *De oorkonden van Pitsenburg, commanderie van de Duitse ridderorde te Mechelen (1190-1794). Deel I. Voor 15 maart 1190- 21 oktober 1299*, Antwerpen, 1991, nr. 51, p. 43-44. Een *Greta de Larne* komt voor in 1227; cfr. C. TAVERNIER-VEREecken, *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*, Bouwstoffen en studies voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands, X, Tongeren, 1968, p. 442.

⁵⁵ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1029, (met vermeldingen vanaf 1326). Een *Joos van den Nieuwenhuus* was in 1330 en 1331 leenman van de heer van Laarne (C. VLEESCHOUWERS, *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent. Deel II. Regesten der oorkonden*, band 1, Brussel, 1983, nr. 534, p. 452-453, 3 juli 1330, en nr. 539, p. 455-456, 15 november 1331.

⁵⁶ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1192. Een *Boidinus de Rode* was in mei 1225 getuige in een oorkonde waarin Giselbrecht van Zottegem, heer van Laarne, aan de broeders van Onze-Lieve-Vrouw der Duitsers van Jeruzalem een *wastina* gaf, gelegen tussen Velzeke en Elene, mits behoud van de hoge rechtspraak voor hem en zijn opvolgers; A. JAMEES, *De oorkonden van Pitsenburg, commanderie van de Duitse ridderorde te Mechelen (1190-1794). Deel I. Voor 15 maart 1190- 21 oktober 1299*, Antwerpen, 1991, nr. 51, p. 43-44.

de Vorde: van de Voorde⁵⁷

Deze lijst van hoofdcijnsplichtigen is de oudste bron waarin op een systematische manier een deel van de bevolking van Laarne en Kalken wordt opgesomd. Bij gebrek aan bronnen kunnen demografische gegevens voor het graafschap Vlaanderen in de late Middeleeuwen slechts op een indirecte manier worden verkregen via lijsten van weerbare mannen, belastingbetalers, bezitters van huizen of percelen, belastbare en niet-belastbare haarden⁵⁸. Recent werden ook staten van goed voor demografisch onderzoek gebruikt⁵⁹. Voor de steden zijn er min of meer betrouwbare ramingen vanaf de 14de eeuw, voor het graafschap Vlaanderen in zijn geheel vanaf de 15de eeuw⁶⁰. Bij gebrek aan bronnen is het echter onmogelijk om voor de periode vóór de 14de eeuw de bevolkingsgrootte zelfs maar benaderend te bepalen, laat staan sommige bevolkingsfactoren zoals de bevolkingsdichtheid te achterhalen. Op basis van de uitgebreide ontginningen wordt een sterke bevolkingsgroei in de 11de, 12de en 13de eeuw echter algemeen aanvaard⁶¹. Ook uit de genealogische schema's

⁵⁷ F. DEBRABANDERE, *o.c.*, deel 2, p. 1457 (vroegste vermelding ± 1240, *Ava de Vorde* te Petegem-Deinze, eveneens voorkomend in Gent, Rijksarchief, fonds Sint-Baafs en Bisdóm, K 2556).

⁵⁸ W. P. BLOCKMANS, G. PIETERS, W. PREVENIER, R. W. VAN SCHAIK, *Tussen crisis en welvaart: sociale veranderingen 1300-1500*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 4, Haarlem, 1980, p. 42.

⁵⁹ E. THOEN, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst*, Belgische Centrum voor Landelijke Geschiedenis, n°90, Gent, 1988, band I, p. 15-233; P. STABEL, *De kleine stad in Vlaanderen. Bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire stedelijke centra in het Gentse kwartier (14de-16de eeuw)*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jaargang 57, nr. 156, Brussel, 1995, p. 69-81; E. THOEN, *Historical demography in late medieval rural Flanders: recent results and hypotheses*, in: J.-M. DUVOSQUEL, E. THOEN (eds.), *Peasants & townsmen in medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst*, Gent, 1995, p. 573-582.

⁶⁰ W.P. BLOCKMANS, G. PIETERS, W. PREVENIER, R.W. VAN SCHAIK, *o.c.*, p. 42-60; W. PREVENIER, *La démographie des villes du comté de Flandre aux XIVe et XVe siècles. Etat de la question. Essai d'interprétation*, in: *Revue du Nord*, 65, 1983, p. 255-275.

⁶¹ A. VERHULST, *Occupatiegeschiedenis en landbouweconomie in het Zuiden circa 1000-1300*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 2, Haarlem, 1982, p. 94. Zie tevens L. GENICOT, *Sur les témoignages d'accroissement de la population en Occident du XIe au XIIIe siècle*, in: *Cahiers d'Histoire mondiale*, I, 1953, p. 446-462; R. FOSSIER, *Enfance de l'Europe. Aspects économiques et sociaux. I/ L'homme et son espace*, Nouvelle Clio 17, Paris, 1982, p. 87-107. Specifiek voor Vlaanderen, zie D. NICHOLAS, *Structures du peuplement, fonctions urbaines et formation du capital dans la Flandre médiévale*, in: *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 33, 1978, p. 501-527 (in Engelse vertaling in: D. NICHOLAS, *Trade, Urbanisation and the Family. Studies in the History of Medieval Flanders*, Aldershot, 1996); A. VERHULST, *Précis d'histoire rurale de la Belgique*, Bruxelles, 1990, p. 61-64.

op basis van deze lijsten van hoofdcijnsplichtigen kan men slechts in beperkte mate demografische informatie halen. De hoofdcijnsplicht werd immers doorgegeven via vrouwelijke lijn, zodat de kinderen van mannelijke hoofdcijnsplichtigen niet in de lijst zijn opgenomen⁶². Bovendien speelt ook de beperkte periode waarin het register werd bijgehouden, een rol. Wat betreft de personen die eerst werden genoteerd, ontbreken verdere gegevens over de samenstelling van het ouderlijk gezin, ook uit andere bronnen, terwijl we ondanks de latere aanvullingen uiteraard geen informatie hebben over eventuele kinderen die na de opmaak van het register werden geboren. Gezien het doel van het register, namelijk een overzicht te verkrijgen van de te innen hoofdcijns, werden alleen deze personen opgenomen die aan deze verplichting moesten voldoen. Hoewel de kindersterfte in de 13de eeuw waarschijnlijk zeer groot was, geeft het register ons in dit verband geen informatie. Tenslotte hebben we vanuit onze bron ook geen gegevens over eventuele echtparen zonder kinderen, over eventuele onwettige kinderen of over personen die eventueel zouden verhuisd zijn. De enige mogelijkheid om toch informatie van demografische aard te achterhalen is dan ook om het aantal kinderen per gezin te bepalen op basis van de genealogische schema's alleen voor deze gezinnen waar een ouder-kind-relatie kon worden vastgesteld⁶³. Gezien het beperkte aantal personen dat in de lijsten is opgenomen gaven we er dan ook de voorkeur aan om de gegevens voor Laarne en Kalken samen te verwerken. In totaal konden we in 43 gevallen een ouder-kind-relatie vaststellen.

gezinnen met 1 kind:	16	(37,20 %)
gezinnen met 2 kinderen:	15	(34,88 %)
gezinnen met 3 kinderen:	8	(18,60 %)
gezinnen met 4 kinderen:	1	(2,32 %)
gezinnen met 5 kinderen:	2	(4,65 %)
gezinnen met 6 kinderen:	1	(2,32 %)

Voor de gezinnen met kinderen leidt ons dit tot een gemiddelde van 2,09 kinderen per gezin. De boven vermelde opmerkingen in acht genomen moeten

⁶² Een uitzondering hierop, voor de 13de eeuw nochtans weinig waarschijnlijk, kan de vermelding *Walterus Henric. fil.* te Laarne zijn. Waarschijnlijker is dat de schrijver de naam van de moeder van Henricus heeft vergeten.

⁶³ R. FOSSIER, *o.c.*, p. 102-103.

we dit cijfer met de nodige omzichtigheid benaderen. Niettemin stellen we vast dat sommige auteurs in dit verband voor de 12de eeuw cijfers vermelden die minstens het dubbele zijn⁶⁴. De meeste van deze cijfers zijn echter gebaseerd op genealogieën van adellijke families, waarvan algemeen wordt aangenomen dat de vruchtbaarheid er beduidend hoger lag⁶⁵. Beter vergelijkingsmateriaal bestaat echter voor Oudenaarde en Pamele in de 14de en 15de eeuw. Voor Pamele kwam E. Thoen tot gemiddeld 2,24 kinderen per gezin voor de periode 1352-1359, 1,84 kinderen per gezin tussen 1360 en 1369, en 1,74 kinderen per gezin tussen 1370 en 1379. In deze cijfers werden echter de gezinnen zonder kinderen meegeteld. Gegevens voor het omringende platteland bevestigen de evolutie, namelijk 3,2 kinderen per gezin in 1312-1331, 3,09 kinderen per gezin in 1360-1369, en 2,90 kinderen per gezin in 1370-1379⁶⁶. Voor Oudenaarde en enkele kleine steden in de kasselrij Kortrijk kwam P. Stabel tot vergelijkbaar cijfermateriaal⁶⁷. Het cijfer van gemiddeld 2,09 kinderen per gezin met kinderen in Laarne en Kalken in de tweede helft van de 13de eeuw ligt dus beduidend lager dan de cijfers voor het Oudenaardse platteland. In tegenstelling tot de 13de eeuw, waarvoor een bevolkingsstijging algemeen aanvaard wordt, vertoont de tweede helft van de 14de eeuw ten gevolge van de pestepidemie van 1349-1350 bovendien een dalende trend op demografisch vlak. Dit verschil zou enerzijds gedeeltelijk kunnen verklaard worden door de aard van de bron. Anderzijds is het duidelijk dat er regionale verschillen kunnen optreden op demografisch vlak⁶⁸. Zelfs nog in het midden van de 16de eeuw werd Laarne beschouwd als de armste parochie van het Land van Dendermonde⁶⁹.

Hoe groot het aandeel van de hoofdcijnsplichtigen in de totale bevolking in Vlaanderen in de 13de eeuw was, is onbekend. Voor de domeinen van enkele Duitse abdijen bestaan ramingen die varieëren van 55 % in Freising in 1100 tot

⁶⁴ R. FOSSIER, *o.c.*, p. 102-103.

⁶⁵ P. STABEL, *o.c.*, p. 75, noot 72.

⁶⁶ E. THOEN, *o.c.*, deel 1, p. 109-110.

⁶⁷ P. STABEL, *o.c.*, p. 70-75.

⁶⁸ E. THOEN, *o.c.*, p. 116. In enkele dorpen rond Lyon was er in de tweede helft van de 14de eeuw gemiddeld 1 kind per gezin.

⁶⁹ Beveren, Rijksarchief, fonds Land van Waas, nr. 14, handschrift van Jan de Neve, 1562: *Te kennen ghevende dat onder de zelve prochie is gheleghen veel magher lants...soo dat bij dien de prochie niet machtich es haer zelve tonderhoudene van coorne, tarwe noch van havere...wesende de zelve prochie de magherste van alle den lande van Dendremonde*. Met dank aan dhr. Leo Pee die ons een afschrift van de tekst bezorgde.

88 % in Regensburg in 1175⁷⁰. Op basis van enkele vluchtige berekeningen komt Boeren voor de grote Vlaamse abdijen op een totaal van minstens 20 000 hoofdcijnsplichtigen in de 13de-14de eeuw, en voor gans Vlaanderen op minstens 200 000 personen. Wegens het ontbreken van zelfs maar een raming van de bevolkingsgrootte in Vlaanderen in de 13de eeuw, is het berekenen van het aandeel van de hoofdcijnsplichtigen hierin uiteraard onmogelijk. Voor kleine gemeenschappen, zoals voor Kalken en Laarne, is dit op basis van deze lijst van hoofdcijnsplichtigen helemaal uitgesloten, ook al omdat er in Laarne en Kalken nog hoofdcijnsplichtigen van andere abdijen woonden waarover we voor het midden van de 13de eeuw geen informatie hebben.

⁷⁰

R. FOSSIER, *o.c.*, p. 522.

BIJLAGE

Lijst van hoofdcijnsplichtigen van de Sint-Pietersabdij te Gent in Laarne en Kalken.

na 1238 - eind 13de eeuw

Gent, Rijksarchief, fonds Sint-Baafs en Bisdom, K 2556.

f° 1r°

Hec sunt nomina que spectant ad advocatiam
beati Petri in Gandavo. Et solvere tenentur annuatim
pro censu capitali duos denarios in matrimonio copu-
latione sex et in morte duodecim.

f° 21v°

In Laren. In die beati Remigii^a.

Tankyn^b de Colke. Henricus de Colke. Ermentrud et Heyla
filie Tankyne.^c

Imma et Balduinus de Broke filius Ermentrudis.^d

Adeliza de Wantenghem filia Heyle.^e

Ermentrud soror eius. Henricus frater eius.^f

Bilia soror eius.^g

Heyla soror eius^h

Beatrix soror eius.ⁱ

Cecilia filia Bilye. Robertus filius eius.

^a in de marge.

^b bovenaan toegevoegd truncus.

^c Ganse regel doorstreept.

^d Ganse regel doorstreept.

^e Ganse regel doorstreept.

^f Ganse regel doorstreept.

^g Ganse regel doorstreept.

^h Ganse regel doorstreept.

ⁱ Ganse regel doorstreept.

Henricus filius Heyle. Ermentrudis soror eius.

Heyla filia Ermentrudis. Gertrudis filia Heile^a. Walterus^b. Henricus filius^c.

Walterus Geyla filius^d. Belia filia Hele^e.

Ava filia Adelize.

Gertrudis soror eius. Henricus frater earum. Arnoldus frater eius. Willelmus frater eius^f.

Ermentrud filia Imme.

Henricus filius Bertulfi. Robertus ex hage. Henricus frater eius^g.

Heyla cognata eius.

Gisla Slumarts. Johannes filius eius. Petrus filius eius.

Willelmus cupere^h.

Ava de Hospitaliⁱ. Grita filia eius^j.

Michael filius eius.

Grita soror eius.

Clais cum thesauro filius Margarete.

Heyla Henrici Sterrekyns.^k

Adeliza cognata eius.^l

Gisla de Heyde^m. Balduinus filius eius.

Sygerus Somer. Willelmus de Driske. Beatrixⁿ uxor eius.^o

Ermengart soror Willelmi.

Iva soror eius. Th. Hellebuch^p.

Sappa de Langlar.

Ava sub monte.^q

^a Heile *doorstreept*. Boven toegevoegd Ermentrudis.

^b Walterus *doorstreept*.

^c Gertrudis filia Heile. Walterus. Henricus filius *werd toegevoegd door hand B*.

^d Walterus Geyla filius *doorstreept*.

^e Belia filia Hele *werd toegevoegd door hand B*.

^f Arnoldus frater eius. Willelmus frater eius *doorstreept*.

^g Robertus ex hage. Henricus frater eius *doostreept*.

^h Petrus filius eius. Willelmus cupere *werd toegevoegd door hand B*.

ⁱ Ava de Hospitali *doorstreept*.

^j Grita filia eius *werd toegevoegd door hand B*.

^k Regel *doorstreept*.

^l Regel *doorstreept*.

^m Gisla de Heyde *doorstreept*.

ⁿ Beatrix *toegevoegd door hand B*.

^o uxor eius *werd aangevuld door hand C*.

^p census bovenaan *aangevuld*.

^q Regel *doorstreept*.

Hylla matertera eius^a. Sygerus filius eius.^b
Ermentrud Boydins.^c
Ermengart filia eius.
Maryna filia eius.
Ermengrud uror Thome de Husdyne.
Lucia de Cruce.
Heyla filia eius et sorores eius Ava et Beatri.

f° 22r^o

Margareta de Ghisenzele.
Henman et Rolynus fratres eius.
Maroya de Wantenghem^d. Arnoldus filius eius.
Beatrix filia eius. Sappa de Bist.
Willelmus filius Maroye. Soykinus de Pitte.
Giselbertus VVint[er]. Belie. Cilie sorores eius.

Gertrudis Francs []^e.
Heyla uxor Alardi.^f
Ermentrud filia eius.^g
Grita filia eius.^h
Badlduinus et Walterus filii eius.
Heyla filia Ermentrudis.ⁱ
Besla.
Imma filia eius.^j
Gertrudis filia eius.^k

^a Hylla matertera eius *doorstreept*.

^b Ogive Avezoete filie eius. A[k]a filie Ave. Hildegardis soror Ogive. Hermentrudis filie Hildegardis. Hermengardis filie Hermentrudis toegevoegd door hand C.

^c *In de marge* In Larne. Cens. Boydin a Lare toegevoegd door hand C.

^d Maroya de Wantenghem *doorstreept*.

^e *Regel doorstreept*.

^f *Regel doorstreept*.

^g *Regel doorstreept*.

^h *Regel doorstreept*.

ⁱ *Regel doorstreept*.

^j *Regel doorstreept*.

^k *Regel doorstreept*.

Grita de Damme. Sygerus filius eius^a.

Ava filia eius.^b

Gertrudis filia eius.

Bylia filia eius.

Ava Gheylynes filia Grite de Damme^c.

Balduinus filius Johannis Parmentiers.

¹Agatha^d. Ava filia eius. Beatrix.

Agatha. Sigerus^e filii Ave.

Margareta filia Beatricis et Lizabetta.

Margareta filia Agathe. Johannes frater eius.

f° 43r^o

Balduinus filius Alardi In Larne ad festum
Sancti Bavonis

F^o 47 v°

In Calkyne in festo Bavonis abbatis^f

Adela filia Heyle de Nova Domo^g.

Grita filia eius.

Heyla filia eius.

Ava de Hovere.

Margareta de Vorde soror eius. Balduinus^h Flamingⁱ².

^a Grita de Damme *doorstreept*.

^b *Aangevuld met* Ava filia Grita

^c Ava Gheylynes filia Grite de Damme *toegevoegd door hand C*.

¹ *De tekst is hier gerasceerd zodat onduidelijk is of wat volgt nog onder Laarne hoort dan wel onder een andere plaats. De volgende regels zijn toegevoegd door hand C.*

^d *troncus bovenaan toegevoegd.*

^e *ensoraruis boven toegevoegd.*

^f *In Calkyne in festo Bavonis abbatis staat in rode inkt.*

^g *Ganse regel doorstreept.*

^h *census boven toegevoegd.*

ⁱ *Balduinus Flaming werd toegevoegd in hand B.*

² *Balduinus Flaming* komt voor als getuige in een oorkonde van 5 april 1213 waarin Beatrix, vrouw van Massemen en Laarne, de tiende van Laarne, die haar zoon Giselbrecht van Zottegem van haar hield, aan de Sint-Baafsabdij te Gent schonk; C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321). II. Uitgave*, Brussel, 1990, nr. 120, p. 126.

Gertrudis soror eius.

Gertrudis de Bosco.

Willelmus filius Adele. Balduinus frater eius. Henman^a de Larnie.

Gertrudis de Roden soror eius. Genekyn filius eius.

^a in Calkyne boven aangevuld.

MISKENNING VAN HET VORSTELIJK GENADERECHT: DE ZAAK JAN HELEWAUT TEGEN DE HEER, DE BALJUW EN HET LEENHOF VAN LAARNE (1520-1523)

Johan R.J. De Wilde

In de archieven van de Raad van Vlaanderen troffen wij een typerend staaltje aangaande de rechtspraak in onze streken bij de aanvang van de 16de eeuw. Te Laarne nam de baljuw een zekere Jan Helewaut gevangen. De ten laste gelegde feiten: een schaking en één of meer diefstallen. De man beriep zich op een eerdere kwijtschelding die hij van hogerhand voor zijn misstappen had gekregen. De baljuw legde dit naast zich neer en liet in zijn hoedanigheid van openbaar aanklager de man martelen en bestraffen. De tussenkomst van een deurwaarder van de Raad van Vlaanderen op het kasteel en in de vierschaar te Laarne mocht niet baten. Het slachtoffer bracht zijn zaak voor de Raad van Vlaanderen, het hoogste gerechtshof van het graafschap. Daar kregen zijn vervolgers op hun beurt een harde noot te kraken. De hele geschiedenis weerspiegelt treffend de zeden, machtsverhoudingen en rechtsgeplogenheden in die periode. Om die reden volgt hier een grondige weergave en bespreking van het geschil.

De juiste chronologie van de gebeurtenissen konden we nog gedeeltelijk achterhalen (zie bijlage 1). Voor het heerlijk archief Laarne bestaat geen gelijktijdige bron. Maar via de reeks *Acten en sentenciën* van de Raad van Vlaanderen kan men de chronologie en de details van de procedureslag nog vrij goed volgen¹. Het is nagenoeg zeker dat de vervolging van Jan Helewaut aanving in juni 1520 en dat hij reeds in augustus van dat jaar zijn vervolgers aanklaagde. Ondanks een gratieverzoek liet de veroordeling van de beklaagden niet lang op zich wachten: meer bepaald gebeurde dat op 9 oktober 1520². Maar de beklaagden gaven niet op. Pas na anderhalf jaar procederen kreeg de kwestie definitief beslag. Op 20 mei 1522, kwam het *proces ende ghedinghe* de laatste maal op de rol³. De beklaagden waren: Adriaan van Gavere, heer van de

¹ Meer bepaald Rijksarchief te Gent (verder afgekort: RAG), Raad van Vlaanderen, nrs. 2456-2458.

² Voor het eerst opgetekend in RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 2457, f° 17 v°. Bijna 2 jaar later werd deze tekst herhaald in RAG, Raad van Vlaanderen nr. 7521, f° 153 v° - 154 v°. Wij verdagen de analyse van deze strafmaat naar de bespreking van de laatstgenoemde tekst, die ook het definitieve vonnis bevat.

³ RAG, Raad van Vlaanderen, *Sentencien en appointementen interlocutoire*, nr. 7521, f° 152 r°.

parochie en de heerlijkheid Laarne, zijn baljuw Jacop De Commere, en een trits mannen van het plaatselijke leenhof: Joos De Meestre, Joos Braecman, Jan Bracke, Bauwen De Scaepmeestre, Jan Dhooghe, Jan Drabbe, Lievin Slee(c)hout en Jan Vanden Houte ⁴.

Drie dagen later, op vrijdag 23 mei, stonden de partijen in het Gravensteen te Gent, waar de Raad van Vlaanderen zitting hield⁵. Vooraleer we de hoofdtekst aansnijden belichten we nog even de heer van Laarne en diens baljuw ten tijde van het proces.

Jonkheer Adriaan van Gavere werd heer van Laarne en Manuy genoemd⁶. Hij mocht de eerste titel voeren na zijn huwelijk met Jehanne vander Woestinen, de erfachtige vrouwe van Laarne⁷. Omstreeks 1500 huwde zij een eerste maal met Maarten van der Gracht, heer van Hoogmosser en Mosserambacht⁸. Zij erfde de heerlijkheid Laarne na het overlijden van haar oom Clays van der Moere in maart 1515. Nog voor medio 1518 verloor zij haar echtgenoot. In dat jaar, op 16 juli, wordt zij immers als weduwe genoemd⁹. Ook in een tweede tekst, daterend uit de herfst van hetzelfde jaar, wordt zij alleen genoemd¹⁰.

Maar op 22 april 1519 n.s. is er sprake van het echtpaar Adriaan van Gavere en Jehanne vander Woestinen. Adriaan verkocht toen een rente van 6 pond groten per jaar aan Phelyps van der Gracht, heer van Melsene¹¹. Deze rente, aan de penning 16, moest binnen een termijn van 8 jaar worden bezet op de heerlijkheid, huizen en erven van Laarne.

Het huwelijk van Adriaan en Jehanne is dus wellicht voltrokken tussen oktober 1518 en april 1519.

⁴ Voor de schaarse informatie omtrent deze leenmannen zie bijlage 2. De naam Jan Vanden Houte kan foutief zijn: mogelijks gaat het om ene Jan Van Houcke. Een cumulatie van het ambt van schepen met het statuut van leenman kwam wel eens voor. De schepenen van Laarne op 14 lauwe 1522 n.s. zyn: **Joos De Meestre, Jan Van Houcke, Pieter Cleme, Jan Bracke** en Gillis Vander Vate. Zie RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2458, f° 155 r° en f° 246 r°.

⁵ Vanaf het begin van de 15de eeuw - met korte onderbrekingen - tot in 1778.

⁶ Mannuy (Manuy, Manui, ...): de heerlijkheid Masnuy-Saint-Pierre in Henegouwen.

⁷ Over de afkomst, de kinderen en de erfopvolging van deze edelvrouw zie E.L. Schepens (1991), p. 19.

⁸ Een huwelijkscontract d' dato 20 december 1500 voor deschepenen van Ieper is bewaard in Archief Kasteel van Laarne, Familiearchief van Vilsteren, voorlopig nr. 220. Met dank aan Jonkheer P. de Pessemier voor de toelating tot consultatie.

⁹ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 957, f° 199 r°.

¹⁰ Rijksarchief te Beveren, Laarne Oud, nr. 505: Verkoopcontract voor de torenspits van de Sint-Janskerk van Gent... (17 oktober 1518). Uitgegeven door E. Balthau (1996), p. 129-130.

¹¹ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 957, f° 184 r° en v° (22 april 1518 voor Pasen). Het totale bedrag van de aflossing bedroeg 96 pond groten. Volgens de nota's in margine werd deze rente voor de eerste helft afgelost op 11 augustus 1568 (!) en pas integraal op 18 maart 1572 n. s. Zoals we nog zullen zien, was dat in laatste instantie na het overlijden van Adriaan van Gavere († 1570).

De heer van Manuy en Laarne heeft zeker geen onbesproken leven geleid. Met zekerheid is bekend dat hij driemaal een moord heeft gepleegd. Het leverde hem een kwalijke reputatie op die hem zijn leven lang zou achtervolgen. Nog bij zijn overlijden in 1570 noteerde een kroniekschrijver: *Ten zelven daghe* (nl. 25 februari 1570) *es deser weerlt overleden MIJN HEERE VAN LAERNE... hij heeft hier voortijts rouckeloos ende dissoluut gheweest van leven in zijn jonghde, ende ooc neerslaghe ghecommiteert...*¹². Via de registers van de Raad van Vlaanderen konden we de namen van drie slachtoffers achterhalen: Jan Vander Beke, Gillekin Vanden Broucke en Jaques De La Riviere.

Voor dergelijke misdaden kon de vorst echter genade verlenen. Dit gebeurde door middel van **remissiebrieven**. Dit type van brieven werd uitgeschreven voor misdaden waarbij een dode was gevallen. Daarnaast bestonden er nog twee types van genadeverlening: door middel van **pardon** of via **rappel**.

De zogenaamde *letteren van pardoene* werden gegeven voor misdrijven waarbij niemand was omgekomen: dit is het type van brief waarover in de zaak Jan Helewaut regelmatig sprake is. Door het derde type, de *rappel*, kon een reeds uitgesproken straf (bijv. verbanning) worden herroepen of geannuleerd¹³. De remissiebrieven werden na hun toekenning opgetekend in de registers van de Raad van Vlaanderen: men noemde dit *interineren*¹⁴. Dit is ook gebeurd naar aanleiding van de moorden die Adriaan van Gavere heeft gepleegd. Voor de *manslachte* op Jan Vander Beke gebeurde dit op 27 maart 1523 n.s.¹⁵. Van Gavere moest zijn brieven toen ter aanvaarding voorleggen aan de vrienden en verwanten van de tegenpartij. Deze moord had hij reeds gepleegd vóór 6 september 1521¹⁶.

Na de doodslag op Gillekin Vanden Broucke werden de remissiebrieven geïnterineerd op 12 februari 1529 n.s. Toen werden de *letteren van remisse* in naam van de vorst gegeven door de hoogbaljuw van Gent. Adriaan van Gavere kreeg toen een boete van 100 Karolusgulden opgelegd¹⁷. Vele jaren later viel nog een derde slachtoffer door zijn hand: naar aanleiding van de moord op

¹² F. De Potter (1870), p. 248-249.

¹³ Zie hierover M. Boone (1989), p. 53.

¹⁴ Idem, p. 54. Zoals we verder nog zullen zien, kon de Raad pas tot interinement overgaan na het oproepen van alle belanghebbenden.

¹⁵ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 7521, f° 279 v°-280 r°.

¹⁶ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2458, f° 11 r° (6 sept. 1521) en f° 251 r° (21 maart 1522 n.s.).

¹⁷ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 7523, f° 91 r°-v°. 100 Karolusgulden = 16 pond 13 sch. 4 den. Zie RAG, Raad van Vlaanderen nr. 959, f° 97 r° en v°, renteverkoop van Jacop De Wilde aan Gillis De Vooght fs Pieters (15 januari 1529 n.s.), alwaar 1 Karolusgulden = 3 sch. en 4 den. gr.

Jaques De La Riviere werd jonkheer van Gavere veroordeeld tot een boete van 600 gouden Karolus¹⁸. Men merkt de aanzienlijke verhoging van het boetebedrag tussen de tweede en de derde moord. Het interimement bij de Raad van Vlaanderen geschiedde op 18 januari 1541 n.s.

Binnen het kader van dit artikel kunnen we geen verdere aandacht geven aan deze moorden¹⁹. Als voorlopige samenvatting kunnen we stellen dat het eerste decennium waarin Adriaan van Gavere als heer van Laarne optrad, voor hem alles behalve schitterend kan worden genoemd. Vooreerst stak hij zich in de schulden door de lening van de forse som van 96 pond groten²⁰, en enkele jaren later pleegde hij tot tweemaal toe manslag. Ondertussen werd hij ook op het matje geroepen naar aanleiding van de mishandeling van een zijner horigen, waarover het onderhavig proces handelt.

De baljuw die zijn heer ter zijde stond ten tijde van het proces luisterde naar de naam Jacop De Commere. We weten bitter weinig over hem. We vonden hem niet terug in het Laarnse rente- en cijnsboek van 1506. Waarschijnlijk was hij een der leenmannen van de Gentse Oudburg²¹. Te Laarne was hij hooguit enkele weken in functie als baljuw. Nog op 25 mei 1520 is Jan De Moler immers de hoogste gerechtsofficier²². Reeds op 14 januari 1522 n.s. wordt Bauwin Diericx als baljuw van Laarne genoemd²³. Ook op 17 januari n.s. en 2 december 1524 wordt hij in die functie vermeld²⁴. Blijkbaar werd Jacop De Commere kort na de aanklacht bij de Raad van Vlaanderen als baljuw vervangen door Bauwin

¹⁸ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 7527, f° 169 v°-170 r°. 600 Karolus gulden = 100 pond groten. Bron: zie voorgaande voetnoot.

¹⁹ De vragen over het milieu en de achtergrond van de slachtoffers, een precieze datering, de motieven en de omstandigheden van de moorden, enz... kunnen misschien worden beantwoord aan de hand van archiefmateriaal bewaard in Rijsel. De *registres de l'Audience* in de Archives Departementales du Nord, reeks B, nrs. 1681-1838 kunnen hieromtrent informatie verschaffen. De inventaris van A. Dehaisnes vermeldt de remissies alleszins niet, maar naar verluidt zou dit werk niet volledig betrouwbaar zijn. Zie hierover K. Papin (1993), p. 132-133.

²⁰ Zie noot 11.

²¹ Ene Jacop De Commere wordt in die functie genoemd op 14 februari 1522 n.s.: zie RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2458, f° 208 r°. Zo ook op 18 februari 1541 n.s.: zie RAG, Raad van Vlaanderen nr. 7527, f° 178 r°.

²² Zie RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2456, f° 352 r° (25 mei 1520). Er zijn ook vermeldingen bekend van 16 mei 1512 en 17 oktober 1518. Zie E. Balthau (1996), p. 125 en p. 130-131 n. 5. In 1506 was hij schepen van Laarne en de opsteller, op vraag van zijn heer, van een nieuw renteboek, bewaard in het Rijksarchief te Beveren, Laarne Oud, nr. 519 (zie o.m. f° 49 r°)

²³ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 2458, f° 155 r°.

²⁴ RAG, Nieuwenbos nr. 65, s.f. Bauwin Diericx staat bekend als schepen van Laarne in 1512 en 1518: zie E. Balthau (1996), p. 131 n. 8. Hij heeft niet lang als baljuw gefungeerd: reeds in 1525 werd hij opgevolgd door Jan Haenkin.

Diericx: het zou kunnen dat de hele zaak hem zijn positie als baljuw gekost heeft, nog voor de definitieve uitspraak in mei 1522. Bijna alle verwijzingen naar de man stammen dus uit het proces waarin hij - willens nillens - een eersterangsrol speelde.

Het proces

De hoofdtekst van het proces valt grosso modo in 4 delen op te splitsen²⁵:

- 1) de aanklacht van Jan Helewaut (f° 152v°-153 v°), gevolgd door
- 2) een eerste bepaling van de strafmaat voor de beschuldigten (f° 153 v°-154 r°). Deze dateert in werkelijkheid reeds van 9 oktober 1520 (cfr. supra).

Na 3) de uitgebreide verdediging van de baljuw (f° 154 r°-156 r°) sluit 4) het eindvonnis (f° 156 r°-157 r°) de proceshandelingen af. Voor een goed begrip geven we eerst een overzicht van de feiten en gebeurtenissen die door beide partijen worden aangehaald. Aansluitend zullen we in detail hun beschuldigingen en weerleggingen weergeven.

Op het eind van de 15de eeuw, op een onbekende datum, ontvoerde Jan Helewaut de vrouw van Laarnenaar Macharys Denys²⁶. Jan was toen 18 jaar. De ondernemende jongeling bracht de vrouw naar Middelburg in Zeeland. Tegelijkertijd nam hij enig roerend goed van het huisgezin mee, dat in Middelburg werd verbrast. De vrouw werd korte tijd later door vrienden van de echtgenoot gehaald en terug naar huis gebracht. De schuldbewuste Jan Helewaut wou zich veilig stellen: hij wist van Karel Patyn, de klerk van de soeverein-baljuw, een certificaat met genadeverlening te verkrijgen. Dit gebeurde op 28 december 1499²⁷.

Vele jaren na de feiten, in 1520, ving de nieuwe baljuw van Laarne nog steeds echo's op van deze kwestie. Hij sprak Jan Hellewaut hierover aan.

Deze verwees naar zijn strafkwijschelding door de soeverein-baljuw. De baljuw nam hem niettemin gevangen en liet hem folteren op het kasteel om hem bekentenissen af te dwingen. Ten gevolge hiervan werd Jan Helewaut gebrek-kig. Ondertussen verwierven zijn vrienden voor hem brieven van *pardoene* bij de Raad van Vlaanderen. Het gerechtshof stuurde een deurwaarder naar Laarne om de brieven te overhandigen aan de baljuw en de kasteelheer. Ondanks

²⁵ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 7521, f° 152 v° - 157 r°, 23 mei 1522.

²⁶ Over beide mannen viel verder geen informatie te sprokkelen, ook niet in het renteboek van Laarne uit 1506. De naam van de vrouw is zelfs niet overgeleverd.

²⁷ Zie bijlage 3 voor de volledige tekst. Zie verder onze slotbeschouwingen en voetnoot 53.

diverse pogingen, zowel op het kasteel als in de vierschaar te Laarne, slaagde de deurwaarder niet in zijn opdracht. In de vierschaar veroordeelden de leenmannen Jan Helewaut om een tijdje op een ton gesteld te worden *by vorme van pillorisacie*²⁸. Hij zou worden gezeseld en vervolgens voor 50 jaar uit Laarne verbannen *up zyn hoofd*²⁹. Bovendien werden ook al zijn goederen verbeurd verklaard en in beslag genomen. De baljuw liet het vonnis prompt uitvoeren.

We bekijken dit alles nu meer in detail. Hoe kon het gebeuren dat Jan Helewaut ondanks alle voorzorgsmaatregelen - nog zo zwaar werd gestraft ?

A. De elementen van de aanklacht

Bij de aanvang van zijn aanklacht liet Helewaut wijselijk zijn eigen misstap achterwege. Zijn openingszin bevat meteen de teneur waarop geheel zijn betoog is geïnspireerd en gebaseerd: wanneer iemand vanwege de Keizerlijke Majesteit brieven van pardon of remissie heeft verkregen, dan mag niemand daar tegen ingaan. Met zijn betoog zal hij aantonen dat de baljuw juist op dit vlak meer dan eens in de fout was gegaan. De eerste keer was dat toen De Commere Helewaut op de pijnbank had doen leggen ofschoon deze laatste duidelijk had verklaard dat hij voor zijn misstap van jaren tevoor genade had verkregen van de soeverein-baljuw of diens plaatsvervanger in die tijd. De tweede keer hadden zijn vrienden en verwanten zich gedurende Helewauts gevangenschap op het kasteel met goed gevolg ingezet om genadebrieven te verkrijgen bij de Raad van Vlaanderen. Een deurwaarder van de Raad, Mathelin Boullin met name, had hierop opdracht gekregen om die brieven voor te lezen en een kopie te overhandigen aan de vervolgers van Helewaut. Boullin kwam op het kasteel te Laarne aan toen het leenhof er in vergadering was. Hij werd er met zijn boodschap volledig genegeerd. De heer van Laarne had na overleg met de baljuw en zijn mannen tegen Boullin gezegd dat hij zijn huis moest verlaten, omdat hij daar niets te maken had. De deurwaarder had toen geantwoord dat hij dat zou doen indien hij maar zijn brieven kon tonen aan de baljuw

²⁸ Het op een ton plaatsen gold als zeer vernederend. Normaal gebeurde dit aan het pilorijn (= de schandpaal) die blijkbaar op dat ogenblik in Laarne niet voorhanden was. Volgens Helewaut duurde dit een uur, volgens de baljuw een half uur.

²⁹ Dit kwam in de praktijk neer op levenslange verbanning. Indien hij het waagde om zich nog in Laarne te vertonen, zou hij letterlijk het hoofd verliezen: *up zyn hoofd*.

en zijn mannen. De heer van Laarne weigerde dat. De deurwaarder verliet de kamer maar bleef dralen. Toen kwam baljuw De Commere naar buiten, en ook die beval hem om te vertrekken. De deurwaarder herhaalde tegen hem dat hij de brieven wou overhandigen. De baljuw weigerde, maar Boullin legde de documenten voor diens voeten. Hierop tekende de baljuw mondeling beroep aan (d.w.z. hij *appelleerde*), waarna hij zijn werk kon verder zetten.

Hij stapte naar buiten tot op de brug van het kasteel, gevolgd door de deurwaarder. De heer en de baljuw gaven toen de opdracht om de poort voor het aangezicht van Boullin te sluiten en hem niet meer binnen te laten. Deze bevestigde zijn brieven dan maar aan de ring van de poort, en bleef ongeveer een uur wachten. Toen verlieten de heer, de baljuw en de leenmannen het kasteel met Helewaut als hun gevangene, richting vierschaar.

Andermaal presenteerde de deurwaarder aldaar zijn brieven. Hij gaf ook Helewaut de mogelijkheid om dat te doen, maar de baljuw appelleerde telkens. Boullin legde de brieven toen op een bloken verklaarde dat het ging om brieven van Zijne Majesteit: waarop de baljuw hem gevangen nam en zijn mes liet afnemen. De leenmannen werden door de baljuw gemaand, waarna zij hun vonnis velden over Jan Helewaut. De baljuw had na de verkondiging van het vonnis gezegd tegen Helewaut: *Bedanct den mannen van haeren goeden vonnesse*. En toen werd de straf uitgevoerd.

Volgens Helewaut kon dit enkel gebeuren *in versmaetheden van zelve letteren en al in contempte ende versmadennessen* van de brieven van de Keizerlijke Majesteit. Hij speelt dus de elementen uit van smaad en ongehoorzaamheid tegenover de vorst door het negeren van diens genadebrieven. Ook de leenmannen waren volgens Helewaut in gebreke omdat ze de maning van de baljuw hadden aanvaard.

Deze aanklacht werd door de rechtbank ernstig genomen. In een voorlopig vonnis herriep de Raad het verdict van de heer van Laarne. Volgens het hof had Helewaut zich terecht beklaagd; zijn verbanning werd opgeheven en zijn eigendommen moesten worden teruggegeven. Het regende zware straffen voor de beschuldigen:

- 1) de baljuw en de leenmannen moesten in het hof van de Raad vergiffenis vragen aan Jan Helewaut. Dit diende blootshoofds en zonder gordel te gebeuren, geknield op één knie. Daarbij moest elk van hen een waskaars van 6 pond vasthouden *onghebrant* om die nadien te laten *ten dienste vande cappelle van desen hove* in het Gravensteen³⁰.

30

Het gaat dus om wat men noemde een *amende honorable*: d.w.z. een openbare schuldbekentenis en boetedoening voor de begane overtreding. Wij herhalen dat deze strafbepalingen eigenlijk reeds dateren uit oktober 1520. Waarom zij hier werden herhaald is ons een raadsel, vooral omdat dit niet de definitieve bestraffing was.

- 2) Hetzelfde moest te Laarne gebeuren in *een opene viersschaere*, de kaarsen konden zij achteraf aan het Heilig Sacrament aldaar schenken³¹.
- 3) Het laten vervaardigen van een glasvenster in de Sint-Michielskerk te Gent met
 - 1) de wapens van de Keizer
 - 2) afbeeldingen volgens de wens van Jan Helewaut
 - 3) *daerinne ooc ghescreven zal staen met grooten ende leselicken letteren wie die daer heeft ghedaen stellen ende de cause* (reden) *waeromme*
- 4) De leenmannen dienen 1000 Philipsgulden³² te betalen aan Jan Helewaut omwille van de schade, de schande en de smart en omdat hij *by torture ghenouch zyn leden verloren heeft ende onmachtich ghemaect es*. Hij werd dan nog gepijnigd zonder nieuwe aanwijzingen die een onderzoek konden rechtvaardigen- tot driemaal toe !
- 5) Verplichte bedevaarten voor de baljuw en de leenmannen naar Rome of Sint-Jacob van Compostella³³.
- 6) Een boete van 60 pond parisis ten voordele van de vorst³⁴.
- 7) 1000 gulden omwille van het *quaden vonnesse ende over 't exces*.
- 8) De baljuw tenslotte, omwille van het gebrek aan respect tegenover de deurwaarder, een glasvenster ter waarde van 10 pond groten met het wapen van de vorst ten voordele van de Sint-Michielskerk.

B. De opmerkingen van de verdediging.

Hoe hebben de beschuldigten zich hieruit proberen redden ? Uit de gedetailleerde en zorgvuldig opgebouwde verdediging blijkt dat zij de ernst van de toestand terdege beseften. Zij lieten zich niettemin niet uit hun lood slaan. Zij ontkenden hun fout niet, maar bij monde van de baljuw voerden ze allerlei verzachtende omstandigheden aan.

Hoe motiveerde de baljuw in eerste instantie de arrestatie en de foltering van Jan Helewaut ? Naar aanleiding van een geschil tussen Helewaut en een zekere Jan Van Kersbeke waren geruchten opgedoken over één of meer diefstallen die

³¹ In 1512 is er een eerste maal sprake van het H. Sacrament te Laarne: zie Balthau e.a. (1992), p 51.

³² Duizend Philipsgulden = ongeveer 209 ponden groten: in 1529 is één Philipsgulden 4 schellingen en 2 denieren groten waard. Bron: zie voetnoot 17.

³³ *St Jacobs in Galiss(ien)*: in het noordwesten van Spanje.

³⁴ 60 pond: dit is de hoogste grafelijke boete voor misdrijven die niet met de dood werden bestraft: Poelman (1990), p. 35.

Helewaut zou gepleegd hebben. De baljuw kwam te weten dat Helewaut *by nachte ende t 'ontyde* een vrouw had ontvoerd en dat hij ook een *zeker groot pack met catheylicken goede* had meegenomen. Toen hij Helewaut daarover aansprak, legde die zijn brief van *perdoene* voor (zie bijlage 3). Maar de baljuw nam daar geen genoegen mee: het certificaat van een privépersoon was zijns inziens ongeldig als remissie, en het bleek qua inhoud ook niet afdoende. Hij vermoedde opgezet spel om het gerecht te misleiden en te ontlopen. Want het certificaat van Patyn stelde het voor als was de vrouw vrijwillig naar Helewaut toegekomen in Gent, terwijl hij haar volgens de geruchtenstroom 's nachts had ontvoerd³⁵.

Bovendien zweeg het certificaat over het meegenomen pak met huisraad, dat verbrast was. Daarom verzocht de baljuw Helewaut om te bekennen of te ontkennen. De beklaagde loochende. Omdat uit andere getuigenissen het omgekeerde bleek, nam de baljuw zich voor om de waarheid *by torture* af te dwingen. De leenmannen van Laarne verzochten om bedenktijd ten einde hierover te kunnen beraadslagen. Zij kregen toestemming van de Raad van Vlaanderen (!) om verder te procederen tegen Helewaut, ook al had deze laatste stappen ondernomen en de mannen laten dagvaarden³⁶. Tijdens de folteringen bekende Helewaut de aantijgingen: ontvoering, diefstal en het verteren van het meegenomen goed. Bovendien volhardde hij in zijn bekentenissen *buuten allen pynen ende banden van ysere*. Toen de leenmannen hiervan op de hoogte waren, bepaalden zij een dag om uitspraak te doen. Uitgerekend op de dag waarop zij hun vonnis wilden vellen, verscheen deurwaarder Boullin *tot boven up 't casteel te Laerne*. Hij stapte helemaal tot in de kamer waar de kasteelheer met zijn baljuw zat en toonde eenvoudigweg een *mandement gheseghelt met rooden wasse*. Hij droeg echter geen *stock van huissier ofte deurwaerder* in de hand, en had ook geen enkele opdrachtbrief. De baljuw vermoedde dat het weer een *frivol* appel was zoals voorheen en bedacht dat elk beroep van Jan Helewaut in het verleden formeel was geannuleerd door de Raad van Vlaanderen. Daarom dacht hij er goed aan te doen te appelleren in naam van de heer van Laarne. Deze had zich hierbij aangesloten en gezegd dat Boullin mocht vertrekken. Adriaan van Gavere had trouwens van rechtszaken geen kaas

³⁵ Het verschil is veelbetekenend, want op ontvoering stond in Vlaanderen de doodstraf, op verleiding "slechts" drie jaar verbanning: Prevenier (1987), p. 411 en p. 418 n. 10 (met verdere verwijzing).

³⁶ Dit gebeurde op 26 juni 1520: zie bijlage 1.

gegeten en liet de afhandeling aan zijn baljuw over³⁷. Tegenover de leenman Jan Drabbe had de deurwaarder nog verklaard dat hij een brief bracht die enkel de kasteelheer en zijn baljuw aanbelangde. Waarop de kasteelpoort voor zijn neus werd gesloten.

Enige tijd later lieten de leenmannen Helewaut halen om hem naar de vierschaar te brengen. Ook daar dook de deurwaarder weer op. De baljuw stipt aan dat hij de brief met het rode zegel droeg, maar dat hij nog steeds geen teken van zijn deurwaardersambt toonde noch een mandaat voor een gerechtelijke opdracht. Boullin liep rond van de een naar de ander tussen de banken van de vierschaar en legde toen de brief op een blok neer. De baljuw vroeg daarop aan Helewaut of hij zich wou behelpen met die brieven en of hij zich zou beklagen. Jan Helewaut zou hierop negatief hebben geantwoord: hij wist ook niet dat zijn vrienden die laatste brief voor hem hadden verworven.

Ondertussen bleef de deurwaarder de vierschaar verstoren. De baljuw verbood hem tot driemaal toe het *toesprekens*: hij moest in de vierschaar staan om wettelijk te spreken of anders er buiten gaan en er buiten blijven. Maar de deurwaarder hield niet af en werd zelfs arrogant tegenover de baljuw. Hierop nam deze laatste hem gevangen om hem in de vierschaar te doen spreken.

Daartoe moest hij zijn mes afleggen, omdat het niet was toegelaten om een wapen te dragen binnen de vierschaar *naer de usance ende costume*. Pas dan trok de man zijn deurwaardersstok in de hand, hoewel hij in de vierschaar als deurwaarder geen macht had.

Op dat moment nam Helewaut zijn oom Willem Mathys en nog 10 tot 12 andere *vrienden ende maeghen* terzijde. Zij gingen uit de vierschaar en hielden een zeer lang beraad. Jan Helewaut verklaarde tegenover zijn vrouw dat hij zich met de brieven van Boullin niet wou behelpen: *Wat bette (= baat) het; het en doocht al niet dat ghy vercreghen hebt*. Hierna was hij teruggekeerd naar de vierschaar, waar hij zijn overtreding toegaf zonder *vermaen (= melding) te maekene van eeneghen lettren van remissie ofte van perdoene*. Hij verklaarde te zullen berusten in het vonnis.

Na het aanhoren van het vonnis viel Helewaut zonder aansporing en ongedwongen op de knieën om de leenmannen en het hof te bedanken. De baljuw benadrukt nog even dat de leenmannen vooraf bij de rechtsgeleerden van de Raad van Vlaanderen advies hadden gevraagd. Tenslotte waren zij *simple*

³⁷ In de woorden van de baljuw: *die hem an 'tfait van Justicie niet en verstont, betrouwende ende dattet al wel ghedaen ghesyn hadde by zynen bailliu (f° 155 r°)*.

lieden van neeringhe, maar niet min van eeren ende van goeder consciencie. Het mag duidelijk zijn dat onder de hele groep beklaagden enkel de baljuw voldoende rechtskennis bezat: de heer van Laarne volgde in deze zaak gewoon diens beslissingen, en de leenmannen gaven in alle ootmoed toe dat zij als eenvoudige landslieden bij twijfel een beroep moeten doen op gerechtsdeskundigen van de Raad van Vlaanderen³⁸. De baljuw heeft dan ook bij de verdediging het woord genomen. Zorgvuldig heeft hij proberen aantonen hoe het tot deze gerechtelijke dwaling had kunnen komen om zodoende zijn eigen beslissingen goed te praten: eerst het dubieuze certificaat van Jan Helewaut, vervolgens de halfslachtige houding van de deurwaarder die aanvankelijk door taal noch teken zijn ambt of opdracht te kennen gaf. Dit alles gaf volgens de baljuw aanleiding tot een hele reeks misverstanden en verkeerde interpretaties.

Het hof van de Raad stelde na deze verdediging dat de eiser zich toch terecht had beklaagd. Het omschrijft de veroordeling van Helewaut als *quaet, aerch ende abusyf*: daarom wordt ze ook opgeheven. De verbanning van Helewaut wordt herroepen en de heer van Laarne moet het in beslag genomen goed teruggeven. Helewaut moet wel zijn brieven voorleggen om ze te laten interineren. Voor de beschuldigten werd de volgende bestraffing bepaald:

- 1) 60 pond parisis betalen ten voordele van de vorst *over huerlieden abuus in dit stic ghecommitteert*.
- 2) het betalen van de proceskosten
- 3) de heer van Laarne en zijn baljuw moeten elk aan Helewaut 100 pond parisis betalen; de leenmannen elk 36 pond parisis.
- 4) Ten voordele van de vorst dient de heer van Laarne 200 pond parisis neer te tellen, de baljuw 150 pond parisis en de leenmannen elk 50 pond parisis.
- 5) De leenmannen zullen vergiffenis vragen *blootshoofs onghegort knielende up eenen knye*.
- 6) Alleen de baljuw moet een toorts van vier ponden was *onghebrant* in de hand nemen om te laten ten dienste van de kapel van de Raad in het Gravensteen.

³⁸

R. Opsommer (1995), p. 752 constateerde reeds dat laat-middeleeuwse leenhoven nog geen specialisatie vertonen. De wet van Laarne raadpleegde een eeuw later eveneens specialisten van de Raad van Vlaanderen ten tijde van de heksenprocessen (1607-1608): zie Rijksarchief te Beveren, Laarne Oud nr. 486.

Tot op het ogenblik dat elke boete volledig betaald is, zullen zij in de gevangenis moeten verblijven. Leenman Lievin Sleechout was afwezig en werd bij verstek veroordeeld om alles in orde te brengen *up de peyne van hondert gouden leeuwen*. Reeds één week later, op vrijdag 30 mei 1522, smeekte hij in het Gravensteen om vergiffenis, hetgeen werd geregistreerd in de registers van de Raad³⁹.

Ten opzichte van het eerste vonnis werd het eindvonnis dus wel wat gemilderd: niettemin waren de boeten nog steeds aan de hoge kant⁴⁰. Merkwaardig is dat de heer van Laarne, die in het eerste vonnis buiten schot bleef, in tweede instantie toch in zijn beurs mocht tasten. Eén jaar na de feiten diende hij een getuigschrift in bij de Raad⁴¹. De som die hij aan Jan Helewaut moest betalen, bedroeg nog één zesde van het oorspronkelijke bedrag. Voor de baljuw gold hetzelfde.

Op dezelfde dag als voorgaande, 15 mei 1523, ging men ook over tot een interinement. Jan Helewaut, die al die tijd in de gevangenis van het Gravensteen had verbleven, had immers *letteren van perdoene* verkregen voor *diverssche dieften*. Om hiervan interinement te verkrijgen, werden de volgende mensen opgeroepen en gedagvaard⁴²: de procureur-generaal, de soeverein-baljuw van Vlaanderen, de baljuw van Laarne, Loy Lammens (de pastoor van Laarne), jonkheer Adriaan van Gavere, Bauwin Dierickx⁴³ en Pieter Denys⁴⁴.

³⁹ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2458, f° 348 r°.

⁴⁰ De bedragen der boetes lopen in totaal op tot 1298 pond parisis, of iets meer dan 108 pond groten; hiervan waren 488 pond par. bestemd voor Jan Helewaut of ongeveer 37,5 %.

⁴¹ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 7521, f° 304 r°-v°. De tekst rept over *memorien* van A. van Gavere, maar citeert er geen enkel woord van: de juiste inhoud en draagwijdte blijven ons onbekend.

⁴² Zie reeds voetnoot 14.

⁴³ Baljuw in 1522 en 1524: zie reeds voetnoot 24. Merkwaardig genoeg wordt hij hier niet als baljuw genoemd, terwijl men kort tevoren een baljuw van Laarne (wie ?) onder de gedagvaarde personen opsomt. Waarschijnlijk doelt de tekst hier op De Commere als baljuw ten tijde van het geschil (en ex-baljuw op het moment van de uitspraak). De aanwezigheid van B. Diericx heeft enkel zin als hij de nieuwe baljuw is van de heer van Laarne. Een vermelding als schepen lijkt ons in zijn geval minder waarschijnlijk: waarom zou hij immers als enige schepen worden vermeld ? Alleen op die manier trouwens zijn de diverse partijen vertegenwoordigd in alle geledingen: aanklager en betichten, het wereldlijk en het kerkelijk gezag.

⁴⁴ Verder onbekend. Wellicht een zoon van Macharys Denys, de bedrogen en bestolen echtgenoot.

Na hun akkoord ging het hof over tot interinement en werd Jan Helewaut uit de gevangenis ontslagen.

Nabeschouwingen

Het onderhavige proces weerspiegelt enkele details uit het leven van alledag te Laarne. Het plaatselijke kasteel bood een vergaderlokaal voor de bijeenkomsten van het plaatselijke leenhof; het is er trouwens de hoofdplaats van⁴⁵. Eén man kon tegelijkertijd als leenman en als schepen functioneren. Baljuws werden in die periode wel eens onder de plaatselijke bevolking gerecruteerd, zoals de voorbeelden van Jan De Mol en Bauwin Diericx aantonen. Zij hadden trouwens reeds een of meer ambtstermijnen als schepen achter de rug.

Het leenhof verzamelt op het kasteel, maar de vierschaar komt samen in open lucht: helaas wordt de juiste plaats ervan niet meegedeeld. Onze bron vermeldt bij de ingang van het kasteel een brug en een poort: dit verwijst duidelijk naar de oorspronkelijke functie van het oude poortgebouw aan de westzijde van het slot. Jan Helewaut werd op het kasteel gefolterd en gevangen gehouden: er was dus in het begin van de 16de eeuw een folterkamer en een cel beschikbaar.

In het kasteel van Laarne woedde in die jaren trouwens een ware proceskoorts. Naast het onderhavig proces was ook de kapelanie van het kasteel inzet van een geding. Twee opeenvolgende kapelaans waren hierbij betrokken: Willem De Vyldere (eind 1520 - maart 1521)⁴⁶ en Artus De Billemont (later in 1521)⁴⁷. Hun tegenspelers waren meester Pieter Cottreel en Alaert Bordeaux *clerc*.

De inzet: het bezit van de kapelanie *metten vruchten baten proffytten ende emolumenten*. Een uitspraak hebben we evenwel niet teruggevonden.

Omstreeks 1520 had Laarne geen schandpaal of pillorijn⁴⁸: men ving dit tekort op door de veroordeelde dan maar op een ton te plaatsen. Daarnaast wordt het bestaan van het Heilig Sacrament in de kerk van Laarne bevestigd, en vernemen we dat men er bij wijze van boetedoening een waskaars kon offeren.

Onze hoofdbekommernis in deze gaat evenwel uit naar de werking van het

⁴⁵ Een normaal gebruik in de Middeleeuwen: zie R. Opsommer (1995), p. 753-754.

⁴⁶ Zie o.a. RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2457, f° 151 v° en 167 r° (Willem De Vyldere als kapelaan).

⁴⁷ Ibidem, f° 435 r° en 453 r°.

⁴⁸ Heden is er een exemplaar heropgericht op de binnenplaats van het kasteel, voorzien van het wapenschild der families van Vilsteren en de Beer. Om die reden kan deze schandpaal ten vroegste uit de tweede helft van de 17de eeuw dateren.

gerechtsapparaat in het begin van de 16de eeuw. Aan de basis van de hierboven beschreven gebeurtenissen liggen natuurlijk de misdrijven van Jan Helewaut: een ontvoering en diefstal(len). Deze schaking was slechts één geval onder vele. Gedurende de late Middeleeuwen was de ontvoering van een alleenstaande vrouw immers een veel voorkomend manoeuvre om een betere maatschappelijke positie te verwerven⁴⁹. Maar omdat het in dit geval om een gehuwde vrouw ging, kan er bezwaarlijk sprake zijn van huwelijksintenties. Of was het zijn bedoeling om buiten de grenzen van zijn eigen bisdom (Doornik) in de stad Middelburg alsnog een huwelijk te forceren ? Bij gebrek aan een getuigenis ontgaat de ware toedracht ons volledig.

Hetgeen volgt na afloop van deze affaire is meteen een staalkaart van het gerechtelijk systeem in onze gewesten, zoals dat reeds beschreven is voor de 15de eeuw. Jan Helewaut verscheen voor de soeverein-baljuw van Vlaanderen⁵⁰. Bij diens klerk wist hij vrijspraak te verwerven⁵¹. Voor de verdachte was het van groot belang dat hij hiervan een schriftelijk attest bezat. Dit laatste werd steeds gegeven in de vorm van open brieven, bekleed met het zegel van de soeverein-baljuw⁵². Maar het attest van de klerk beantwoordde niet aan alle formaliteiten: in plaats van het zegel van de soeverein-baljuw voorzag de klerk het attest van zijn eigen handtekening (zie bijlage 3).

Nu is het onzeker of een baljuwsklerk het recht had om als vervanger van zijn baljuw op te treden⁵³. Hier heeft de baljuw van Laarne gretig op ingepikt om Helewaut alsnog te vervolgen. Niettemin is gebleken dat hij Helewauts attest niet zomaar naast zich kon neerleggen. Als indirect bewijs hiervoor kan gelden dat Jan Helewaut na de veroordeling van zijn vervolgers in het Gravensteen nog wordt verplicht om genade te vragen voor zijn diefstallen. Maar voor de

⁴⁹ Zie hierover Prevenier (1987), p. 410.

⁵⁰ Het blijft in het ongewisse of hij dit deed op eigen initiatief dan wel of hij op een lijst met verdachte personen was opgenomen.

⁵¹ De manier waarop blijft onopgehelderd: na een onderzoek of na het betalen van een boete ? Elke controlemogelijkheid ontbreekt, omdat noch het archief van het soeverein-baljuwschap (RAG), noch dat van de Rekenkamer (Algemeen Rijksarchief te Brussel) rekeningen van de soeverein-baljuw uit ca 1499-1500 bevat.

⁵² Van Rompaey (1967), p. 68-69. De formulering van deze tekst was vrij stereotiep: de omschrijving van de verdenking, de bevestiging dat na onderzoek de onschuld van de verdachte was gebleken en de eigenlijke vrijspraak, met de wens dat alle gerechtsofficieren deze vrijspraak zouden eerbiedigen.

⁵³ De taken van de baljuwsklerk werden beschreven door Van Rompaey (1967), p. 241-252. Zij waren vooral van administratieve aard: briefwisseling, ambtsregisters bijhouden, baljuwsrekeningen opstellen. De klerk kon zijn meester vertegenwoordigen bij het voorleggen van de rekeningen bij de Rekenkamer. De auteur vermeldt echter niets over het eigenhandig uitschrijven van attesten.

schaking van de vrouw werd dat niet meer geëist: de Raad van Vlaanderen aanvaardde het attest dus wel.

Jan Helewaut had ook geen rekening gehouden met de hardnekkige roddel te Laarne, die meer dan 20 jaar na de feiten nog steeds verder liep. En een vermoeden of een gerucht volstond om, volgens de toenmalige geplogenheden, op de rol der verdachten te worden ingeschreven ⁵⁴. In dit opzicht was het optreden van baljuw De Commere nog niet zo uitzonderlijk. Minder fraai is de hardnekkigheid waarmee hij zijn slachtoffer bleef vervolgen. Zoals gezegd, vielen de vervolging en de bestraffing decennia na de feiten. Volgens de gangbare normen waren de misdaden van Jan Helewaut reeds lang verjaard, waardoor De Commere het misdrijf van Helewaut niet meer voor de schepenen kon vervolgen ⁵⁵. Dit verklaart meteen waarom hij, in zijn rol van openbaar aanklager, een beroep deed op het leenhof om zijn zin door te drijven. Waarschijnlijk speelde hier eigen belang (geldzucht) een doorslaggevende rol ⁵⁶. Het mag duidelijk zijn dat we hier te maken hebben met een geval van ambts- en machtsmisbruik. Het geval staat niet alleen. Onderzoek heeft uitgewezen dat de baljuws in de 15de-eeuwse Boergondische Nederlanden in dit opzicht herhaaldelijk hun boekje te buiten gingen ⁵⁷.

Welk verweer hadden de slachtoffers hiertegen? Eénmaal opgesloten waren hun vrienden en verwanten hun enige hoop. Die moesten zich tot de Raad van Vlaanderen richten om een tussenkomst te bekomen ⁵⁸. In dergelijke gevallen greep de Raad steeds onmiddellijk in. In het onderhavig geval gebeurde dat door het sturen van een deurwaarder. Het kwaad was echter reeds geschied. Na de foltering was Helewaut gebrekkig ⁵⁹. De door het leenhof uitgesproken strafmaat lag in de lijn van wat toen gebruikelijk was: schandpaal en geseling voor kruimeldiefstallen, en verbanning voor overspeligen ⁶⁰.

⁵⁴ Van Rompaey (1967), p. 64 en 486: "Een vaag vermoeden, een gril, ja zelfs het slecht humeur van de baljuw volstond om in de gevangenis te belanden..."

⁵⁵ De meest voorkomende verjaringstermijn was één jaar: Van Rompaey (1967), p. 52. Ook de voorgaande baljuws en heren van Laarne hadden niets ondernomen tegen Jan Helewaut.

⁵⁶ Van Rompaey (1967), p. 52 zag achter dergelijke vervolgingen jaren na de feiten "overwegingen van zuiver financiële aard". Merkwaardig blijft wel dat geen van de betrokken personen in deze kwestie spreekt over enige minnelijke schikking (*compositie*). Was het van meet af aan de bedoeling van de baljuw om Helewaut te verbannen en van zijn goed te behoren?

⁵⁷ Zie hierover Van Rompaey (1967), p. 483-494.

⁵⁸ Zoals we reeds zagen, bestond de steun van de eigen "clan" ook in het geven van advies tijdens een rechtszitting in de vierschaar.

⁵⁹ De foltering maakte zelfs geen deel uit van de bestraffing; zij behoorde tot de standaardprocedure tegen weerspennige verdachten.

Tegen het machtsmisbruik van de baljuws hadden de slachtoffers nog slechts één uitweg: de gewraakte baljuw op grond van een private klacht voor de Raad van Vlaanderen dagen⁶¹. Hierbij schaarde de procureur-generaal van Vlaanderen zich aan de zijde van het slachtoffer; en zo gebeurde het ook voor de zaak van Jan Helewaut. Zo werd de baljuw op zijn beurt in het nauw gedreven. In zijn repliek kon hij enkel de vermeende ontoereikendheid van het certificaat uit 1499 benadrukken, evenals de weinig representatieve houding van de deurwaarder.

Maar hij kon niet ontkennen dat hij het vorstelijk genaderecht had genegeerd. Bovendien was de Raad van Vlaanderen absoluut niet gediend met de smadelijke behandeling van haar gerechtsdienaar.

Zoals gebruikelijk bij ambtsmisdrijven legde de Raad geldboetes op en bepaalde ze een schadevergoeding⁶².

Het gerechtelijk systeem liep nog op andere vlakken mank. En dan denken we niet alleen aan de zwakke positie van een lokaal leenhof (of dito schepenbank) dat recht moet spreken in kwesties die de eigen juridische kennis verre te boven gaan, zodat men advies en begeleiding moet vragen aan specialisten van een hoger gerechtssorgaan⁶³. De bevoegdheden in dit gerechtsysteem waren niet duidelijk omschreven. De overlapping van bevoegdheden tussen de soevereinbaljuw en de Raad van Vlaanderen kwam de overzichtelijkheid en efficiëntie zeker niet ten goede. Men kan zich trouwens de vraag stellen of beide instanties van elkanders gerechtelijke stappen en uitspraken op de hoogte waren.

Heel gewiekst wist baljuw De Commere ook deze troef uit te spelen: had niet de Raad van Vlaanderen zelf (op 26 juni 1520) de toestemming gegeven aan hemzelf en het leenhof om tot verdere vervolging van Jan Helewaut over te gaan? De opmerking suggereert alleszins enige inconsequentie bij de Raad van Vlaanderen zelf...

Het leenhof kwam er uiteindelijk met de lichtste straffen vanaf. Vooral de kasteelheer en zijn baljuw dienden de hoogste geldboetes te betalen: hun

⁶⁰ Zie hierover Poelman (1990), p. 13-17 en p. 23-31. Verbanning trof de veroordeelde diep omdat de vertrouwde sociale context hem volledig werd ontnomen.

⁶¹ Van Rompaey (1967), p. 483. Een vervolging *ex officio* van de gerechtsofficieren behoorde niet tot de geplogenheden. Als dusdanig bleven de meeste ambtsmisdrijven gewoon onbestraft.

⁶² Ibidem, p. 485. De auteur stelt nog dat een baljuw nooit werd vrijgesproken van een beschuldiging van een ambtsmisdrijf (p. 494).

⁶³ Anderzijds dient onderstreept dat het leenhof zich niet blindelings door de baljuw liet meeslepen: het vroeg bedenktijd alvorens tot de foltering van Helewaut over te gaan, en het volgde de richtlijnen van het hogere rechtcollege correct op.

verantwoordelijkheid voor het onrecht werd het zwaarst aangerekend.

Jonkheer Adriaan van Gavere verscheen in die jaren overigens vaker in het Gravensteen, maar van die kwesties is ons geen omstandig vonnis bekend.

De kwalijke reputatie die de kroniekschrijver hem na zijn overlijden in 1570 toedichtte berustte blijkbaar niet op loze gronden !

De baljuw die de deontologie van zijn beroep met de voeten trad, kwam er op tweeërlei vlak bekaaid vanaf: niet alleen een financiële aderlating, maar wellicht ook het verlies van zijn ambt.

Door het wegvuiven van het vorstelijk genaderecht vonniste hij niet alleen zijn slachtoffer, maar ook zichzelf.

BIJLAGE 1

Verwijzingen naar de zaak Jan Helewaut (met de procureur-generaal) versus Jonkheer Adriaan van Gavere, heer van Laarne, Jacop De Commere, baljuw van Laarne, evenals Joos De Meestre Jan Dhooghe Jan Drabbe, Lievin Sleehout, Jan Van Houcke, Jan Bracke, Joos Bracman en Bauwin Clynckebier alias Scaepmeestre, *mannen vanden hove van Laerne*.

Bron: RAG, Raad van Vlaanderen, Acten en sentencien, nrs. 2456-2458.

Op de hierna vermelde data kwam de zaak op de rol van de Raad; de vaak zeer bondige notities laten nog de volgende reconstructie toe.

1. RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2456 (oktober 1519-september 1520)

1.1 Dinsdag 26 juni 1520 (f° 402 r°): De partijen verschijnen, na appel van Jan Helewaut, *inde camere van secrete* in de Raad van Vlaanderen. Arent De Bisschop treed Helewaut bij als procureur-generaal. Het appel van Helewaut wordt niet ontvankelijk verklaard. De zaak waarvoor hij appelleerde was immers *criminel*, en in zulke zaken is er geen mogelijkheid tot appel. De zaak wordt zelfs *gheroyert* (= geschraapt) van de rol van het hof.

1.2.: van 14 juli tot en met 20 augustus 1520 waren er geen zittingen van het hof.

1.3. Dinsdag 21 augustus 1520 (f° 438 r°). Na zijn veroordeling in Laarne daagt Helewaut zijn vervolgers voor de rechtbank van de Raad van Vlaanderen.

1.4. Vrijdag 24 augustus 1520 (f° 451 v°). Jonkheer A. van Gavere heeft *letteren van pardoene* aangevraagd die hij wil laten interineren. Het hof verlangt voldoende borgstelling vooraleer de beslagneming wordt opgeheven.

1.5. Dinsdag 18 september (f° 496 v°). Ook de 8 leenmannen van het Laarnse leenhof hebben *letteren van pardoene* aangevraagd. Voor hun interinement moeten ook zij borgen stellen.

2. RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2457 (oktober 1520-augustus 1521)

2.1. Dinsdag 9 oktober 1520 (f° 13 r°)

2.2. Dinsdag 9 oktober 1520 (f° 17 v°) De Raad van Vlaanderen registreert een eerste strafmaat voor de beklaagden terwijl hun vonnis tegen Helewaut werd herroepen: diens verbanning werd opgeheven en zijn goederen teruggegeven. De bestraffing omvatte het vergiffenis vragen aan Helewaut (zowel te Gent als te Laarne), het laten vervaardigen van een glasvenster voor de Sint-Michielskerk te Gent, een boete van 1000 Philipsgulden, de verplichte bedevaarten naar

Rome en Sint-Jacob van Compostella en tenslotte 60 pond par. *over tabuus ende vanden quaden vonnesse*.

Niettemin werd de procesgang verder gezet.

2.3. Dinsdag 23 oktober 1520 (f° 39 v°) moet Jacop De Commere een afdoende beschrijving geven *vande warde van zijn borghen*.

2.4. Dinsdag 13 november 1520 (f° 72 r°) oordeelt de Raad voor zowel de leenmannen als de heer van Laarne dat hun gratieverzoek niet ontvankelijk is *omme eeneghe beteringhe te heffene emmers al te excessyf wesende*. De Raad legt op dat alle feiten in een volume moeten worden verzameld na hun repliek.

2.5. Vrijdag 16 november 1520 (f° 84 v°). Dupliek van de heer en de baljuw van Laarne (= antwoord op het antwoord van de aanklager).

2.6. Vrijdag 23 november 1520 (f° 97 v°).

2.7. Dinsdag 27 november 1520 (f° 107 r°): het hof geeft de beklaagden de opdracht om *in ghescriefte te triplicquerne*.

2.8. Dinsdag 4 december 1520 (f° 122 r°): de beklaagden geven hun tripliek (= antwoord op de tweede verwerping).

2.9. Dinsdag 8 januari 1521 n.s. (f° 177 v°)

2.10. Dinsdag 29 januari 1521 n.s. (f° 209 v°)

2.11. Dinsdag 5 februari 1521 n.s. (f° 222 v°)

2.12. Vrijdag 15 februari 1521 n.s. (f° 246 r°)

2.13. Vrijdag 1 maart 1521 n.s. (f° 267 r°)

2.14. Vrijdag 22 maart 1521 n.s. (f° 318 r°)

2.15. Vrijdag 17 mei 1521 (f° 404 r°)

2.16. Vrijdag 28 juni 1521 (f° 461 r°)

2.17. Van 13 juli tot en met 19 augustus 1521 hield de Raad geen zitting.

2.18. Dinsdag 20 augustus 1521 (f° 499 r°).

3. RAG, Raad van Vlaanderen nr. 2458 (september 1521-15 juli 1522).

In september 1521 kwam de kwestie niet op de rol. In het najaar kwam de zaak niettemin in een nieuwe fase.

3.1. Twee data, 11 en 25 oktober werden besteed aan de *reprochen* (= ten laste legging, beschuldiging). (Zie resp. f° 68 r° en 87 r°.)

3.2. Twee andere data, 5 en 26 november 1521, werden voorzien om *salvacien te ghevene* (= weerlegging, verdediging). (Zie resp. f° 95 r° en 123 r°).

Hierna verdwijnt de kwestie uit deze reeks. Pas een halfjaar later, in mei 1522, valt het eindvonnis, dat we terugvinden in RAG, Raad van Vlaanderen, *Sentencien en appointementen interlocutoire*, nr. 7521, f° 152v°-157 r°.

BIJLAGE 2:

DE MANNEN VAN HET LEENHOF TE LAARNE IN 1520

Anno 1520 kon de heer van Laarne een beroep doen op 8 leenmannen¹. De taak van de leenman bestond uit het geven van bijstand aan zijn heer; onder meer door het bijwonen van rechtszittingen en het geven van adviezen². Aan de hand van de schaarse archivalia schetsen wij hier een beeld van deze mannen in hun sociaal-maatschappelijke positie. Door het beperkte bronnenmateriaal over Laarne in de eerste helft van de 16de eeuw kan dit beeld uiteraard nooit volledig zijn. Wij baseren ons voornamelijk op de bronnen die schepenen en kerkrneesters vermelden³, en op het rente- en cijsboek van de parochie Laarne, dat werd aangelegd in 1506. Dit boek, waarin wij hen als bezitter leren kennen, bestaat uit 2 delen: de rentes te betalen op a) Bamesse en b) Kerstavond⁴. Hierdoor komen sommige namen er tweemaal voor.

JAN BRACKE werd in het renteboek belast op 11 en nog eens 17 percelen waarvan er 11 in Oostmeers lagen⁵. Men vermeldt een schepen Jan Bracke tussen 12 september 1529 en 27 februari 1530 n.s.⁶, en nogmaals in 1532⁷. In de jaren 1523 tot medio 1529 zijn er nog geen vermeldingen in die functie.

JOOS BRAECMAN: deze naam werd in de 16de eeuw waarschijnlijk door verschillende personen te Laarne gedragen. Een Joos Braecman wordt vermeld op 17 oktober 1518⁸. Reeds in 1506 was hij te Laarne in het bezit van 15 percelen, waaronder een hofstede. Onder de toponiemen vinden we *oosteram, ter meere, velmersch...* dus dikwijls ten zuidoosten van de kerk van Laarne⁹. Hij fungeerde zeker als schepen tussen 16 oktober 1528 tot 23 juni 1529¹⁰.

¹ Een doorsnee leenhof (op kasselrijniveau?) telde tijdens de late Middeleeuwen doorgaans 5 à 7 leenmannen: R. Opsommer (1995), p. 743.

² Zie hierover R. Opsommer (1995), p. 742-760.

³ Een studie over functionarissen te Laarne vóór 1600 is in voorbereiding door Eric Balthau en Johan De Wilde.

⁴ Rijksarchief te Beveren, Laarne Oud (verder afgekort: RAB, L.O.), nr. 519. Helaas geeft het renteboek weinig of geen oppervlaktematen voor de belaste percelen.

⁵ RAB, L.O. nr. 519, f° 16 r° en 62 r°. Op f° 63 v° treft men ook een Jan Bracke fs Jan aan met 3 percelen.

⁶ RAB, L.O. nr. 439, Ferieboek 1523-1530, f° 178 r° en 196 v°.

⁷ E. Balthau (1996), p. 132 n. 20.

⁸ Ibidem, p. 129.

⁹ RAB, L.O., nr. 519, f° 17 v° en 63 r°.

¹⁰ RAB, L.O., nr. 439, f° 147 v° en 167 v°.

Wij kennen een Joos Braecman fs Joos ca 1551-1552¹¹. Wellicht gaat het om de gelijknamige meier (1548-1554)¹² en baljuw (1564-1572)¹³. Hij is vermoedelijk kort na 1572 overleden, vermits hij nog opgetekend staat in het penningkohier van Laarne uit 1571, maar niet meer in de kohieren van 1574 en 1577¹⁴.

JOOS DE MEESTRE verschijnt ook reeds in het renteboek van 1506 met 8 items. Hij bezat een hofstede *ter sieckerlieden*, een toponiem dat in de buurt van de Heirweg te situeren valt¹⁵. Ook twee andere toponiemen (*Revierestrategie*, *Severstrate*) situeren zich in het noorden van Laarne. Hij staat bekend als kerkmeester van de Sint-Machariuskerk van zijn parochie in 1511-1512 en 1514-1515¹⁶. De oudste vermelding als schepen van Laarne dateert reeds van 1504. Hij wordt nog herhaaldelijk in die functie genoemd van 30 november 1524 tot en met 4 maart 1529 n.s.¹⁷, maar tot het voorjaar van 1530 niet meer.

BAUWEN DE SCAEPMEESTRE bezat in 1506 een stede¹⁸ *ten driessche* en had ook percelen in Oostmeers, op de Kolk, aan de steenputten op de Meerskout, Velmeers, enz... Hij fungeerde als schepen in 1514, en was kerkmeester in 1518-1519¹⁹.

JAN DE HOOGHE/DHOOGHE bezat volgens het renteboek van 1506 maar liefst 19 percelen, waarvan er enkele te situeren zijn in de zone tussen de dorpskern van Laarne en de Heirweg²⁰.

JAN DRABBE bezat een *hofstekin ter meere*, met aldaar een *lochtync* en nog een perceel op Lede in 1506²¹.

Over LIEVIN SLEECHOUT en JAN VANDEN HOUTE hebben we nog geen aanvullend bronnenmateriaal gevonden. Het kan gaan om mensen die buiten de parochie Laarne een leen van de heer van Laarne hielden.

¹¹ Archief Kasteel van Laarne, Familie-archief van Vilsteren, zonder nummer (*Erfbouck* 1544-1578), f° 29 r°.

¹² Ibidem, f° 9 r°.

¹³ Ibidem, f° 104 r° (9 maart 1564 n.s.) en 142 v° (14 mei 1572). In hetzelfde boek staan *passim* ook vermeldingen als leenman.

¹⁴ Stadsarchief te Gent, Reeks 28, nr. 36/150.

¹⁵ RAB, L.O., nr. 159, f° 61 r°. Een studie over de toponiemen van Laarne is in voorbereiding door ondergetekende.

¹⁶ E. Balthau (1996), p. 130 n. 6.

¹⁷ RAB, L.O. nr. 439, f° 23 v° en f° 158 r°.

¹⁸ RAB, L.O. nr. 519, f° 3 v°-4 r° en 44 v°.

¹⁹ E. Balthau (1996), p. 131 n. 9.

²⁰ RAB, L.O. nr. 519, f° 59 v°-60 r°: enkele gronden liggen *op trot, int bouchaut, coeweck, dessellam*,...

²¹ Ibidem, f° 15 r° en 61 v°.

BIJLAGE 3

Attest van de hand van Karel Patyn, klerk van de soeverein-baljuw van Vlaanderen, waarin hij Hannekin Ellewout vrijstelt van vervolging naar aanleiding van diens overspel met de vrouw van Macharys Denys. 28 december 1499.

Geciteerd in Rijksarchief te Gent, Raad van Vlaanderen nr. 7521, f° 154 r°-v°

Ic Kaerle Patyn als clerc van mynen heere den souverain bailliu van Vlaenderen certiffiere allen lieden dat onder my es rustende 't remis ende letteren van gracie van Hannekin Ellewout. Ter cause ende anclevende zeker offensie by hem gheoorboirt in 't ghuendt dat hy als een jonc ghesellekin van XVIII jaeren by hem commen es in Ghend 't wyf van Macharys Denys wonachtich was met haeren man te Laerne. Ende metter welcker hy ghegaen es te Middelburch in Zeeland daer hy met haer zeer corten tyt was. Want zoe van eeneghe haere vrienden ghehaelt was ende ghebrocht by haeren man. 't Welc remis ic belove te deliveren t' allen

(154v°) tyden dies versocht synde. Mede welcken ic bidde allen baillius, justiciers ende officiers dat zy 'tzelve Hanneken ter cause voorscreven niet en vanghen of travellieren in lyve ende in goede. Oorconde der waerheyt zo hebbe ic dese certifficacie ghescreven ende gheteekent met mynen hant den XXVIIIen dach van decembris anno xcix. Ondergheteekent Patyn.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- BALTHAU E., *De aankoop van de oude torenspits van de Gentse Sint-Janskerk door de kerkmeesters van de Laarnse Sint-Machariuskerk in 1518*, in: *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*. Vierde reeks. Deel XV, p. 125-132.
- BALTHAU E., SCHEPENS E.L. e.a., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992.
- BAUTIER R.-H., SORNAY J. m.m.v. MURET F., *Les sources de l'histoire économique et sociale du Moyen Age II. Les Etats de la Maison de Bourgogne, Vol I, Archives des principautés territoriales 2. Les principautés du Nord*, Paris, 1984.
- BOONE M., "Want remiteren is princelijk". *Vorstelijk genaderecht en sociale realiteiten in de Bourgondische periode*, in: *Liber Amicorum* Achiel De Vos, Evergem, 1989, p. 53-59.
- BUNTINX W., *Soeverein-baljuwschap van Vlaanderen*, Brussel, 1988.
- Dagboek van Cornelis en Philip Van Campene*. Voor de eerste maal uitgegeven door F. DE POTTER, Gent, 1870.
- DOUXCHAMPS J., *Repertoire des seigneuries*, Wepion-Namur, 1992.
- OPSOMMER R., "Omme dat leengoedes thoochste dinc vander weerelt". *Het leenrecht in Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw*. Algemeen rijksarchief en rijksarchief in de provinciën. *Studia* 60, Brussel, 1995.
- PAPIN K., *Het belang van het Departementaal Archief te Rijsel voor de Vlaamse genealoog*, in: *Vlaamse Stam*, 29, 1993, p. 125-144.
- POELMAN R., *Misdaad en straf in het oude Gent. Deel II*, in: *Oost-Oudburg*. Jaarboek XXVII, 1990, p. 5-57.
- PREVENIER W., *Vrouwenroof als middel tot sociale mobiliteit in het 15de eeuwse Zeeland*, in: DE BOER D.E.H. en MARSILJE J.W. (ed.), *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, Utrecht, 1987, p. 410-424.
- SCHEPENS E.L., *Testament van Jehanne van de Woestijne, echtgenote van Adriaan van Gavere, van 27 oktober 1562*, in: *Castellum* VIII nr. 1, 1991, p. 19-28.
- VAN ROMPAEY J., *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de boergondische periode*, Brussel, 1967.

EUROPA NOSTRA DIPLOMA VOOR HET KASTEEL VAN LAARNE

L. Hanselaer

Na de bekendmaking op 27 februari had te Madrid op 4 april de officiële uitreiking plaats van de Europa Nostra Awards 1996. De prijzen bestaan uit 5 medailles voor de allerbeste inzendingen en 30 diploma's. Zij werden bekend gemaakt door de president van Europa Nostra, ZKH prins Hendrik van Denemarken, samen met Mr. Marcelina Oreja, lid van de Europese Commissie.

Uit de inzendingen van een twintigtal Europese landen werd aan het Kasteel van Laarne een Diploma toegekend voor de restauratie - met respect voor de historische achtergrond - van het kasteel, afgerond in 1996 met de conservatie van de fresco's in de kapel en het verfraaien van de omgeving: de boomgaard, de grasvelden, lanen en grachten.

Europa Nostra is één van de belangrijkste Europese onafhankelijke organisaties die zich bezighoudt met het behoud van het erfgoed. Het netwerk van leden bestaat uit meer dan 200 organisaties, ondersteund door ongeveer 100 lokale overheden, musea, universiteiten en 700 individuele leden over geheel Europa.

De doelstellingen van deze organisatie zijn de bescherming en verbetering van het Europees cultureel erfgoed, zowel architectonisch als natuurlijk, het bevorderen van de toepassing van hoge kwaliteitscriteria voor architectuur en stads- en landschapsplanning in dienst van het erfgoed.

Europa Nostra heeft hiervoor 3 prijzenprogramma's. Vooreerst is er het restauratiefonds ter ondersteuning van specifieke restauratieprojecten.

Anderzijds kent men ook eremedailles toe aan personen die zich op het gebied van cultuur- en natuurbehoud in Europa bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.

Tenslotte kent Europa Nostra sinds 1978 Awards (vijf medailles en 30 diploma's) toe aan projecten "die een bijzondere bijdrage leveren tot het behoud en de verbetering van het architecturaal en natuurlijk erfgoed van Europa".

Zij onderscheidt hierin 4 categorieën:

- de restauratie van gebouwen
- de aanpassing van oude gebouwen aan nieuwe functies
- de bescherming van historisch of cultuurlandschap
- nieuwbouw in beschermd gebied.

Vanaf 1996 ondersteunt de Europese Commissie de Awards.

Sinds 1991 is Europa Nostra gefusioneerd met IBI, het Internationaal Burchten Instituut. Momenteel geniet de vereniging consultatieve status bij de Raad van

Europa.

De Belgische afdeling "Belgica Nostra" werd opgericht in 1988, maar voert sinds 1995 de naam "Europa Nostra Belgium".

Op zaterdag 14 juni 1997 werd aan het voormalig poortgebouw van het kasteel van Laarne door Jkr. Daniel Cardon de Lichtbuer, Executive President van Europa Nostra, een gedenkplaat onthuld.

De gedenkplaat is een blijvende herinnering aan de Europa Nostra Award die de Koninklijke Vereniging der Historische Woonsteden van België mocht ontvangen voor haar inzet voor het behoud en het herstel van het kasteel.

In 1953 kreeg de Koninklijke Vereniging het kasteel door schenking in eigendom. Na een continu, maar afwisselend gebruik en aanpassing vanaf de oprichting was het kasteel sinds het eind van de 19de eeuw bijna permanent onbewoond gebleven. De plannen van Graaf Robert Christijn de Ribaucourt om het kasteel terug bewoonbaar te maken werden onder andere ten gevolge van het uitbreken van de eerste wereldoorlog niet uitgevoerd. Ook latere initiatieven kwamen niet van de grond.

Het kasteel zelf werd in 1943 beschermd en in mei 1962 volgden de bijgebouwen. Vanaf dat jaar gaf de toenmalige voorzitter, ridder Joseph de Ghellinck d'Elseghem een krachtige stimulans niet alleen aan de aanpassings- en restauratiewerken, maar tevens aan de bemeubeling van het kasteel. Het lag in de bedoeling om vooral de 17de-eeuwse periode te accentueren.

Reeds in het jaar '67 kon het kasteel voor het publiek worden opengesteld. Eind de jaren '60 en gedurende de jaren zeventig werden de torens aangepakt en werd op de verdieping een appartement ingericht voor de conservator.

In 1987 werd Jonkheer P. De Pessemier 's Gravendries, afgevaardigd beheerder van de Woonsteden, aangesteld als kasteelverantwoordelijke.

Vanuit een totaalvisie in een geest van respect voor de historische waarde van het geheel werden onder zijn impuls verschillende delen van het kasteel gerenoveerd en gerestaureerd.

Naast een algemeen onderhoud en dringende onderhoudswerken, onder andere aan de bedakingen, werden vooral die delen van het kasteel die tot op dat moment nog niet toegankelijk waren, gerenoveerd en opengesteld. Zo werden ook aan het poortgebouw de nodige instandhoudings- en renovatiewerken uitgevoerd.

Bij deze totaalaanpak hoorden ook de nodige werken aan de dienstgebouwen op de erekoer en de ringmuur aan de straatzijde.

Ook de directe omgeving werd aangepakt: de erekoer werd heraangelegd, de boomgaard en de weide ten westen van het kasteel gesaneerd en de wallen uitgebaggerd.

Hoogtepunt binnen deze realisatie is ongetwijfeld de conservatie en restauratie van de muurschilderingen in de kapel. In 1987 startte de conserveringsploeg van het Bestuur Monumenten en Landschappen met de behandeling van de noordmuur. Gezien de omvang van het geheel werd in fasen gewerkt tot de voltooiing in 1996. De schilderingen, die zowel op de muur- als gewelfvlakken aanwezig zijn, getuigen van het traditionele decoratieschema van de 14de eeuw.

Momenteel is dit geheel door zijn volledigheid in de ruimte van de kapel uniek voor ons land.

Moge het diploma, meer nog dan een bevestiging van wat reeds gerealiseerd werd, tevens een stimulans zijn voor het verderzetten van een beleidsvisie waarin het behoud van dit stukje Europees erfgoed "top priority" is.

Literatuur

"Restauratie Kasteel van Laarne. Gelauwerd door Europa Nostra", in: VCM-contact, jg. 4, april 1997, nr. 12, p. 19.

Europa Nostra Diploma voor het kasteel van Laarne, in: De woonstede door de eeuwen heen, nr. 114, pp. 49-50.

De Gentenaar, 2 april 1997, p. 12.

De Streekkrant, Groot Gent, 3 juni 1997, p. 3.

Persnota: Europa Nostra Diploma voor het kasteel van Laarne.

P. DEVOS, *Het kasteel van Laarne*, Gent, 1995.

M. BUYLE en A. BERGMANS, *Middeleeuwse muurschilderingen in Vlaanderen*, M & L Cahier 2, Brussel, 1994, pp. 144-147.

M. BUYLE, *Van frivole putti en gotische apostelen. Conserveringswerken in het kasteel van Laarne*, in: M & L, jg. 7, 1988, nr. 4, pp. 24-29.

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:**

Marcel Meys, Kruisenstraat 31, 9270 Kalken

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

**ADRESWIJZIGINGEN, NIEUWE ABONNEMENTEN en
LIDMAATSCHAP CASTELLUM**

Gewoon lid: 400,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

Erratum bij Castellum, jg. XIV, nr. 2-3

Op pagina 79 regel 6 had moeten staan: "... en het definitief liet aansluiten bij **Laarne**".

Maar dat had u al begrepen.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 300 exemplaren

Omslagfoto: De westzijde van het slotte Laarne met het oude poortgebouw (Sanderus,
Verheerlijkt Vlaanderen, 1641).

INHOUD

Editoriaal	2
Hoofdcijnsplichtigen van de Gentse Sint-Pietersabdij in Laarne en Kalken in het midden en de tweede helft van de 13de eeuw <i>E. Balthau</i>	3
Miskenning van het vorstelijk genaderecht: de zaak Jan Helewaut tegen de heer, de baljuw en het leenhof van Laarne (1520-1523) <i>J.R.J. De Wilde</i>	31
Europa Nostra diploma voor het kasteel van Laarne <i>L. Hanselaer</i>	54
Lijst beschermheren, ereleden en steunende leden	57

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.
